T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

2018 YL 092

OSMANLI ŞEHZADELERİNİN YÖNETİME GEÇME SÜREÇLERİNİN PSİKOTARİHSEL BİR BAKIŞLA DEĞERLENDİRİLMESİ

HAZIRLAYAN

Rahime ÇELİKER

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAŞARAN

AYDIN- 2018

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

(Anabilim Dalı Adı) Anabilim Dalı **(Yüksek Lisans / Doktora)** Programı öğrencisi **(öğrencinin Adı Soyadı)** tarafından hazırlanan **(Tezin Başlığı)** başlıklı tez, **(savunma tarihi)** tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	**Kurumu**	**İmzası**
Başkan			
Üye			
Üye			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu **(Yüksek Lisans-Doktora)** tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun ……. tarih …….. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

İmzası

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

… / … / 2018

İmza

Öğrencinin Adı ve Soyadı

ÖZET

OSMANLI ŞEHZADELERİNİN YÖNETİME GEÇME SÜREÇLERİNİN PSİKOTARİHSEL BİR BAKIŞLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Rahime ÇELİKER

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet BAŞARAN

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sancak ve kafes sistemi psikotarih açıdan incelenmektedir. Osmanlı'daki kafes sistemi üzerine olan literatürün önemli bir kısmı konuya sadece siyasi boyutuyla yaklaşan ve makro düzeydeki incelemelerden ibarettir. Tezin ana araştırma sorusu şudur: Kafes sisteminin şehzadelerin psikolojilerine etkileri nelerdir ve bununla ilişkili olarak, bu sistemin devlet yönetimine etkileri nelerdir? Tez şu hipotezlere dayanmaktadır: (1) Kafes sistemi şehzadelerin sonraki yaşantılarında da etkisi sürecek olan psikolojik rahatsızlıklara neden oldu ve yanı sıra bu sistem şehzadelerin cinsel yaşamlarını da olumsuz etkiledi; (2) kafes sisteminin bahsi geçen bu etkileri Osmanlı devlet yönetiminde olumsuz politik sonuçlara yol açtı ve imparatorluğun çöküşünü hızlandırdı. Çalışmanın kuramsal çerçevesi Eric Erikson'un "psiko-sosyal gelişim kuramı" ve Sigmund Freud'un "yapısal kişilik kuramı" ile "psiko-seksüel gelişim kuramı"na dayanmaktadır. Sancak ve kafes sisteminin karşılaştırmalı bir şekilde inceleneceği bu çalışmada ampirik verilere ulaşmak için mevcut literatüre ait ikincil kaynaklardan faydalanıldı. Osmanlı'da yöneticilerin karar alma süreçlerinin psiko-tarihsel bir yöntemle incelenmesinin mevcut literatüre katkı sunması umulmaktadır.

ABSTRACT

EVALUATİON OF THE TRANSİTİON PROCESSES OF OTTOMAN PRİNCES WİTH A PSYCHO-HİSTORİCAL PERSPECTİVE

Rahime ÇELİKER

Supervisor: Dr. Mehmet BAŞARAN

In this study, the cage (kafes) and sancak system in the Ottoman Empire is examined in terms of psychohistory. An important part of the literature on the kafes system in the Ottoman Empire consists of only political dimension of the subject and macro-level investigations.The main research question of the thesis is: What are the effects of the kafes system on the psychology of the princes (sultan's son) and, within this context, what are the effects of this system on state administration? The hypotheses of the thesis are: (1) The cage system caused psychological problem that would have an impact on the later experiences of princes and this system also negatively affected princes' sexual life (2) These effects of the cage system caused negative political consequences in the Ottoman state administration and accelerated the collapse of the empire. The theoretical framework of the study is based on Eric Erikson's “theory of psychosocial development” and Sigmund Freud's ”structural personality theory” and“ psycho-sexual development theory”. In this study, which will examine cage (kafes) and sancak system comparatively, secondary sources were used to access empirical data. It is hoped that a psycho-historical analysis of decision-making processes of executives in the Ottoman Empire will contribute to the current literature.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **5**
1. TARİHTE PSİKANALİZ **5**
1.1. Psikotarih 7
1.2. Tarih ve Freud 13
1.3. Erik Erikson-Psikotarih ve Örnekler 18
İKİNCİ BÖLÜM **23**
2. ŞEHZADELERİN ÇOCUKLUK, GENÇLİK YILLARI VE PSİKOLOJİ KURAMLARI **23**
2.1. 0-6 Yaş Arası Gelişim Süreçleri ve Eğitimleri 23
2.2. 6-12 Yaş Arası Gelişim Süreçleri ve Eğitimleri 26
2.3. Kişilik Gelişimini Etkileyen Kuramlar 27
2.4.1. Psikoseksüel Kuram ve Freud 27
2.4.1.1. Oral dönem 28
2.4.1.2. Anal dönem 31
2.4.1.3. Fallik dönem (Odipal Evre) 32
2.4. Şehzadelerin Sancağa Çıkışı 37
2.4.1. Verilen Tarihsel Bilgilerin Psikanaliz ile Yorumlanması 41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **48**
3. OSMANLI DEVLETİNDE HAREM VE KAFES SİSTEMİ **48**
3.1. Harem 48
3.1.1. Tarih Öncesi Kadın: Tanrıça 49
3.1.2. Özel Mülkiyet, Sınıflı Toplum ve Kadın: Tanrıça'dan Köle'ye 51
3.1.3. Osmanlı'da Harem 56
3.2. Kafes Sistemi 64
3.2.1. Şizofreni 71
3.2.2. Paranoya veya Hezeyanlı Bozukluk 74
3.2.3. Anksiyete (Kaygı Bozukluğu) 75
3.2.4. Travma Sonrası Stres Bozukluğu 77
3.3. Kafes Yaşamı Sonrası Padişahlar ve Devlet 78

SONUÇ 111
KAYNAKÇA 114
ÖZGEÇMİŞ 120

GİRİŞ

Tarih, yalnızca olay ve olgular kümesiyle ilgilinen veya "vakit" anlamını taşıyan bir bilim değildir. Tarih, eğer bir sosyal bilim ise, geriye kalan tüm sosyal bilimlerden yararlanmalıdır. Bu açıdan, tarih biliminin, sosyoloji, antropoloji ve coğrafyanın yanı sıra, psikoloji disiplininden de yararlanması önemlidir. Tarih biliminin en önemli unsurları zaman, mekân ve insandır. Psikoloji biliminin ise esas uğraş alanı insan davranışları olduğuna göre bu iki disiplinin birbirlerinden etkilenip iş birliği yapmaları kaçınılmazdır. Bahsi geçen bu işbirliği "psikotarih" (psychohistory) alanını doğurmuştur.

Psikotarih, geçmişteki olay ve olguları ele alırken sadece mekân ve zaman kavramlarıyla yetinmez; bu olay ve olguların mekân ve zamanla olan ilişkisini ve ilgili döneme ait her bir parçasını belli bir bütünlük içerisinde psikopatolojik olarak işler. Psikotarihsel bir inceleme; tarihte önemli roller oynamış insanların tarihsel kişiliklerinin yanı sıra, gündelik yaşamlarındaki duygularını, zaaflarını, öfkelerini ve mutluluklarını, diğer bir ifadeyle kişilik yapılarını oluşturan davranışsal yönlerini ele almayı gerektirir. Böyle bir inceleme, araştırma konusu yapılan kişileri kendi dönemlerine ait toplumsal yapıdan soyutlamadan yapılmalıdır. Bu açıdan, psikotarihsel incelemede birey ve toplum bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır.

Tarih biliminin verilerinin psikoloji bilimiyle harmanlanarak sorun odaklı analitik bir tarih anlatısına dayanan psikotarih, Avrupa'da 1950'li yıllarda ortaya çıkmış olmasına rağmen Türkiye'de inceleme konusu yapılması ve bir yöntem olarak benimsenmesi görece yakın bir zamanda mümkün olabilmiştir. Türkiye'de psikotarihsel alana dair bazı çalışmalar yapılmış olsa da bunlar büyük ölçüde psikotarihin kuramsallığı üzerine veya makro düzeydeki çalışmalardır. Bunlar; savaşın psikotarihi, savaşların askerler ve toplumlar üzerindeki etkileri, tarihteki önemli göçlerin toplumlar üzerindeki etkileri ve askeri darbeler ile ekonomik krizlerin etkileri gibi, psikopatolojik olay veya olgulara odaklanan çalışmalardır. Ahmet Çelikkol, "Tarih Psikiyatri Divanında" isimli çalışmasında psikotarihin kuramsallığını, tarih disiplininin psikoloji ve felsefe disiplinlerinden yararlandığı kısımları ve bunların önemini işlemiştir. Dilek Kırkpınar, "12 Eylül Askeri Darbesi'nin Geçliğin Üzerindeki Etkileri" adlı yüksek lisans tezinde darbe psikolojisini ve

bunun gençler üzerindeki etkilerini işlemiştir. Rasim Adasal'ın 1979 yılında yayınlanan "Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi" adlı eseri de bu alanda makro düzeyde yapılan çalışmalara örnek olarak sayılabilir.

Avrupa'da bu tür makro düzeydeki tarihsel süreçlere ve olgulara yönelik yapılan psikotarihsel çalışmaların yanı sıra, Türkiye'den farklı olarak tarihsel şahsiyetler üzerinde mikro düzeydeki bir analizi esas alan çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Vladimir Lenin, Adolf Hitler, Woodrow Wilson ve Karl Marx gibi önemli kişilerin tarihteki rolleri psikanaliz yöntemle ve psikotarihsel bağlamda incelendi. Türkiye'de ise bu tür mikro alana dair çalışmalar yapılmadığı gibi, Osmanlı padişahları ya da Mustafa Kemal gibi önemli tarihsel kişiliklerin yaşamları çeşitli dönemlerde "hassas" konular içerisine alınarak akademik inceleme alanının dışında tutuldu. Dolayısıyla, bahsi geçen tarihsel figürlerin yaşantılarına dair psikotarihsel bir inceleme ihtiyacı halen devam etmektedir. Bu şahsiyetlerin yaşamına dair psikotarih biliminden nasıl yararlanılabilir?

Osmanlı padişahları özelinde bu soruya verilecek yanıt şu genel çerçeveye ve metodolojiye dayanmaktadır: Osmanlı padişahlarının hayatlarını, kişiliklerini ve devlet yönetimlerini kaleme alan vakanüvislerin eserlerinden, Osmanlı döneminde kayıt altına alınan belge, biyografi ve otobiyografilerden ve çağdaş tarihçilerin kaleme aldığı eserlerden yararlanılarak, bu şahsiyetler psikotarihsel bağlamda ele alınacaktır. Örneğin, IV. Murad "sert" ve "acımasız" ve yanı sıra alkol ve eğlenceye düşkün bir padişah olarak tasvir edilir. Bu durumda, bazı Osmanlı padişahlarının bahsi geçen özellikleri ve davranış biçimleri başta Freud ve Erikson'un yaklaşımları olmak üzere, kişilik gelişimi kuramlarından destek alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

IV. Murad'ın çocukluk yaş evrelerinin verileri kişilik gelişim kuramlarının verileriyle birlikte işlenerek ve karşılaştırılarak, bahsi geçen padişahın tarihsel kişiliği psikotarihsel bağlamda incelenmeye çalışılacaktır. IV. Murad ile ilgili verilen bu örnek psikotarihsel alanın mikro düzeyine dairdir. Öte yandan, bu çalışma, bahsi geçen mikro düzeydeki süreçlerin hem Osmanlı devlet yönetimine hem de Osmanlı toplumununa etkisini ele alıp makro düzeyde bir analizi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın amacı yaklaşık altı yüzyıllık tarihe sahip Osmanlı devleti padişahlarının şehzadelik yıllarını, imparatorluğun iktidar sistemi bazında "sancağa çıkma" ve "kafes sistemi" olmak üzere iki bölüme ayırarak, resmi tarih ideolojisinin dışına çıkıp psikotarihsel bağlamda ele almaktır. Osmanlı'da şehzadelerin doğumundan tahta çıkış süreçlerine kadar olan ilk dönem için -yani sancağa çıkma sisteminin olduğu dönemde- hemen hemen tüm şehzadelerin kişilik gelişim evreleri aynı koşullar altında gelişmiştir. Kafes sisteminin geçerli olduğu ikinci dönemde ise şehzadelerin doğum merasimleri ve bakımları gibi bazı koşullar ilk dönemle aynı olmakla beraber diğer kişilik gelişim evreleri farklı bir süreçte gelişmiştir. Bu bağlamda, iki dönem için Osmanlı padişahlarının şehzadelik yıllarının ilk yılları (özellikle doğum ve bakım yılları) ortak ele alınarak bazı önemli padişahlarının yaşamlarından kesitler verilip iki dönem karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır.

Osmanlı veraset anlayışına bağlı olarak şehzadelerin sancağa çıkmaları ve kafes sistemi konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genel olarak bu sistemlerin işleyişi, devlet politikasına etkileri, şehzadelerin bu süreçte aldıkları eğitimler ve yöneticilik anlayışları üzerine olmuştur. Konu hakkındaki literatüre dair bazı önemli çalışmalar şunlardır: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri"; Haldun Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu"; Cevdet Kırpık, "Osmanlı'da Şehzade Eğitimi"; Hülya tezcan, "Osmanlı Sarayının Çocukları: Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri", Yusuf Halaçoğlu, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı".

Bu tez çalışması, bahsi geçen çalışmalardan ilham alınarak ve aynı zamanda psikoloji biliminin verilerinden faydanalarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayı, yukarıda isimleri verilen psikotarih alanında yapılan çalışmalardan ayrı kılan noktalar; psikotarihin daha dar bir alanda ele alınıp Osmanlı'nın iktidar yapısına uyarlanarak önemli bazı Osmanlı padişahlarının yaşamlarının psikanaliz yöntemiyle incelenmesi ve Osmanlı padişahlarının kimlik gelişimi süreçlerinde harem kurumunun etkilerinin ele alınması olarak açıklanabilir. Bu açıdan, Osmanlı'da uygulanan kafes sistemi farklı bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Böyle bir yaklaşım, hem tarih biliminin diğer sosyal bilimler disiplinlerinden yararlanması hem de Osmanlı tarihinin farklı bir bakış açısıyla ele alınması açısından önemlidir. Türkiye'deki tarihçiler –bazı istisnalar dışında- genelllikle tarih bilimini yalnızca

kendi sınırları içerisinde ele alma eğilimindedirler ve bu yüzden disiplinlerarası çalışmalara kapalıdırlar. Oysaki hem yukarıda değindiğimiz ve hem de bu tez çalışmasının kuramsal çerçevesninin tartışıldığı birinci bölümde tartışılacağı gibi, disiplinlerarası yaklaşımlar tarih bilimine önemli katkılar sunmuştur. Bu tez çalışmasının da bu katkıya destek vermesi umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHTE PSİKANALİZ

Psikotarih nedir? Sorusu "tarih" ve "psikanaliz" bilimlerinin açılımına yönlendirir. Nihayetinde psikotarih, iki disiplinin iş birliğiyle vuku bulmuştur. Tarihin psikolojisi, tarihin psikolojik bağlamda ele alınması anlamında olan psikotarih, bir bütün olarak ele alınmadan önce, bileşenlerine ayrılması gereken bir kavramdır.

Bu bağlamda "tarih nedir" sorusuna bakıldığında; elbette ki yüzyıllar boyunca bu soruya verilen cevaplardan çok daha farklı cevaplar verilemeyecektir. En basit ifadeyle tarih, Arapça kökenli bir kelime olup sözcük olarak "vaktin bilinmesi" anlamını taşımaktadır. Latinlerde tarih kelimesi Historia karşılığını almakta ve kelimenin aslı Yunanca olup anlamı müşahhas bir malzeme, bilgi demektir.[1] Daha genel bir tanıma bakılacak olursa; "tarih, niceliksel zaman açısından geçmişte olup bitenleri, toplumların geçirdikleri dönemleri yer ve zaman belirterek anlatan; geçmişte yaşanan olaylar arasında nedensel ilişkiler kurmaya çalışarak bu ilişkileri belge ve kalıntılara dayandırarak sistematik olarak incelemeyi konu edinen bir disiplindir."[2] Bu tür kalıp tanımların dışında bir de büyük fikir insanlarının tarih adına söyledikleri ise şöyledir: Annales Okulu kurucularından Marc Bloch'a göre, "tarih, zaman içinde insanların ilmi"dir. Yine Annales Okulu'nun önemli isimlerinden tarihçi Braudel göre ise, "tarih, bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, hal ve gelecekteki mesleki kabiliyet ve bakış açılarının bir araya gelmesi"dir[3] ve yine aynı okuldan olan Febvre'nin ifadesiyle tarih, "geçmiş ve bugünün incelenmesi"dir. Disiplinlerarası bütünleşmenin gerektiğini savunarak tarih ile felsefe disiplinlerinin işbirliği yönünde önemli çalışmaları olan R.G. Collingwood'a göre; "Tarih, insanın kendisine ilişkin bilgisi için vardır. Tarih, insanın kendisini tanımadır. İnsanın zaman içinde neler yaptığını, ne olduğunu ortaya koyar ve neler yapabileceğinin tek ipucudur."[4]

Psikotarihin ikinci bileşeni psikanalizdir ve kavram olarak literatürde şu şekilde açıklanır:

---

1 Ortaylı, İlber, (2011), "*Tarih Yazıcılık Üzerine",* Ankara, s 11.
2 Demir, Ö., Acar, M., (2005) "*Sosyal Bilimler Sözlüğü",* s.392.
3 Düşünürlerin tarih hakkındaki görüşleri için bkz: M.S. Kütükoğlu, (2004), "*Tarih Araştırmalarında Usûl",* Ankara, s.2-3.
4 Collingwood, R.G. "*Tarih Tasarımı",* (Dinçer K. 1996/2015), Ankara, s.40-41.

"ruhsallığın değişik boyut, süreç ve katmanlarını inceleyen bir bilim dalı; ruhsal soru, sorun, arayış ve bozukluklar konusunda etkili bir tedavi tekniğidir. Psikanalizin yaratılması ve yukarıdaki özelliklere sahip bir disiplin olarak kuruluşu Viyanalı Doktor Sigmund Freud tarafından gerçekleştirilmiştir. Sigmund Freud 1890'lardan 1939'daki ölümüne kadar psikanaliz üzerinde kuramsal ve teknik çalışmalarını sürdürmüştür. Bu süre boyunca psikanaliz bilimi sürekli bir evrim ve gelişme kaydetmiştir. Bu gelişim ve değişim, Freud'un ölümünden sonra onun bıraktığı bu çok değerli mirası sorumlulukla üstlenen ve Freud'un sağlam bir şekilde yerleştirdiği geleneğe sahip çıkan psikanalist kuşakları tarafından da sürdürülmüştür. Bunun sonucunda bugün bir asrı aşkın bir süredir insanlığın hizmetinde araştırmayı, yaratmayı ve sağaltmayı sürdüren ve bunları sınanmış yerleşik standartlarla gerçekleştiren bir psikanaliz disiplini vücuda gelmiştir".[5]

"İlk olarak Freud tarafından ortaya atılan psikanalitik teorinin daha sonra farklı birçok versiyonun ortaya çıkmış olmasına rağmen, tüm versiyonların ortak bir noktası vardır ve bu kişiliğe, kişiliğin gelişimine ve davranışlara dinamik bir bakış açısıyla bakmaları durumudur. Psikanaliz üzerine farklı farklı çalışmalar yürüten hemem hemen herkes çocukluk döneminin ve bu dönemde yaşanılan deneyimler ile bilinçdışı etkenlerinin hem kişiliğin hem de patolojinin gelişmesinde belirleyici bir rol oynadığını savunur".[6] Freud kendi eserlerinde psikanalizi şu şeklide tanımlamaktadır:

"Xx. yy.'a dünyaya gözlerini açtığı söylenebilecek psikanalizin bir yenilik olarak dünya önüne çıkmasını sağlayan yapıt, benim 1900'de yayımlanan Düş Yorumu'dur. Ama hiç kuşkusuz psikanaliz yerden fışkırmış ya da gökten düşmüş değildir. Kendisinden önceki bilgilerden yola koyularak bunları sürdürmüş, kendinden önceki uyarıları çıkış noktaları yaparak geliştirmiştir. Psikanaliz, daracık bir toprak parçası üzerinde serpilip boy attı. Bir tek amaç güttü başlangıçta: fonksiyonel sinir bozuklukları diye nitelenen hastalıkların yapısını biraz açıklığa kavuşturmak, bu hastalıkların sağaltımında şimdiye kadar hekimlerin gösterdiği tam bir çaresizliği yenebilmek". [7]

Freud'un 1900'da okuyucuya sunduğu "Düş Yorumu" adlı yapıtı psikanalizi daha da ileriye götürmüş, düşlerin nevrotik belirtilerden değişik bir yapı içermediğini ortaya

---

5 İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği, 2003, http://www.psikeistanbul.org Ayrıca, psikanalizin tarihçesi için detaylı bilgi için bkz., Freud, Sigmund, (1997), "*Yaşamım ve Psikanaliz",* (Çev. Şipal),İstanbul.

6 Bilgin, Nuri, (2003), *"Sosyal Psikoloji Sözlüğü"*, Ankara, s.303.

7 Freud, 1997, s.257.

koymuştur. Görünürde düş, nevrotik belirti gibi acayip ve saçma bir izlenim uyandırır insanda; ancak psikanalizdeki serbest çağrışımdan pek farksız bir teknikle araştırıldığı zaman, açık (manifest) içeriğinden gizli anlamına, yani latent düş düşüncesine ulaşır. Bu latent (gizli) anlam da, her vakit, düş aracılığıyla kendisini hal'de gerçekleşmiş gösteren içtepisel bir istektir. Küçük çocukların düşlerini ve bedensel gereksinimlerin zorlayıcı etkisiyle görülen düşleri saymazsak, söz konusu gizli istek, düşlerde asla tanınabilir bir kılıkta açığa vurmaz kendini; önce düş görenin ben'inde sınırlayıcı ve sansür edici güçlerin yol açtığı bir biçim değişikliğine çaresiz boyun eğer.[8]

Psikanaliz konusunda Freud ile hemfikir olanların dışında ona karşı çıkanlar da olmuştur. Bilim dünyasında psikanalize karşı takınan tutum, başlangıçta pek dostane olmadığı gibi düşmanca tavırlar da sergilenmiştir.[9] "Çocuk cinselliğinin önemi, Oedipus kompleksi, içgüdüsel yaşam, tekrarlama zorlanımı, haz ve gerçeklik ilkelerinin işleyişi, yüceltme, saldırganlık, vb. konularda Freud ile onu izleyenler arasında ciddi görüş ayrılıkları vardır".[10]

1.1. Psikotarih

Tarih biliminin diğer disiplinlerden yararlanması gerektiği vurgusunu ilk olarak Annales Okulu tarihçilerinde görülmektedir. Annales Okulu kurucuları (Lucien Febvre, Fernand Braudel, Marc Bloch) ve sonradan gelen temsilcileri (Georges Duby, Jacques Le Goff ve Emmmanuel Le Roy Ladurie) şöyle bir tarih yöntemi önermektedirler: "olaylardan oluşan geleneksel tarih anlatısının yerini sorun odaklı analitik bir tarih anlayışının almasıdır. Temel anlamda siyasete eğilen bir tarihin yerine insan faaliyetlerinin bütününe eğilen bir tarih ve bu iki amacın gerçekleştirilebilmesi için de tarihin dışındaki diğer sosyal disiplinlerle işbirliği yapılmalıdır". Lucien Febvre, "Tarihçiler! Birer coğrafyacı olun, hukukçu, psikolog ve sosyolog da olun" sözleriyle diğer sosyal bilimlerle işbirliğinin önemini vurgulamaktadır.

---

8 Freud, 1997, s.266-67.

9 On yıl gibi bir süre kimse Freud'un çalışmalarına ilgi göstermedi. Yaklaşık 1907'de bir grup İsviçreli psikiyatristin (Zürih'te Bleuler ile Jung) sürdürdüğü çabalar, dikkatlerin psikanaliz üzerine çekilmesini sağladı. Ama derken, özellikle Almanya'da psikanalize karşı bir gazap fırtınası esmeye başladı. Freud, 1997.

10 Bilgin, s.303.

Febvre'e göre bir tarihçi aynı zamanda bir psikolog da olabilmelidir. Peki ama bu nasıl olur ve "psikotarih nedir?" soruları daha sınırlı bir alana dair olsa da "Tarih nedir?" sorusundan daha basit ve daha açık değildir. "Psikotarih, basitçe tarih ile psikolojinin, su götürmez entelektüel ve akademik amaçlar için güçlerini birleştirmeleri ile meydana gelmiş olan disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak görülmektedir". [11] Türkiye'de psikotarih alanında önemli bir çalışma kaleme alan Ahmet Çelikkol'a göre psikotarih:

> *"Psikolojik tarih ya da psikohistori, tarihi, tarihteki olayları ve kişileri psikolojik bakış açısıyla ele alır. Tarihsel olayların oluşumunda, insanın psikolojik motivasyonunu anlamak üzere, psikoloji bilimini, özellikle psikanalitik yaklaşımları kullanır. En geniş anlamıyla, psikolojinin, daha özgün olarak psikanalizin, geçmisin incelenmesinde, yani tarihte kullanılmasıdır*."[12]

Psikotarih, 1958 yılında Amerikan Tarih Derneği Başkanı William Langer tarafından "tarihçilerin psikanalizi sanatlarına dâhil etmeleri gerektiği"nin ileri sürülmesi ile gündeme gelmiştir. Psikotarih kavramı ilk defa 1950'li yıllarda Erik Erikson'un ünlü "*Genç Adam Luther*" incelemesinde karşımıza çıkmış olsa da bu kavramın daha öncesinde başkaları tarafından da kullanıldığı düşünülmektedir.[13] Richard W. Noland'ın çalışmasından edinilen bilgiye göre, Freud'dan Erik Erikson, Robert Jay Lifton, Robert Coles, Fawn M. Brodie ve Bruce Mazlish'e kadar psikotarihe, psikanalistler ya da psikanalitik yönelimli tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından hükmedilmiştir. Mazlish, psikotarihi, " id'in yanına ego ve süperego faktörlerine de göndermede bulunup savunma ve uyum mekanizmalarına özel önem atfeden bir tür psikanalitik teorinin belirli tarihsel figürlere olduğu kadar genel anlamıyla tarihe de uygulaması" şeklinde tanımlamıştır. Psikotarih, psikanaliz ve tarih arasında olan ve her iki disiplinin de kendisinden yarar sağladığı –tarihin, tarihsel veriye

---

11 Noland, Richard W. "*Psikotarih: Teori ve Pratik"* (Çev. Alican), Tarih okulu Dergisi, sayı:VI, s:95.

12 Çelikkol, Ahmet, (2002), "*Tarih Psikiyatri Divanında"*, İstanbul.

13 Peter Burke'nin anlatımına göre, psikotarih Erik Erikson'dan önce Henri Berr'in 1900'da kurmuş olduğu "*Revue de Synthese Historique*" dergisinde karşımıza çıkmaktadır. Berr, kendi deyişiyle "tarihsel" ya da "kollektif" bir psikolojinin üretilmesi beklentisiyle kurmuştu bu dergiyi. Burke, Peter, (2006), "*Fransız Tarihi Devrimi: Annales Okulu*", (Çev. Küçük), Doğu Batı, s: 38. Robert Jay Lifton'a göre ise de "psikotarih" terimi ilk kez Erik Erikson tarafından değil, muhtemelen Isaac Asimov tarafından kullanılmıştır. Asimov, bilimkurgu üçlemesi *Foundation* (1951)'ın birinci cildinin ilk bölümünde, psikotarihçi dediği, geleceği mutlak olarak doğru bir şekilde öngörecek bir matematik bilimini hedefleyen bir grup insanı anlatır. Richard W. Noland, a.g.m., s.95.

psikolojik bir boyutun eklenmesiyle; psikanalizin de, somut tarihsel verinin insan davranışının genel kurallarına eklenmesiyle- bir diyalogdur.[14]

Toplumsal çatışma iki temel formda meydana gelir: bireyler ile toplum arasındaki çatışma ve toplum içinde bulunan gruplar arasındaki çatışma. Yani biri patolojik olup psikanalitik tarih bakış açısıyla ele alınırken diğeri psişik olup psikanaliz yöntemiyle ele alınır. Tarihçiler, ağırlıklı olarak mücadele, çatışan gruplar ve "toplumsal güçlerin oyunu" ile ilgilenirler. Freudyen psikanaliz ise, tersine ağırlıklı olarak bireyler ve toplum arasındaki mücadelenin analizine yönelmiştir[15]. Meydana gelen savaşlar sonrası toplumlarda oluşan ruhsal yıkım savaş travmasından kaynaklıdır ve bu durum ilk yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Savaşın kendisi bir travmadır ve sonrasında savaşa maruz kalan halklar üzerinde travma sonrası stres bozukluğu, nevrotik bozukluk vb. psikolojik hastalıklara neden olmaktadır[16]. Yani savaşlar, tarih sayfalarında yer alan yalnızca kazananı-kaybedini olan bir durum/olay ya da olgu değildir. Savaşların ruhsal yönü tarihçiler tarafından pek önemsenmese de bu durum psikotarih açısından göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. İkinci yaklaşıma ise tarihte önemli rol alan bireyler verilebilir ki buna en iyi karşılık Hitler'dir. Hitler'in yaşamı psikanaliz yöntemiyle ele alınarak tarih sayfalarında yer alan faaliyetleri incelenilebilir[17]. Öte yandan bu örnekler tarih bağlamında daha mikro bir düzeye indirgenecek olursa, Osmanlı Devleti'ine uygulanan kafes sisteminin tarih devinimi içerisinde bu sistemden geçen Osmanlı padişahlarına olan etkileri doğrudan Osmanlı Devleti'nin hemen hemen tüm kurumlarını (mali, sosyal, toplumsal v.b kurumlar) etkilemiştir. Kurumların sistematik çözülmesi/bozulması dolayısı ile Osmanlı halklarının da etkilenmesine neden olmuştur. Bu durum psikotarihsel bağlamda ele alınabilecek bir durumdur. Diğer taraftan psikanaliz yöntemiyle tarihte önemli rol oynayan bir Osmanlı padişahının hayatı incelenebilir. Örneğin Sultan İbrahim, tarihte acımasızlığı, içkiye ve cinselliğe olan bağımlılığı ve deliliği ile bilinmektedir. Sultan İbrahim'in hayatı çocukluk yıllarından itibaren ele alınarak onu bu duruma iten nedenler psikanaliz yöntemiyle ortaya konulabilir bir örnektir. Bu tür örnekler çoğaltılarak bu çalışma boyunca verilmeye devam edilecektir.

---

[14] Noland, a.g.m., s.96-97.

[15] Weinstein F., . Platt, G.M, "*Psikotarihin Yaklaşan Krizi",* (Çev. Alican), Tarih Okulu Dergisi, sayı:VII, s:129.

[16] Savaş olgusu ve savaşların toplumlarda yarattığı psikolojik yıkımları üzerine detaylı bilgi için bakınız: Ben Shephard, *Sinir Savaşları: Askerler ve Psikiyatrlar 1916-1994*, (Çev. Dilek Şendil, Evren Barın Egrik), İstanbul 2006.

[17] Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Robins, Robert S.,. Post, Jerrold M., (2001), " *Politik Paranoya: Nefretin Psikopolitiği",* (çev. Kurmuş).

Psikotarihin ana hattı psikanalitik yönelimlidir. Fakat neo Freudyenler, varoluşçu psikologlar ve Jung yanlıları da tarihsel araştırma ve yorumlama ile ilgilenmişlerdir.[18] Psikanaliz ise, Freud'un keşiflerinin merkezinde yer alan bir sürecin parçasıdır. Bastırılmış olanın geri dönmesidir. Bu "mekanizma", bilinci, şimdiki zamanı düzenleyen olayların hem yanıltıcı *maskesi* hem de fiili bir *izi* olarak görür. *Bastırılmış* olan geçmiş (önceden yaşanmış olan ve bir bunalım döneminde belirleyici bir anı oluşturan geçmiş), dışlandığı şimdiki zamana sinsice *geri dönmesidir.*[19] Noland'a göre:

> *"psikanaliz, tarih çalışmasına iki şey getirir. Psikanalizin tarihe getirdiği ilk şey, çoğu tarihçinin, insan davranışı ile ilgili gözlemlerinde kullanmaya devam ettiği aşırı değişken sağduyu psikolojisinin yerine ikame etmek için insanın psikolojik tavrının sistematik, genel bir teorisidir. İkincisi, ele alınan vakaya yönelik daimi tarihsel ilgi devam ederken, vakanın içsel deneyimine odaklanma biçiminde yeni bir boyut eklemesidir. Sonuç, her iki alanın da karşılıklı olarak birbirlerini aydınlatması ve tarih inceleme ve yazımının yeni bir biçiminin yaratılmasıdır".*[20]

Noland gibi, psikanalizin tarihte nasıl yararlı olacağı konusunda Peter Gay de iki düşünceyi savunmaktadır: Gay'in savunduğu ilk düşünce, "psikanaliz" kendisini, tarihte tarihçinin şimdiye kadar hem tamamıyla ihmal ettiği hem de yüzeysel bir muameleye tabi tuttuğu izleklere (cinsellik, aile ve çocukluğun tarihine) yönelebilir. Tarih, azami ölçüde dikkat ve hassasiyet göstererek de olsa, psikanalize özgü kavrayışlar gibi yöntemleri ödünç alabilir. Gay, psikanaliz yöntemlerinin hatalı kullanılabileceğine ya da ihmal edilebileceğine dair iyi ya da kötü örneklerin olduğunu öne sürmektedir ve ona göre bu örnekler, Philippe Aries'nin çocukluk tarihi ve Lawrence Stone'nun, erken modern dönemde İngiliz ailesi ve cinsel yaşamı ile ilgili olan çalışmalarından bilinir. Aries[21] psikanalizi hiç kullanmazken, Stone kaba bir biçimde kullanır. Buna rağmen onların yazdıkları, kusurlu da olsalar, en azından ortaya attıkları soruların biçiminde, psikanalizin üretildiği dünyada yaşadıklarını

---

[18] Noland, a.g.m.s.96.

[19] Michel de Certeau, (2009), "*Tarih ve Psikanaliz"*, (çev. Sönmezay), s.29.

[20] Noland, *Psikotarih*, a.g.m., s.98.

[21] Peter Burke ise, Aries için şu bilgileri vermektedir: "*Eski Rejim'deki aileler ve okullar hakkında yaptığı çalışmada Aries, çocukluk fikrinin, daha doğrusu çocukluk duygusunun ortaçağlarda var olmadığını savundu. Aries'e göre, bizim "çocuklar" dediğimiz yaş grubu Ortaçağ'da yedi yaşına kadar aşağı yukarı bir hayvan olarak ve bu yaştan sonra da az veya çok yetişkin minyatürü olarak görülüyordu. Çocukluk Fransa'da on yedinci yüzyıl civarında keşfedilmişti. Çocuklara, örneğin küçük erkek çocukların giydikleri "kaftan" robe gibi özel giysiler giydirilmeye bu dönemde başlamıştı. Dönemin yazışmalarında ve günlüklerinde çocukların davranışlarına yetişkinlerin gitgide daha fazla ilgi duyduklarını, çocuksu konuşma taklitleri yaptıkları belgelenmektedir. Aries, tezini savunmak için ikonografik kanıtlardan da, örneğin, insani gelişimin bir evresi olarak çocukluk bilincinin modern dönemin başında geliştiğini savunmak için, sayıları gitgide artan çocuk portrelerinden de yararlanır*." Burke, a.g.e.,s.122.

gösterir. Gay'e göre, onların çalışmalarını bu kadar yetersiz kılan şey, açık olanı, deneyimin bütünü olarak görmeleri ve gizli olanı da tamamen aynı kategoriye almalarıdır: Onlar, evli çiftlerin birbirleri ile ya da evebeynlerin çocukları ile ilgili duyguları hakkında enine boyuna tanıklık edeceklermişçesine, sık sık oldukça ciddi hitap formlarını, yani biçimsel olanı ve on altı ile on dokuzuncu yüzyıl arasındaki yüzyılların ahlâki didaktizmini alırlar. Savunma kategorileri –bakı, prejeksiyon ve diğerleri- onlara hem anlamsızdır, hem de akıl dışı görünür. Bundan dolayı, erken dönem Avrupa'nın duygusal hayatı hakkında geliştirmiş oldukları hipotez, deneyimin derinliğine nadiren ulaşır.[22] Gay, Freudyen psikanaliz düşüncenin başarıyla uygulandığı çalışmaya örnek olarak ise de, E.R. Dodds'un[23] klasikleşmiş olan *Grekler ve Mantıksızlık* eserini vermektedir. Dodds, eserinde Freud'u körü körüne ya da mekanik olarak uygulamadı. O yalnızca, antik Grek kültürünü psikanalitik gözlüğün penceresinden okudu. Dodds, tamamıyla bilinen olguyu sanatına uyguladı ve antik Yunanistan hakkında, genel olarak kabul edilenlerden çok daha fazla şeyler söylenilebileceğini kanıtladı. Bu şekilde Dodds, yalnızca bir örneği alıp, Greklerin, kendi duygularını ve eylemlerini Tanrı'nın iradesine bağlayarak yaşadıkları kahramanlar çağındaki ilkel zihniyetlerini anlamayı başardı. Çekici bir kadını kaçıran ve nefret edilen bir düşmanı öldüren bizzat kendileri değil, her nasılsa onları etkisi altına alan, yöneten ve onlar vasıtasıyla eyleyen bir tanrıydı. Bu Dodds'un gösterdiği gibi, birini aklamanın pratik bir biçimden çok daha fazlasıydı; bu masumiyetin ruhunu elde etmek için kurulan zekice bir hile değildi. Daha ziyade, etkileyici bir projeksiyon örneği, bireyin, rahatsız edici suçluluk duygularından kurtulması içi tasarlanan bilinçsiz bir savunma manevrasıydı. Grekler, Dodds'un ortaya koyduğu gibi, bu ilkel kendini aklama biçiminin yerine, daha karmaşık düşünce ve davranış biçimlerini koydular. Böylece, Dodds, daha önce anlaşılmaz ya da saçma gibi görüneni aydınlatabilmiştir.[24]

Gay'in savunduğu ikinci düşünce ise; psikanalizin tarih yazımına olan ikinci katkısını daha hassas bir mesele olarak görmektedir. Gay, tarihçinin divana oturtulamayacağı durumunu kabul etmekle beraber, büyük bir dikkatin gösterildiği takdirde, psikanalitik durumun zihindeki eşsiz pozisyonu korunacağına ve tarihçinin, geçmişe, psikanalistlerin

---

[22] Gay, Peter, "*Tarih Disiplininde Psikanaliz"*, (Çev. Alican), Tarih Okulu Dergisi, sayı:V, s.202

[23] Peter Gay'in söylemiyle Dodds: "1930'ların ortalarından itibaren Oxford'da Regius Prefesör olarak görev yapan Dodds, gerçekten de yüzyılımızın önemli klasik edebiyat uzmanlarından biriydi. Genç bir adamken, çoğu Britanyalı gibi psikolojiye hayranlık duymuş ve yalnızca gizemli olanı hoş bulmasından değil, aynı zamanda onu anlamak istemesinden dolayı da, parapsikolojik olguya özel bir ilgi beslemişti. Sonra Freud ile karşılaşması, *Grekler ve Mantıksızlık'ın* en iyisi olduğu bir dizi araştırmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Gay, a.g.m.,s.203.

[24] Gay, a.g.m. aynı yer.

ürettiği bazı düşünce ve tekniklere yaklaşılabileceğine inanmaktadır.[25] Gay'in savunduğu bu hassas mesele rüyalar ve bu rüyaların yorumudur. İnsanlar yüzyıllar boyunca gördükleri rüyaları ilginç bulmuşlar ve onları, kendilerinden anlamlar ve olası kehanetler çıkarmak için anlamaya çalışmışlardır.[26] Bu kehanetlerin çoğu mektuplara, günlüklere ve otobiyografilere kaydedilmiştir. [27] Bu kayıtlarda, sıklıkla, rüyaya neden olduğuna inanılan günlük tecrübelerden de söz edilmiştir. Bu rüyalar tarihçi için son derece önemlidir.[28] Bir tarihçinin yapabileceği rüya yorumları ve bu yorumları diğer kültürel yapılarla birleştirebilme biçimi, hiçbir zaman psikanalistin sunmayı başarabileceği –eğer şanslı ve zekiyse- yorumların gerçekliğine ve derinliğine ulaşamaz. Bununla birlikte tarihçi, aksi halde yararsız olacak olan varsayımsal çalışmalarından, rüya gören ile rüya görenin kültürü ile ilgili bilgiyi söküp çıkarabilir. Tarihçilerin, geçmişi psikanalitik gözlerle görme imkânları çok fazladır, fakat

---

[25] Peter Gay, a.g.m., s.203

[26] Tarih öncesi çağlarda ilkel insan kavimlerinin rüyalar hakkında neler düşündükleri, bu rüyaların dünyayla ve ruhla ilgili görüşlerinin oluşumunu nasıl etkilediği çok ilginçtir. Kuşkusuz rüyaların, tarih öncesi çağlarda algılanışının izlerini bir ölçüde Antikçağ toplumlarında sürebiliriz. Bu insanlar, rüyaların, tapındıkları insanüstü varlıkların dünyasıyla alakalı olduğunu ve tanrıların ve şeytanların kelamını bize taşıdıklarını varsayarlardı: Bir yandan da, rüyanın, rüyayı gören açısından önemli bir amacı olduğu için, bu amacın çoğunlukla gelecekten haber vermek olduğundan kuşkuları yoktu. Ancak rüyalar içerikleri ve etkileri itibariyle öylesine çeşitliydiler ki bunları homojen bir bütün olarak ele almak imkânsızdı ve onları taşıdıkları öneme ve güvenirliklerine göre ayırt etmek ve gruplara ayırmak gerekiyordu. Ve elbette Antikçağın kimi filozoflarında rüyalar hakkındaki yargılar, o çağa ait kehanetlerden bağımsız değildi. Aristotales'in rüya üzerine kaleme aldığı her iki çalışmasının konusu da psikolojidir. Aristotales bu yazılarında, rüyaların tanrılar tarafından gönderildiğini, tanrısal değil ama şeytani bir doğalarının olduğunu, yani rüyaların kaynağının doğaüstü bir vahiy olmadığını, aksine onların tanrılarla yakınlığı olan insan tininin yasalarına uyduğunu söyler. Rüyalar, bu yazılarda, uyuyan insanın tinsel bir etkinliği olarak tanımlanır. Aristotales'ten öncekileri rüyaları, rüya gören zihnin bir ürünü olarak değil tanrısal bir vahiy olarak kabul etmektedirler. Eski çağların bilimsel olmayan rüya anlayışı, o çağ insanlarının dünyaya bakışlarıyla tamamen örtüşüyordu kuşkusuz. Bu insanların rüyalara yaklaşımı, ruh dünyalarındaki gerçekliğin dış dünyaya yansımasından ibaretti. Bu yaklaşımın ayrıca, sabah uyandığımızda rüyadan aklımızda kaldığı kadarıyla rüya, başka dünyalara aitti ve insanın var olan ruhsal haline aykırıydı. Öte yandan günümüzde rüyanın doğaüstü kökenine inanmayanların olduğunu söylemek yanlış olur. Günümüzde, bilimsel bir açıklaması olmadığı sürece, geçmişteki geniş doğaüstü dünyadan arta kalanlarla uğraşmaya devam eden dindar ve mistik yazarların yanı sıra, böyle maceralara girişmeyen ama dini inançlarını, insanüstü ruhların rüyanın açıklanamaz karakterini belirlediği tezine dayandırmaya çalışan akıllı insanlar da var. (Sigmund Freud, *Rüyaların Yorumu*, çeviren: Dilman Muradoğlu, Ankara 2014, s:26,28). Rüyalar hakkında İbni Haldun ise şunları söylemektedir: "Rüyaların anahtarı (*Ta'bîr er-ruyâ*) bilimi, din yasası bilimlerindendir. İslam içindeki doğumu, bilimler profesyonel olduklarında ve uzmanlar belli alanlardaki çalışmalarını kaleme aldıklarında gerçekleşmiştir. Düş görüleri (*ru'yâ*) ve düş yorumları daha eskiler zamanında da vardı, nasıl ki hâlâ varsa." Ona göre: " Kalbî ruh (*esprit cordial- ar-rûh el-kalbî*) kalp boşlukları içinde yoğunlaşmış hafif bir buhardır, damarlar içinde dağılır ve kanla taşınarak bütün vücudun geri kalan kısımlarına yayılır. Hayvansal yetilerin duyumuna ve edimine olanak verir; şimdi, bu ruh yorulup usanabilir, çünkü onun çalışması beş duyunun algısıyla, dış yetilerin kullanılmasıyla ilgilidir. O zaman bedenin yüzeyi gecenin serinliğiyle kaplandığında ruh bedenin bütün öteki bölümlerinden merkeze doğru, yani yüreğe doğru geri çekilir. Yeniden kuvvet toparlayıncaya kadar dinlenir ve bütün dış duyular, geçici olarak, kullanılmamaktadır. Uyku anlamına gelir bu. Kalbî ruh, anlığın (zihnin) taşıyıcısıdır. Zihin (anlak) kalbî ruh sayesinde tanrısal dünyada bulunan her şeyi algılar, çünkü onun gerçekliği ve özü algı ile karışır." İbni Haldun, (2014), " *Mukaddime"*, Ankara, cilt:III, s:70-71.

[27] *Kaydedilen bu bilgiler, daha sonra bu alanla ilgilenenler ve onların çalışmaları açısından ışık kaynağı olmuştur.*

[28] Gay, a.g.m., s.204.

geçmişi yalnızca bu tür yollarla okumayı salık verme yeterli değildir. Bu yetersizlik, psikanalitik anlamda yönlendirilmiş bir tarihçinin bireyden gruba ve kişiden, o kişinin kültürüne nasıl ulaşılabileceği sorunundan kaynaklıdır.[29] Freudyen tarihçi, biyografinin ötesine, bireyden topluma olan çalışmaların yolunu izleyerek gidebilir.

1.2. Tarih ve Freud

Freud, *Totem ve Tabu* kitabında şöyle yazar: "Burada, halkların psikolojisiyle ilgili olduğu için bizleri, uygarlığımızın en önemli kurumlarının kökenine götüren sorunları, siyasal, ahlaki, dinsel örgütlenmenin yanı sıra ensestin yasaklanması ve vicdan azabını ele alırken analitik yönteme başvuruldu."[30] Freudyen psikanaliz yalnızca psişik olanla değil öte yandan patolojik olanla –birey ve toplum- da ilgilenmiştir. Freud'un tarih alanına yaptığı müdahaleler, Certeau'yun deyimiyle, cerrahi müdahaleler gibidir. Freud'un bu müdahalelerinin bazılarını Certeau şu şekilde sıralamaktadır:

A) Bireysel psikoloji ile kolektif psikoloji arasındaki kesintiyi geçersizleştirir.

B) Freud'da göre "patolojik olan", insan deneyiminin yapısal işleyişlerinin şiddetlendiği ve görünür hale geldiği bir bölge gibidir. Bu bakımdan normal olan ile olmayan arasındaki ayırım görüngülerden ibarettir; temelde, bilimsel bakımdan anlamlı değildir.

C) Tarihselliği düzene sokan ya da onu yerinden eden *bunalımların* onunla kurduğu bağı yakalar. Hayati olaylarda (ilişkilere ya da çatışmalara dayanan, kökeni bakımından soykütüğüne ve cinselliğe dayalı olaylar) görülen ve psişik *yapıların* oluşmasını sağlayan noktaları çıkarır. Tedavi sırasında elde ettiği tanıtlara dayanarak, yaptığı çözümlemeyi üç ana doğrultuda toplar: a) yetişkinin çocukken yaşadığı "ilkel sahneler"e ulaşarak saptamalar yapmak ve bu sırada çocuğu (bu eski öykünün o güne dek gizli bir köşede barındığı düşüncesiyle), tarihin merkezinde varsaymak; b) halkların kökeninde, söykütüğüne dayalı bir şiddet olduğu (baba ile oğul arasındaki mücadele) koyutundan yola çıkmak ve bu şiddetin gelenekler sayesinde bastırıldığını (gelenekler cesedi saklar), tekrarlanıp duran etkilerininse her seferinde gelen üstünü örtme işlemlerinden hareketle tespit edilebileceğini

[29] Gay, a.g.m. s.207.
[30] Michel de Certeau, a.g.e., s.32.

düşünmek (izler kalır); c)her dilde "küçücük hakikat parçaları"na rastlanılacağına inanmak ve bu pırıltılı ya da işe yaramaz atıkların hayati anlarla ilgili olduğunu, onların unutulmasının psikolojik sistemler halinde düzenlendiğini, anımsamalarının da şimdiki hali değiştirme olanakları yaratacağını düşünmek.

D) Çözümleyiciye *kendi konumunu* (duygusal, imgesel, simgesel) *belirtme* zorunluluğu getirerek tarihyazımı "tür"ünde değişiklik yapar. Freud'a göre bu açıklama, belli bir berraklık yaratmanın koşuludur ve "nesnel" söylemin (gerçeği söylemeyi hedefleyen söylemin) yerine, giderek "kurgu" biçimini alan ("kurgu"yu, kendi üretildiği tekil yerle ilişkisini ilan eden metin olarak algılamak gerekir) bir söylem koyar.[31]

Freud'a göre, bir bireyin ailesiyle, kardeşiyle, eşiyle, doktoruyla olan ilişkileri – şimdiye kadar yaşanılan bütün ilişkiler psikanalitik araştırmanın asıl konusu olmuştur- sosyal bir olay olarak düşünülebilir.[32] Kolektif psikolojinin konusu olan görüngülerden onları ayıran tek şey, pisişik yapılar bakımından anlamlı sayılamayacak bir "sayısal etken"dir. Öznenin, ötekine (anne babalar vb.) ve dile göre oluşumunun başından beri öngördüğü toplumsal yaşam, aynı yasalara boyun eğen ve giderek genişleyen toplumsal birimler sunmakla sınırlı kalır. Sonuç olarak Freud, psişik görüngüleri kendi aralarında paylaşan bütün bilim dallarını kendi oluşturduğu çözümleme aygıtı sayesinde arşınlar; çünkü bunlar arasındaki sınırları ("bireysel olan" ile "kolektif olan" arasındaki sınırları) kesin olarak reddetmekte ve değiştirmek istemektedir.[33]

Freud, içgüdüsel isteklerin memnuniyete dönük süreğen baskısından dolayı, insan ile toplum arasındaki çatışmanın sürekli ve kaçınılmaz olduğuna hükmetmiştir. Güdü ve gerçeklik, uzlaşmaz bir şekilde birbirlerine karşıt olan güçlerdi ve insanlar, toplum hayatında her zaman huzursuz ve hoşnutsuz olmaya mâhkumdur. İnsanlar, değer verdikleri arzuların çoğunu tatmin edemezdi; toplumsal olarak amaca dönük ikameleri kabul etmek durumundaydılar. Bunu yapma becerileri, süperegoda özümsenen, insanın cinsellik ve saldırganlık güdülerinin bastırılmasına hizmet eden ahlaki buyruklardan (ekonomik, politik, ailevi, dinsel vb.) kaynaklanmaktaydı.[34] Freud, bazı çalışmalarında, sevilen kişiler tarafından etkilenen ve onlarla ilişkili olan çocukların da dahil olduğu yöntemler hakkındaki

[31] Michel de Certeau, a.g.e., s.32-33.
[32] Freud, Sigmund, (2014), " *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi"*, (Çev. Ökten), s.7.
[33] Michel de Certeau, a.g.e., s.34.
[34] Weinstein/ Platt, s:131.

düşünceleri kapsayan psikososyal bir pozisyonun bazı temel unsurlarının taslağını çizdi. Freud, karakteri, ilk olarak ebeveynler, daha sonra da diğer otoriter kişiler olmak üzere, sevilen figürlerle kurulan ilişkilerin gücü üzerine inşa edilen bir şey olarak gördü. Bu karakter gelişim süreci, dışsal cinsel objelerden vazgeçmeyi, fakat gerçekte, onları, "yalnızca, objenin ego içinde bir kurulumu şeklinde tanımlanabilen egonun değişimi" yoluyla psişe içinde kurmayı gerektiriyordu. Bu süreç vasıtasıyla, toplumsal olarak uygun davranış örnekleri çocuğa aktarılmıştır.[35] Freud'un

Yine F. Weinstein-G.M. Platt'in çalışmasıyla devam ederek, Erik Erikson'un fikirlerine değinilecek olursa: "Çocuklar, gelişimlerinin farklı evrelerinde, insanların, kendilerini en çok etkileyen *rol görünümlerine*, realitede ya da fantezide, yakınlık hissederler. Örneğin, ebeveynleriyle özdeşleşmeleri, yeteneklere ve rol görünümlerine odaklanır. Üstelik bu rol görünümleri, toplumsal gerçekliklerinden dolayı değil… Yalnızca kademeli olarak toplumsal realitenin daha gerçekçi bir tahmin yol veren çocuğa özgü fantezinin doğasından dolayı benimsenirler."[36] Erikson, Freud'un ego otonomisinin gelişimi ile ilgili formülasyonunu, bu sürecin etkilerini yalnızca çocukluk döneminde değil, hayat çevriminin, tamamında betimleyerek geliştirmiştir. Üstelik Erikson, ego gelişim sürecini, toplumsal düzenin spesifik yönlerine bağlamıştır. Örneğin bir toplumdaki kimlik oluşumun "ekonomik fırsatlarla, gerçekleşmesi mümkün ideallere ve mevcut tekniklere" dayandığını gözlemlemiştir. Erikson'un kimlik oluşumu nosyonu, bireylerin, cinsel ve ailesel varlıklar olmaktan ziyade, ebeveynleriyle birlikte işçiler ve geleneğin taşıyıcıları olarak yeniden tanımlanmaları önerisini içermektedir ve Erikson aynı zamanda, "iş uzmanlığının, herhangi bir kültürde kimlik oluşumunun belkemiği olduğunu" ileri sürer.[37] Sonuç olarak, psikotarihçiler, psikanalitik önermeleri –ego ve egonun toplumsal gerçeklik ile uyum yöntemleri ile ilgili olan önermeler- tarih tarafından ortaya konulan problemlerin ışığında yeniden değerlendirmek zorundadırlar. Hiçbir şey, insanların kendilerini günlük hayatın gerçek gereksinimlerine yönlendirme noktasında kullandıkları metotlarla ilgili yeterli bir teorik ve pratik kavrayış kadar psikotarihe merkezi değildir.[38]

---

35 Weinstein/ Platt, a.g.m., s.133.
36 Weinstein/ Platt, a.e. m.aynı yer.
37 Weinstein/ Platt, a.g.m. s.133.
38 Tarih ve psikanalizin ilgileri en açık şekilde bu noktada ayrışırlar. Çeşitli nedenlerden dolayı, gerçeklik faktörleri, bu tür faktörler tarih için birincil bir öneme sahip olsalar da, psikanalistlerin sistematik ilgisinin son alanı olarak tanımlanmıştır. (Fred Weinstein/ Gerald M. Platt, a.g.m., s.144).

"Buradaki belirleyici nokta, -ego gereksinimlerini dışsal toplumsal faktörlere bağlama noktasındaki kaçınılmaz adım, tarihsel perspektiflere uygun psikanalitik gözlem yapmaktır- klasik güdü-gerçeklik paradigmasının tersine çevrilmesidir".[39] Fred Weinstein ile Gerald M. Platt'e göre, toplumsal çatışma, güdülerin patlak vermesi sorunu değildir. Toplumsal çatışma, Freud'dan itibaren psikanaliz tarafından takip edilen doğrultuda ima edilen bir sonuç olarak, *toplumdaki eylemin tümleyici temelleri değişim tarafından parçalandığı zaman* ortaya çıkar.[40]

Buraya kadar Freud'un, tarihe psişik veya psikanalitik yaklaşımları ele alındı. Şimdi Freud'un çalışmalarıyla bu yaklaşımlar temellendirilmeye çalışılacaktır. Freud'un "Totem ve Tabu" adlı eserinde, barbarların ve nevrotiklerin yaşamları arasındaki paralellikler olarak algıladığı şey temelinde, ilkel topluluğun bir araya gelen evlatları tarafından Ödipal babanın katledilmesini içeren prehistorik bir olaydan dinin ve toplumun kökeni ile ilgili bir mit gösterir. Bu öldürme olayını, babanın etinin yenmesi, anne ile ensest ilişki kurma ve daha sonra da, bir süre sonra enseste karşı tabuya ve ilk baba katlinin kefareti ve yâd edilmesi için düzenlenen totemik şölene yol açan her üç olayın suçluluk duygusu takip eder. Başka bir deyişle, Freud'a göre, toplum ve din günümüze kadar bütün bireysel ve toplumsal müesseselerde en derin motive edici güç olarak varlığını devam ettiren mitsel bir Ödipal cinayette başlar. Tarih boyunca yapılan her bireysel tekrar, temelde tarihsel bir gerçeğe dayanan baba katlini ve suçluluğu sembolize eder.[41] Freud'un prehistorik temaları işlediği bir başka eseri ise "Musa ve Tek Tanrıcılık" adlı kitabıdır. Noland'ın da vurguladığı gibi, psikanalizi diğer tüm alanlara uygulayan ilk kişi Freud'dur. Noland'a göre, psikotarihin en iyi çalışması(ve de ilk olan) Freud'un "*Leonardo Da Vinci ve Çocukluğuna Dair Bir Anı"* (1910)[42] adlı eseridir. Bir diğer çalışması ise, William C. Bullitt ile birlikte kaleme almış olduğu ve uzun süre yasaklı olan çalışması, "*Thomas Woodrow Wilson: Psikolojik Bir*

---

[39] Weinstein/ Platt, a.g.m., s.144, (italikler, metnin orijinalinde olduğu gibidir).

[40] Toplumsal çatışma, tarihsel ya da bireysel geçmişten bağımsız olan devrimsel çözümlere, daha geniş ölçekli bir bireysel özgürlüğe, değiştirilmiş birey ve toplum imajlarına da sebep olabilir. (Fred Weinstein/ Gerald M. Platt, a.g.m. s.144, italikler, metnin orijinalinde olduğu gibidir.)

[41] Noland, a.g.m.,s.99.

[42] Bu kitap, "psikotarihsel çalışma için model olmuşsa da genel anlamda tanımlandığı gibi tarihsel olmaktan ziyade vaka tarihçesidir. Nitekim Freud'un niyeti, Leonardo'nun hayatını tarihsel bağlamı içerisinde bütüncül bir şekilde değil, yalnızca, birbirleri ile ilişkili olarak gördüğü sanatsal ve seksüel ketlenmişlikleri açık bir şekilde anlatmaktır (Noland, a.g.m., s.100).

İnceleme" (1928)'dir. Fakat Schreber davası (1911) ve Dostoyevski ile ilgili makalesi (1928)[43] de, onun psikanalizi tarihe uygulamaya yönelik ilgisinin örnekleridir.[44]

Freud'un, Wilson ile ilgili olan çalışmasını biraz açmakta fayda vardır. Noland'dan edindiğimiz bilgilere göre; Freud ile Bullitt'in[45] ortak çalışması olan bu eser, temel anlamda, Wilson'un[46] kişisel psikolojik deneyiminin, sosyal hayatındaki olumsuz, yıkıcı etkilerini ispatlamaya çalışmaktadır. Tezleri ise şudur: Wilson, egosu, babası ile ilgili çelişkili isteklerini hiçbir zaman uzlaştırmayı başaramamış bir adamdı. Noland'a göre, bu çelişmenin sonu, Wilson'un erkeksi doğası (bu, onu aktif ve saldırgan olmaya yönlendiren haşin süper egosuydu) ile kadınsı doğası (bu, kendisini edilgen olarak her biçimde babasına sunma isteğiydi) arasındaki yarılmaydı. Psişik hayatındaki bu bölünmeden ve bunu devam ettiren bastırma, özdeşlik kurma ve yüceltmeden dolayı, Wilson bütün hayatı boyunca gergin ve tatminsizdi. Üstelik bu çelişkinin dinamikleri, Wilson'un yeniyetmelik döneminde verdiği Gladstone gibi büyük bir Hristiyan devlet adamı olma kararının; Princeton Rektörü, New Jersey Valisi ve Birleşik Devletler Başkanı olarak imza attığı politikalarının ve faaliyetlerinin; kendisinden yaşlı ve genç erkeklerle olan ilişkilerindeki durumunun ve Freud ile Bullitt'in bütünüyle olumsuz ve saldırgan olarak gördükleri, Versailles'daki mutlak adalet barışında doruk noktasına ulaşan dış politikasının ardındaki belirleyici güçtü.[47] Peki Freud ve Bullitt'in böyle bir çalışmaya imza atmakla amaçladıkları neydi? Noland'a göre bu çalışma, Wilson'un kendi çıkarları için değil, çelişkili karakterinin bulunduğu yolu çizmek için onun, insanlar ve sosyal olaylar ile ilgili algısını ve politikasını belirlemiştir ve bundan dolayı da yirminci yüzyıl Batı insanının kaderini şekillendirmesine yardım etmiştir.[48]

---

[43] Freud'un Dostoyevski ile ilgili olan bu çalışması, tarihsel ya da edebi olmaktan ziyade klinik bir çalışmadır. Freud'un bu makaledeki başlıca ilgisi, Dostoyevski'nin suçluluk duygusu ile ilgili kişisel deneyimini, bu suçluluk duygusunun, onun edebi çalışmalarında baskın bir tema olarak çıkışını açıklamaktadır. Bu çalışma psikolojik bir analizdir, edebi eleştiri değil (Noland, a.g.m. s.101).

[44] Noland, a.g.m. s.100.

[45] Noland'a göre, Freud ile Bullitt, her ikisi de farklı nedenlerden dolayı, Wilson'a güçlü bir antipati beslemekteydiler. (Noland, a.g.m. aynı yer).

[46] Woodrow Wilson; Thomas Woodrow Wilson Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. devlet başkanıdır.

[47] Noland, bu kitabın temel ilgisinin, Wilson'un psikolojik –özelikle, onun babası ile arasındaki Ödipal ilişkinin belirleyici etkisi ile ilgili- deneyiminin, kendisini toplumsal aktivitelerde görünür kılan bir deneyim olduğunu vurguluyor. (Noland, a.g.m. s.102)

[48] Noland, a.g.m. s.102.

1.3. Erik Erikson-Psikotarih ve Örnekler

Bu çalışmanın başında belirtildiği gibi, psikotarihin ilk örneği Erik Erikson'un *Genç Adam Luther* eseriyle karşılaşılmaktadır. Erikson'un bu çalışmasını açmadan önce, onun psikotarihi nasıl kullandığına, psikanalize bakış açsına değinmek gerekir. Erikson, Freud gibi psikotarih ile büyük insanların hayatlarını aydınlatmaya çalışmıştır.

Erikson'nun insan egosu kavramı ve bunun, insanın hayat deviminin sekiz aşaması boyunca gelişmesinin, psikotarihçiye sunacak bir şeyi vardır. Erikson'un bu hayat deviniminin ilk üç aşaması, Freud'un psikoseksüel gelişiminin üç aşamasına –oral, anal ve fallik- takabül eder. Erikson, psikoseksüel alanlara ek olarak psikososyal kuramından söz eder.[49] Erikson, hayat deviniminin sonraki iki evresinin her birinde, alanlar, biçimler, tarzlar ve çekirdeksel büyüme krizleri saptar. Anal evre boyunca, rekabet eden iki biçim, yok etme ve koruma, "sıklıkla, erken çocukluktaki yok edici organlara bağlanan özgül tatminkârlık ve inatçılıktan" türer. Bu evrenin çekirdeksel büyüme krizi, özerklik ile şüphe ve utanç arasındaki orantının kurulmasıdır.[50] Erikson'un psikososyal kuramının ilk üç evresinde, çocuk, mutlak anlamda kalıcı kimlik ve davranış kalıpları, mutlak anlamda kalıcı güven ve güvensizlik, özerklik ve şüphe, girişim ve suçluluk oranları geliştirir.[51]

Psikososyal kuramının sekiz evresinden geriye kalan beş evresi ise, her insani hayatın yayıldığı tarihsel bağlamda çok derinden kaynaşmıştır. Bu evreler, okul çağını (bir endüstri duygusunu öğrenme ya da bunda başarısız olma dönemi), büyüme çağını (ego kimliği ya da kimlik karmaşıklığının zor dönemi), genç yetişkinlik çağını (tecride karşı mahremiyetin krizi dönemi), orta çağı (tembelliğe karşı olarak üretkenliği elde etmek için yapılan mücadele dönemi) ve yaşlılık çağını (bilgelik ya da bunun eksikliği, ümitsizlik duygusu dönemi) içerir. Şahsiyetin doğası, bu beş evrenin her biri esnasında, açık bir şekilde, erken dönem çocukluğun bir kalıtı olan güven-güvensizlik, özerklik-şüphe ve girişim-suçluluk oranına dayanır. Bunun yanında, kişinin var olmak durumunda olduğu özgül sosyal ve kültürel duruma dayandığı da aynı şekilde açıktır."[52] Noland'ın deyimiyle, Erikson'un psikososyal kuramının ilk üç evresi psikoloğun, son beş evresi de tarihçinin (ve sosyal

[49] Noland, a.g.m. s.105.
[50] Noland, a.g.m. aynı yer..
[51] Noland, a.g.m. s.106.
[52] Noland, a.g.m. aynı yer.

bilimcinin) alışılmış ilgi alanı olabilir. Fakat bir bütün olarak sekiz evre, psikotarihçinin ilgi alanıdır.

Çalışmanın başında psikotarihsel bağlamda ele alınan birkaç örneğe (Freud'un çalışmalarıyla) değinilmişti. Bunlara ek olarak başka bir-iki örnek daha vermek gerekirse; İlk olarak Fred Weinstein/ Gerald M. Platt''in *"Psikotarihin Gelecekteki Krizi"* çalışmasında yer alan Lenin üzerine ele alınan bir örnek ele alınacaktır. Adı geçen çalışmada Lenin analizi şu şekilde verilmektedir:

> *"...devrimci, genellikle erkeklikle ilgili şiddetli çatışmalara sahip bir kişidir. Bir yandan babasına dönük Ödipal nefreti yok olmamışken, bir yandan da erkekliğini iddia etme konusunda olağandışı bir suçluluk duygusu hisseden bir kişidir. Bu örnek, daha şiddetli suçluluk duygusuna ve kendi erkeksi güçleri ile ilgili muazzam bir imaja sahip olduğundan dolayı lider üzerine odaklanmıştır. Güç algısı, bir kimsenin cinsel arzusunun gücünün aşikâr görüntüsünden dışarı taşar, örneğin [Lenin'in durumundaki] babanın ölümünü arzulamak gibi... Fakat Ödipal arzunun bütünüyle sona ermesinden dolayı, yalnızca, özellikle cinsel çilecilik ve genellikle derinlemesine bir kendilik inkârı gibi aşırı radikal önlemlerle bastırılabilecek olan büyük bir suçluluk duygusu oluşur. İster babayı erkeklik ve cesaret iddiası aracılığıyla öldüren biri, isterse onun tarafından cezalandırılan biri olsun, liderin acı çekme eğilimi, onun otorite ilişkilerine bakışı ile ilgili bir işaret sağlar. Üstelik, hem babanın hem de onun gücünün imajı, olduğundan daha büyük bir biçimde muhafaza edilmiş, ödip karmaşasının gelişimi ve onun yetişkinlik sürecindeki yeniden doğuşu aşamasında sürdürülmüştür."*[53]

F. Weinstein ile Gerald M. Platt'a göre, Lenin'in durumunda, babasına dönük olarak, *fanteziden neşet eden* şiddetli bir sevgi-nefret ilişkisi vardır. Bu ilişki ifade edilemese de, disiplinli politik eyleme olanak veren büyük ölçüde nevi şahsına münhasır ve tesadüfi bir yönde biçimlenmiştir. Fakat eylem, bilinçdışı suçluluk duygusunu ve bu arada, babasının, bölünen ve sırasıyla K. Marx ve Çar'da yeniden ortaya çıkan iyi ve kötü özelliklerini açığa çıkararak onun güdü kaynaklarına ihanet etmiştir. Böylece Lenin, kendisi için hem devrimci gelenek hem de hem de alternatif bir ahlak tarafından benimsenen bir yer bulabildi. Lenin, ondan sonra *içsel olan* bir problemi, *dışsal* bir probleme çevirebildi.[54] Tüm bu transfer

[53] Weinstein/ Platt, a.g.m. s.52.

[54] Böylelikle Lenin, bir yandan ısrarcı cinsel güdüleri kontrol altına alma ihtiyacını gösteren tepkisel özellikleri (mesela, çilecilik) ortaya koyar. Bununla birlikte, öte yandan da, Lenin'in, çetin koşullarda belirleyici olabilmeye dönük dikkate değer bir kapasitesi vardır ve onun kavramsal yönelimleri, bir

göstergelerine rağmen, Lenin, abartısız bir şekilde dünya tarihindeki büyük olaylardan birinden sorumlu olan olağanüstü yetenekleri ve müthiş enerjisi ile bireysel olarak başarılı bir adamdı. [55]

Başka bir örnek ise Bruce Mazlish'in *James ve John Stuart Mill: XIX. Yüzyılda Baba ve Oğul* isimli eseridir. Mazlish'in bu eseri, Noland'a göre ödip kompleksine bir örnektir.[56] Noland, Mazlish'in bu eserini şu şekilde değerlendirmektedir: *"Mazlish'e göre, XIX. yüzyılın başında, "John Stuart Mill, babası ve babasının kuşağı ile mukadder bir kucaklaşmaya… mahkum oldu." Bu ilişki, hem baba hem de oğul için, "her ikisinin de kendi bireysel kişiliklerini biçimlendirmeye ya da yeniden teyit etmeye olduğu kadar, bir diğerinin varlığını tanımlamaya da çalıştığı" merkezi bir deneyimdi. Bu aynı zamanda çok kişisel ve temsili bir sembolik ilişkiydi. Başka bir ifadeyle, bu ilişki, hem iki özgül birey için eşsiz ve aynı zamanda da, şimdi modernleşme dediğimiz geniş ölçekli sosyal dönüşüm tarafından üretilen tipik bir baba-oğul çatışmasıydı."*[57] Noland, Mazlish'in, bu sosyal dönüşümü, iki temel başlık –yapısal değişim, düşünsel değişim altında tartıştığını ve onun, yapısal değişimle, "politik ve ekonomik veçhelerinde Demokratik ve Endüstriyel Devrimleri ya da daha geniş bir şekilde, modernleşmeyi kapsayan çifte devrimler, dediğimiz şey tarafından çevrelenen bütün hareket"i kastettiğini belirtmektedir. Noland, sözü geçen bu hareketi şu şekilde değerlendirmektedir:

> *"Bu modernleşme süreci (ilk olarak Büyük Britanya'da, daha sonra da farklı biçimlerde Batı Avrupa'nın tamamında deneyimlenmiştir), karşılıklı olarak etkileşim halinde olan birkaç faktörü içerir: genç nüfusun (25-30 yaş grubu) büyük oransal yükselişi ile oluşan 1750'den 1840'a kadar olan dönemdeki dramatik bir nüfus artışının meydana getirdiği sözde Demografik Devrim; endüstrileşme ve demokrasiye yönelik bir*

---

başkasınınkilere nispeten, bozulmadan kalmaya devam eder. (Fred Weinstein/ Gerald M. Platt, a.g.m. s.154).

55 Fred Weinstein/ Gerald M. Platt, a.g.m. s.154.

56 Ödip kompleksi, muhtemelen çoğu zaman ve yerde yalnızca büyümenin normal ve göze çarpmayan bir yönü olan evrensel gelişimsel bir deneyimdir. Psikotarihsel soru, Ödip kompleksinin neden XIX. yüzyılda belirli bir formda ve çoğu insan için sorunsal olduğudur? Bu sorunun farkında olan Mazlish, tarihsel bağlamın ve evrensel kavramın iddialarını dengelemeye çalışır. "Sürekli olarak zihinde taşınan" der, "sosyal ve entelektüel değişimlerin çok karmaşık meseleler olduğu gerçeği, kaçınılmaz bir şekilde, kişisel değişim ve dönüşümle ince bir uyum içinde ilerler. Mazlish, biyolojik, kişisel, ailevi ve sosyal deneyimin, birbirinin nedensel kaynağı olarak değil, "birbirinin eşbiçimsel dönüşümleri olduğu" olarak anlaşılması ve "hayati bir dengede korunmaları…" gerektiğinin farkındadır. 23 Bu şekilde, Ödip kompleksinin gelişimsel bir evre olarak evrensel olduğunu ve her halükarda, yine aynı şekilde, XIX. yüzyıldaki bireysel ve sosyal deneyimin çoğunluğunda bu evrenin hakim olmasından sorumlu olan dışsal gerçeklikler aradığını farz edebilir. (Noland, a.g.m. s.110).

57 Noland, a.g.m. s.111.

eğilim (hem yeni fikrinin pompalanması hem de geleneksel olmayan mesleklerin yetenekli genç insanlara açılması); kırsaldan şehre yönelik coğrafi dönüşüme eşlik eden şehirleşme ve geleneksel aile ile sosyal bağlarda görülen bir zayıflama; geniş aileden, çocuklar ve ebeveynler arasındaki duygusal bağların artmasını ve çocukların ebeveynlerini aşması fikrini temsil eden çekirdek aileye uzanan (bu konuda, halihazırda aile tarihçileri arasında büyük bir tartışma olmasına rağmen) bir değişim. Bu dönüşümler, hep birlikte, babalar ve oğulların kendilerini doğrudan rekabet içinde bulmaları olasılığını ve bundan dolayı da, tıpkı toplumsal başkaldırılar gibi, psişik olanın imkânını geliştirmişlerdir."[58]

Mazlish gibi, Alain Besançon da *Babalar ve Oğullar* hakkında inceleme yapmıştır. Onun incelemesi de iki Çar üstünde yoğunlaşmıştır: birincisi kendi oğlunu öldüren Korkunç İvan'dır, ikincisi ise oğluna ölüm cezası veren Büyük Petro'dur.[59] Bir başka örnek ise Emmanuel Le Roy Ladurerie'a aittir.[60]

Buraya kadar psikotarih kavramsal olarak anlatılmaya çalışıldı. Başta Freud ve Erikson olmak üzere bazı tarihçi, psikolog ve bilim insanlarının, tarih disiplinin psikoloji disipliniyle olan işbirliğini nasıl işledikleri yine tarihte olan olaylar ve tarihte önemli rol oynayan karekterler üzerinden verilmeye çalışıldı. Bu çalışmanın genel amacı Osmanlı Tarihi başlığı altında Osmanlı şehzadelerinin/padişahlarının Osmanlı Devleti'nde oynadıkları roller yine onların yaşamları içerisinde psikotarihsel bağlamda ele alınarak verilmeye çalışılacaktır. Freud'un kişilik gelişim kuramı, Erikson'un psikososyal kuramı, diğer kişilik gelişimi etkileyen kuramlar ve Osmanlı şehzadelerinin doğumdan tahta geçiş dönemlerine kadar olan bütün yaş evreleri çalmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak verilecektir. Fakat ondan önce yukarıda verilen örneklere ek olarak Osmanlı Devleti'nden de pskotarihsel örnekler vermek daha yararlı olacaktır. Yukarıda anlatılan ve Freud ile Erikson'un da üzerinde durduğu şey odip kompleksidir. Yukarıda verilen Lenin, Wilson, Karl Max örneğinde verildiği gibi Osmanlı padişahları ve de şehzadeleri arasında baba-oğul çatışması yaşanmıştır. Osmanlı'da Baba-oğul çatışmasının en iyi örneği olarak II. Bayezid ile Yavuz Sultan Selim arasındaki ilişki gösterilebilir. Yavuz Sultan Selim, Osmanlı padişahları arasında en sert, hırçın ve acımasız padişah olarak bilinir. Aynı zamanda en iyi yönetici ve savaşçıdır. Osmanlı tarihinde babasını kılıç zoruyla tahttan indirerek başa geçen

[58] Noland, a.g.m. s.111.
[59] Burke, a.g.e., s.127.
[60] Le Roy, Romanlar karnavalı ve de büyücüler üzerine incelemeler yapmıştır.(Burke, a.g.e. s.127).

tek padişahtır. Yavuz Sultan Selim'in babasına karşı gösterdiği savaş tarih bağlamında yalnızca taht ve gücü elinde tutma olarak gösterilir. Oysaki psikanaliz yöntemiyle bu durum incelendiğinde bunun yalnızca böyle olmadığı anlaşılabilir. Yavuz Sultan Selim'in çocukluk dönemindeki süreç ve bu sürecin nasıl işlediği, onun üzerinde bıraktığı izler ele alındığında bu durumun yalnızca taht için olmadığı anlaşılabilir.

Bu olayı, çalışmanın ikinci bölümünde daha detaylı açıklanarak odipal (fallik) dönem krizlerinden bir oluşumla örneklendirilecektir. Yavuz Sultan Selim'in hanedanlık içinde yaşadığı otoriter baba figürüyle olan kimlik ve otoriter güç çatışmasında düşman sıfatını alan babaya karşı başlayan ortadan kaldırma girişimi tam anlamıyla yerine gelmiştir. Ayrıca bu tür bir krizin yarattığı ve oluşmasında kendi yaşantısı, babasıyla olan ilişkisi ve babasına karşı yaptıklarından dolayı doğal bir beklentiye de dönüşen paranoya bozukluğu, ileride kendi başına da aynı şeylerin gelme ihtimalinin onun için daha olası bir duruma yükseltmiştir. Böyle bir girişimin olmaması içinde yaşantısının ve çocukluğundan getirdiği krizlerle bağlantılı olarak gelişen paranoyaya karşı kendi oğluyla ilişkisi şüphe içinde gelişmektedir. Böyle bir gidişatın getireceği kısır döngüyle (baba-oğul çatışmasındaki süreklilik) alakalı olarak, Yavuz'un kendi oğluna karşı tutumu da değişmektedir. Bu girişim kendisinin babasına karşı giriştiği kılıç zoruyla tahttan indirme olayının, aynı şekilde başına gelme korkusundan dolayı oğlunu ortadan kaldırma gibi üst düzey bir oluşuma kadar ilerlemiştir. Bu olay ne kadar tarihsel açıdan tahtın devamlılığı veya hanedanlığın güvenliği gibi görünse de, psikotarihsel bir bakış açısıyla düşünüldüğünde Yavuz'un bu olayları yapmasında çocukluk çağlarının psikanalitik bir yorumlamayla o dönemlerin getirilerinin yaptığı girişimlerde tek sebebin taht için olmadığını göstermektedir

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞEHZADELERİN ÇOCUKLUK, GENÇLİK YILLARI VE PSİKOLOJİ KURAMLARI

Tarihteki büyük devlet ve imparatorluklarda en üst mertebedeki veya devletin sahibi olarak nitelendirilen ailelerin, her devlet veya kültürde birbirine eşdeğer nitelikte ama farklı şekilde unvanları olmuştur. Devletin en üst mercisinde bulunan erkek yöneticiye "padişah", "kral", "imparator" gibi unvanlar verilirdi. Aynı şekilde bu kişilerin eşleri ve çocukları için de bazı unvanlar belirlenmiştir. Kadınlar için "kraliçe", "prenses" veya "sultan", erkekler için ise "şehzade", "prens" denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sıklıkla kullanılanlar erkek yönetici için padişah, eşleri için sultan, erkek çocukları için şehzade ve kız çocukları için ise sultan unvanlarıdır.

Şehzade unvanı, padişahın eşlerinden veya hareminde bulunan herhangi bir cariyeden fark etmeksizin doğan bütün erkek çocuklarına verilirdi. Erkek çocuk doğuran kadınlara ise haseki denilirdi. Uzunçarşılı'ya göre Çelebi Mehmed zamanına kadar Padişah oğullarına *Çelebi* denilmiştir[61]. Devletin kuruluş yıllarından itibaren şehzadelere büyük önem verilmiştir; nihayetinde bu kişiler yalnızca padişah oğulları değil geleceğin muhtemel yöneticileridir. Devletin bekası her şeyden üstün ve öncelikliydi. Bu nedenle doğan tüm şehzadeler küçük yaşlarından itibaren başlayıp tahta geçiş süreçlerine kadar çeşitli eğitim ve özel koşullara tabi tutulmuştur. Bu durum farklı aşamalardan oluşmaktadır; şehzadelerin doğumu, çocukluk yılları, eğitimleri, sünnet törenleri, gençlik ve şehzadelik yılları, sancağa çıkmaları gibi. Hanedanda şehzadeler için uygulanan kaideler, devletin kuruluşundan son demlerine kadar aynı çizgide ilerlememiştir. Fakat bazı merasim ve kaideler özel konumunu korumuştur ki bunlar şehzadelerin doğumu, ilk çocukluk eğitimleri ve sünnet merasimleridir. Bu çalışmanın genel çerçevesi psiko-tarihsel bir alan olduğu için bu sayılan üç özel durum büyük önem arz etmektedir.

2.1. 0-6 Yaş Arası Gelişim Süreçleri ve Eğitimleri

Padişahın eşlerinden veya hareminden hamile kalan kadınlar için onlara hamilelik sürecinde her türlü yardımı sunmaları için bir ebe tutulurdu. Ayrıca doğumun

[61] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1984), "*Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*", Ankara, s.107.

gerçekleşeceği sıralarda bebeğin emzirme ve bakımı içinde aynı zamanlarda doğum yapmış bir kadın tutulurdu. Buradaki eş zamanlılık öncelikli olarak tutulan kadının emzirme için daha uygun olmasından kaynaklıdır. Sütnine veya daye (taye) denilen bu kadınların seçimi titizlikle yapılırdı. Sütnine, fakir, kocası ölmüş ve çocuğuyla kimsesiz kalmış kimseler veya kocası bulunsa bile muhtaç durumda olan veya yine fakirlik yüzünden taşradan devletin o zamanki başkentine gelip iş arayan kimselerden oluşur iken; daye ise geneli Çerkezlerden olmak üzere iyi ailelerden gelen genç iyi huylu kalfa cariyelerdi. Çocuğun doğumundan en az bir en fazla iki yaşına kadar düzenli olarak emzirilmesi gerekirdi. Bu nedenle seçilen kişinin bu süre içerisinde sarayı evi gibi görüp hiçbir yere ayrılmaması ve çocuğa kendi çocuğuymuş gibi davranması önemliydi. Sütninelerin durumundan kaynaklı bebeği emzirmesinden bir zaman sonra bırakıp gidebileceği ihtimali yüksekti ve bu durum hem çocuğun sağlığı hem de ilerde ahlakı üzerinde etki yaratır düşüncesiyle seçim dayelerden yana yapılırdı[62]. Daye kalfa, bebeği emzirmeden önce saray hekimleri tarafından muayene edilir, sağlığı, sütü, uykusu ve tüm hal ve hareketlerine kadar her yönüyle kontrol edilirdi. Onun için sarayda bir yer tahsis edilir, gönlü hoş tutulur, yiyeceği-içeceği her şeye dikkat edilirdi. Seçilen bu kalfanın çocuğu var ise o da hekimlerce muayene edilirdi. Bu çocuk annesinin emzireceği şehzadenin yanında annesince sevilmez, kucağa alınmazdı. Ona ayrı odada bakılırdı. Kırkı karışmış denilen bu iki çocuk sütten kesilinceye kadar da hiçbir şekilde karşılaştırılmazlardı. Bir ile iki yıl arası daye kalfa şehzadeyi sevgiyle, güvenle emzirir bu süre dolduktan sonra da sütten keserdi. Fakat çocuğu sütten kesmek o kadar da kolay değildi.

Anne ve de daye kalfa tarafından şehzadeyi memeden soğutmak için çeşitli şeyler yapılırdı. İlkin ona çocuğu emziren kişinin memesi gösterilerek "ıyy", "kaka", "umacı", "acı" gibi sözler söylenir ve cocuğun memeden tiksinmesi sağlanmaya çalışılırdı. Çocuğun ağzına meme verilmeden önce çocuğun memeden tiksinmesi için memeye bazı tat bozucu şeyler sürülürdü. Örneğin bir miktar sarısabur, kahve telvesi, mürekkep ve acı biber gibi şeyler kullanılarak çocuğun memeden uzaklaştırılması adına gayret edilirdi. Bu süreç yavaş yavaş sürdürülür, daye kalfa veya sütnine çocuğun yanına sık sık gitmemeye, ona görünmemeye çalışırlardı. Sütten kesilen çocuk memeden uzak kaldığı için elbette ki üzülür,

[62] "Taye kalfa şayet hastalanır ve çocuğa bir süre bakamaz olursa iyileşene kadar ahbaplardan bir emzikli kadına geçici olarak süt verdirmek zorunda kalınır. Bu geçici sütün de çok büyük önemi bulunduğundan bu hanım da çocuğun sütninesinin çocukları sütkardeşi olur. Çocuklar büyüdükleri zaman birbirleri ile evlenemezler." Abdülaziz Bey, (1995), "*Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri",* (Ed/Haz. Arısan, Günay,) Tarih Vakfı, C. I, s.26.

onun daha fazla üzülmemesi ve de memeyi tamamen unutması için başta annesi olmak üzere hane halkı tarafından çeşitli oyunlar, eğlenceler tertip edilirdi. Hoşuna gideceği oyuncaklar tedarik edilip bu şekilde avutulmaya çalışılırdı. Dayenin yokluğunda dışarıdan belli bir aylıkla tedarik edilen sütnine, çocuk sütten kesilince saraydan ayrılırdı. Daye kalfa da çocuğun onu görüp memeyi hatırlamaması için saraydan ayrılırdı. Fakat daye kalfa 'süt hakkı' vesilesiyle çocuğun ikinci bir validesi olarak görülürdü. Onun için saray dışında bir yer tahsis edilir, ömrü boyunca ona maaş bağlanırdı. Çocuğun arada bir girdiği meme krizleri dışında saraya uğramazdı. Çocuk tamamıyla memeden kopunca onun büyüyüp evleneceği zamana kadar bir daha geri gelmezdi. Çocuk olan şehzadenin ihtiyaçlarını gidermek için usta kadrosuna sahip yirmi[63] kadar genç kız tayin edilirdi. Bunun yanında çocuğun annesi de bakım veren kişilere yardım eder, çocuğunun büyüme sürecine nezaret ederdi[64].

Sütten kesilen şehzadeye bir maiyyet tayin edilirdi. Bu maiyetin başlıcalarından 'Ağa' denilen üç kişi has odadan seçilirdi ve içlerinden en yaşlı olanı şehzadenin baş mürebbisi olup kendisine 'Başlala' denilirdi. Bunun emrinde olan diğer üç hadım ağası da lala ünvanını taşırdı. Tecrübeli adamlardan seçilen lalalar, şehzadelerin terbiyesiyle uğraşır, onları en iyi şeklide yetiştirir ve bilgilendirirlerdi.[65] Görevleri iyi bir devlet adamı yetişmenin yanında iyi bir evlat, karakterli, bilgili kişilikler de yetiştirmek olan lalalar, şehzadeleri gözünün önünden ayırmaz, gölge gibi takip ederlerdi. Şehzadelerin çocukluğundan tahta çıkış sürçlerine kadar görevde olan lalaların onlar üzerinde büyük tesirleri vardı. Şehzadeler büyüdükçe yaşlarına göre hizmetli kadroları da gelişiyordu. Yeni kadroya lalanın kontrolünde, birinci ve ikinci çuhadar ile bir şerbetçi alınırdı. Bunların yanında bir de seferli koğuşundan da iki çocuk kadroya alınarak tamamlanmış olurdu[66]. Çocukların, şehzadenin akranlarıyla oynayıp zaman geçirmesi amacıyla kadroya dâhil edilmeleri yüksek ihtimalledir. Osmanlı'da her bir şehzade birer taht varisi ve içlerinden biri geleceğin hükümdarı olacağı için, oyun oynayacağı çocuklar bile rast gele yanına yaklaştırılmazdı. Abdülaziz Bey; çocukların görüştükleri kimseler ahlak ve terbiyeden yoksun ve kötü niyetli iseler, terbiyeleri bozulur ve kötü telkinlerle büsbütün baştan çıkabilirler. İşte bu durumlara yol açmamak için çocukların gelişme çağında güvenilir

---

63 Uzunçarşılı, 1984, s.110

64 Abdulaziz Bey, (1995), "*Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*"… s.25-30, Tezcan, Hülya, (2006), *"Osmanlı Sarayının Çocukları: Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşmları, Giysileri",* s.152-153, Pakalın, Mehmet Zeki, (1993), " *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*" C.I, s.407.

65 Uzunçarşılı, 1984, s.110, Pakalın, 1993, C.II, s.354, Koçu, Reşat Ekrem, (2015) "*Topkapı Saray",* s.17.

66 Tezcan, a.g.e. s.154, Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun:1812-1830,* s.78-114.

birinin idaresi altında tutulmaları önemlidir. Eskiden beri Osmanlılar bu hususa çok dikkat etmişlerdir şeklinde bilgi vermektedir[67].

2.2. 6-12 Yaş Arası Gelişim Süreçleri ve Eğitimleri

Kaynaklara göre Osmanlı şehzadeleri beş, altı yaşlarına gelince eğitim hayatı başlamış olurdu. Bu yaşlarda ona bir hoca tayin edilir, bir merasimle de derse başlattırılırdı. Şehzadenin bu derse başlamasına 'Bed-i besmele' denilirdi. Bu merasim davetlilerin huzurunda yapılır, şeyhülislâm tarafından şehzadeye eski alfabe baştan sona okutulur ve dua edilerek son bulur. Bundan sonra şehzadenin eğitimi kendisine tayin edilen hocaya bırakılırdı[68]. Gelecekte içlerinden biri tahta çıkar düşüncesiyle eğitimlerine ayrıca önem verilmiştir. Şehzadelere eğitimleri süresince kur'an okutulup dini ilimler öğretilmiş ve de farklı farklı dilleri (Farsça, Arapça gibi) öğrenmeleri de sağlanırdı. Diğer yandan tarih, coğrafya gibi bilimlere de hâkim olmaları için eğitim verilirdi. Sarayda gerçekleştirilen bu eğitim süreci genellikle 10-12 yaşlarına kadar sürerdi. Bedensel yönden belli bir güce geldiklerinde ise, okçuluk, cirit, tomak, matrak gibi oyunlarla dâhil edilirlerdi. At binme talimleri yapılıp kılıç kullanmaları öğretilirdi. Mertlik, kahramanlık duygularını aşılayacak kitaplar okutulur böylelikle hem iyi bir yönetici hem de iyi bir savaşçı olmaları sağlanırdı[69].

Bu eğitim süreçleri şehzadelerin sünnet edilmesiyle pekiştirilirdi. Abdülaziz Bey, çocukların sünnet yaşının ekseriya yedi, dokuz, on bir yaşlarında yapıldığını ve tekli senelere rastlamasına dikkat edildiğini yazmaktadır. On beş gün veya daha fazla uzun süren oldukça görkemli olan şehzadelerin sünnet törenlerinde, sünnet olunan gün onlarla birlikte şehrin fakir olan diğer çocukların da sünneti yapılırdı. Bu törenler hakkında kaynaklar oldukça geniş bilgi vermektedir. Fakat bizim için önemli olan kısım (daha sonra bunun psikolojik yönden değerlendirilmesi açısından) çocuğun sünnet edildiği andır. Yine Abdülaziz Beyden edinilen bilgiye göre; çocuk kendisini sünnet odasında bekleyen cerrahın yanına götürülürken onu odaya götürenler, korkutmadan aldatarak içeri alırlar, elbiselerini çıkararak o gün için dikilmiş geceliklerini giydirirler. Yalnız don giydirilmez. Bu işlemi yapan şehzadenin lalası, o yoksa akrabadan biri ya da o işe eli yakışan ağalar biridir. Sünnet odasına götürülürken, sünnet denen şeyin bir kurdele bağlama işi olduğunu, bir-iki gün

[67] Abdülaziz Bey, (1995), "*Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri"…* s.55.
[68] Uzunçarşılı, 1984, s.110-111, Tezcan, 2006, s.143, Eroğlu, Haldun, (2004)"*Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*", Ankara, s.857, Kırpık, Cevdet, (2016), "*Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*", s.84.
[69] Tezcan, 2006, aynı yer.

sonra kurdelenin kendiliğinden düşeceğini anlatarak korku azaltmaya çalışılır. Odadaki cerrah da kullanacağı takımları çocuğa göstermemek için üstlerini bir mendille örter. Çocuğu sünnetçinin odasına götüren kimse, çocuğun iki kolunu çaprazvari birbirinin üstüne koyarak arkasından kavrarken bir diğeri de çocuğun ayaklarını tutar. Oda kapısındaki hokkabazlar ellerindeki defleri hep birden çalarak çocuğun bağırmasını diğer çocukların işitmemesi için velvele koparırlar. O sırada sünnet yapılır ve sarılıp bağlanır. Çocuğu birisi kucağına alarak hokkabazların def ve yaygaraları arasında yatağına taşır ve yatırır. Diğer çocuklar da aynı şekilde birer birer sünnet edilip yataklarına götürülür. Hokkabazlar bu sırada çocukların yatakları önünde defler çalarak ve türlü tuhaflıklar yaparak onları avutmaya çalışırken pederine de işin salimen bittiği müjdelenir[70]. Şehzadeler genel olarak sünnet olduktan sonra sancağa gönderilmişlerdir. Şehzadelerin 0-12 yaş evreleri, kişilik gelişim kuramları ile değerlendirilmesinden önce sancak sistemi verilip akabinde yukarda değinilen veriler psiko-tarihsel bağlamda değerlendirilecektir.

2.3. Kişilik Gelişimini Etkileyen Kuramlar

Bebek anne rahminden çıktığı andan itibaren gerçek bir yaşam alanıyla tanışmış olur. Bu yaşam alanında onu etkileyebilecek birçok faktör bulunmakta ve bu etkiler onun doğduğu andan yaşamının son demine kadar hükmünü sürecektir. İster çevresel faktörler olsun ister genetik faktörler olsun hemen hepsi çocuğun kişilik gelişimini (fiziksel, bilişsel, sosyal ve ahlaki gelişimi) etkilemektedir. Bu gelişim süreci, çocuğun ileriki yaşlarda nasıl bir birey olacağı, gelişimini nasıl etkilediği konusunda kritik bilgiler sunmaktadır. Psikoloji biliminde kişilik gelişimi alanına ilgi duyan birçok kuramcı vardır. Bunlardan Sigmund Freud'un "psikoseksüel kuramı" bu kuramın devamı niteliğinde olan Erik H. Erikson'un "psikosasyal kuramı" ve John Bolwby'nin "bağlanma kuramı" önde gelen önemli kuramlardır.

2.4.1. Psikoseksüel Kuram ve Freud

Sigmund Freud tarafından ortaya atılan psikoanalitik yaklaşıma göre insan doğuştan gelen iki temel eğilime sahiptir: cinsellik ve saldırganlık. Kişiliğin üç ana yapısı mevcuttur ve bunlar, id, ego ve süper egodur (diğer isimleriyle altbenlik, benlik ve üstbenlik). Freud bu

[70] Abdülaziz Bey, a.g.e. s.46-47, Sünnet törenleri hakkında ayrıca bkz. Baykal, (2008), "*Osmanlılar'da Törenler",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erdirne Trakya Üniversitesi.

üç yapıyı tanımlarken id için kişiliğin büyük çoğunlukla biyolojik parçasını oluşturan ve kişinin doğuştan sahip olduğu tüm dürtülere karşı yüksek oranda istek duyan parçası olarak tarif etmektedir. Süperego, kişinin yaşadığı aile, toplum veya kültürel yapı gibi faktörlerin belirlediği gelenekler görenekler veya kurallar ve bunlara bağlı ödül ve ceza yapılarıyla oluşan yapıdır. Yapılması veya ulaşılması istenilen durumlar karşısında id ve süperego arasındaki karmaşada aynı anda başlamaktadır. İd, durumun neticesini veya sonuçlarını düşünmeden isterken, süperego aynı durumun sadece netice veya sonuçlarını düşünmektedir. Tam bu çıkmaz sırasında araya giren son yapı kalmıştır, o da egodur. Ego işlevsel olarak denge ve uyum için çalışmaktadır. İd ve süperego çatışmasında, ego kişinin dürtüleri ve dış dünyanın getirdiği kuralları birbirleriyle etkileştirerek kişi için oluşacak olan ve Freud tarafından da sağlıklı olarak nitelendirilen hem idin hem de süperegonun tatmin edilebileceği şekilde olayı sonuca kavuşturup, istenilen durumu mümkün olduğunca toplumsal kurallara uygun olarak yapmayı hedefler. Bu üç oluşum birbirleriyle uyum içinde olan etkileşimleri psikanalitik görüşün sağlıklı olarak nitelendirdiği durumlardır. Herhangi bir yapının az veya çok olması durumda kişiliği sarsacak bir durum oluşacağını ön görmektedir. Bu dürtülerle başlayan kişilik gelişimini Freud aşamalı olarak farklı yaş ve dönemler olarak incelemiştir[71]. Bunlar; 0-1 yaş aralığını kapsayan oral dönem, 1-3 yaş aralığını kapsayan anal dönem, 3-6 yaş aralığını kapsayan fallik dönem, 6-11 yaş aralığını kapsayan latens dönem ve 11 yaş ve sonrasını kapsayan genital dönemdir. Elbette ki her dönemin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Fakat kişilik gelişimde en önemli rolü oynayan ilk üç dönemdir.

2.4.1.1. Oral dönem

Freud, 0-1 yaş aralığındaki zaman dilimini oluşturan evreye oral veya ağızcıl evre adını vermiştir. Bu evreye ait olan durumları Freud ve onun görüşünü savunanlar dinamik psiko-patolojik anlayışla yorumlayarak özel bir şekilde değerlendirmişlerdir. Bu anlayışla değerlendirilen evreye, bu ismin verilmesinin nedenini yani oral veya ağızcıl evre denmesinin nedeni, Freud'un psikanaliz anlayışında bu dönemdeki haz anlayışının başlangıç yeriyle ilintili olmasıyla alakalıdır. Bu görüşe göre, dış dünya yaşamına başlayan çocuğun hayatta kalma dürtüsüyle hareket etmesine bağlı olarak, dışarıdan izlemle görülebilen ilk davranış olan emme hareketi (süt için anne göğsünü emme) ve bu emme işleminin de ağız

[71] Özdemir, O., Özdemir, P.G., Kadak, M.T., Nasıroğlu, S., (2012), "*Kişilik Gelişimi*", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, s.570

yoluyla yapılması bu evrenin çıkış noktasını oluştumaktadır. Yaşamın ilk 18 ayında bebeğin cinsel arzularının merkezi oral bölgesidir. Bebeğin en çok keyif aldığı şey, göğüs gibi tatmin edici bir nesneyi emmektir. İçgüdüsel dürtüler birleştirici oral evre sırasında oral hazzı pasif olarak alırlar. Saldırgan oral evre sırasında ise bu hazzı aktif olarak alırlar. Göğüsleri ve şişeleri emmek, ağza oyuncakları, el veya ayak parmaklarını sokmak ve hatta mırıldanmak bile bebeğin oral haz duyduğunun bir göstergesidir[72]. Freud'un arabulucu olarak tabir ettiği egonun ve bireyin yaşamsal dönemlerle oluşum kazanan savunma mekanizmalarının da oluşumu bu evre içinde başlamaktadır. Bireyin kendine ait olan duyumları da bu evrede başlamasıyla, iyi ve kötü ayrımı ve bireysel temsiller aynı dönem içinde başlamaktadır. Genel anlamda bakılacak olursa çocuğun bu dönemdeki anlamı bakımsal ihtiyaçları için başkasına bağımlı olan ve çevresel farkındalıkların dürtüselliklerine fazla anlam veremeyen bir varlıktır. Bu anlamsızlıklara rağmen dış dünyayı tanıyıp anlamaya yönelik yüksek bir potensiyeli vardır. Çocuğun bedensel ihtiyaçlarının yanında dış dünya ile ilgili olan ilişkisinde de başka birinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçları karşılayan kişi ise genellike annedir. Tanımlama ve öğrenme aşamalarının başarılı olabilmesi için ise çocuğun "içe alma" eylemini her anlamda yapabilmesi gerekmektedir ve bu "içe alma" çocukta genellikle fiziksel doyum için ihtiyaç duyulan sütten dolayı anne memesidir ve aynı süreç beş duyunun gelişimiyle birlikte devam eder. Fiziksel gelişimle birlikte zihinsel yapının da gelişimi çevresel olarak keşfedilen dünyada nesneler tümevarımsal bir şekilde anlamlandırılmaya çalışılır. Alma eylemlerinin bu kadar olmasının yanında çocukta aynı şekilde bakım verenden verme eyleminide öğrenmektedir ve dış dünyada olan hayata dair ilk anlamlandırmalar bu şekilde anlayarak başlayıp devam eder. Çocukların başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğu oral evrede, özellikle bakım veren kişiden ayrılma korkusu bu evrede saplantıya neden olabilmektedir. Sevdikleri kişiler, oral kişiliklerin gerçekte ne kadar bencil, talepkar ve bağımlı olduğunu bilseler oral kişilikler, onları terk edebilir veya sevmeyebilir diye endişelenirler. Tecrübe ile birlikte bu kişiler, terk edilmemek için onlara sarılma, onlar tarafından ilgilenilme, beslenme ve emzirilmeye karşı olan yoğun tutkuları üzerinde kontrol sahibi olmayı öğrenirler. Yani bu narsist istekleri inkar etmeyi ve yansıtmayı öğrenirler. Fakat içten içe pasif olarak vermeden almaya veya hak etmeden saldırgan bir şekilde sahip olmaya karşı aşırı istek duyarlar. Burada elbette bakım veren kişinin tutumu da çok önemlidir. Temel güvensizlik duygusunun oluşma nedeni bakım

[72] Corey, Gerald, *"Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları,"* (çev. Ergene), s.35

veren kişinin çocuğun ihtiyaçlarını karşılarken sürdüremediği düzen ve bununla birlikte oluşan güven duygusundaki kopmadır. Özakkaş bu durumu şu şekilde açıklar:

> "*Buradaki temel güven duygusu anne ile kaynaşmış olan bir bebeğin anne vasıtasıyla dünyanın gerçekliğinin, sürekliliğinin ve değişmezliğinin temel bir yapı olarak varolduğuna inanması ve bu noktada temel bir güven ve inanç duygusu oluşturmasıdır. Yani renk, renk olarak, cisim de cisim olarak kalacak, sıcak yakacak, soğuk üşütecek ve fiziksel yasalar her zaman geçerli olacaktır. Anne hep sevecek, koruyacak bakım yapacak ve böylece ihtiyaçlar karşılanacaktır. Ruhun ilk örgütlenişinde bilinmezlik, belirsizlik ve tesadüf söz konusu değildir. Çocuk ruhsal kimliğinin inşasında ilk katını çatarken sağlam bir temel üzerine çıkmalıdır. Bu da bir annenin varlığını ve devamlılığını oral dönem boyunca sürdürmesiyle mümkündür. Annenin oral dönem içerisinde ölmesi, gitmesi, kaybolması veya ilgisini çocuk üzerinden çekmesi çok ciddi bir temel güvensizlik duygusu oluşturur. Bu nesnelerin sürekli olamayacağı ve her eline geçirdiği varlığı kaybedilebileceği ihtimalini çok yoğun hissetmesi temel güvensizlik duygusunu oluşturur. Daha sonraki dönemlerde herhangi bir varlıkla var olan birey bunları her an kaybedebileceği duygusunu bir sıkıntı yumağı halinde içinde sürekli hissedecektir. Temel güven duygusunu oluşturmuş bir bireyde ise bu duygular hissedilmeyecek ve olaylar reel boyutta değerlendirilebilecektir. Daha açık bir ifadeyle, temel güven duygusunu oluşturmamış bir sevgili her an sevgilisini kaybedebileceği veya sevgilisinin kendisini terk edeceği; zenginliğe ulaşmış varlıklı bir bireyin her an zenginliğini kaybedebileceği; güvenlik içinde olan bir bireyin her an tehdit altında olabileceği, daha da ötesi bilgi sahibi bir bilim adamının bilgisini yitirebileceği ya da bilgisinin değersizleşeceği kaygısını içinde hissetmesi bebeklikten gelen temel güvensizlik duygusuyla ilintili olabilir. Bu bireyler içlerini hep dolduramadıkları bir boşluktan bahsederler. Nesnelere bağlanırken aşırı bağlanma ve bağlandıktan sonra da onları kaybetme kaygıları yüksek düzeydedir. Aynen bir bebeğin anneye bağlanıp onu kaybetmek istememesi gibi. Bu temel güveni geliştirememiş bireyler, temel güvensizlik duygularını örtebilmek için yoğun bir efor harcarlar ve nesneleri hep ellerinde tutmaya çalışırlar*"[73].

[73] Özakkaş, a.g.e. s.117-123, Corey, a.g.e., s.35-37, Pedegoloji Derneği, "*Çocuğun psikoseksüel Gelişimi: Freud"* ,www.pedegolojidernegi.com, James O. Prochaska, John C. Norcross, (2013), *"Psikoterapi Sistemleri: Teoriler Ötesinde Bir Çözümleme"* (Ed/ Hzr. Çorabatur) .

2.4.1.2. Anal dönem

Psikoseksüel gelişim evrelerinden ikincisi olan anal dönem, çocukluğun bir ile üç yaş arasındaki gelişim süreciyle ilişkilidir. Dönemin anal ismini almasının nedeni ise bu dönemde bireyin kişilik gelişimindeki ilk kontrol noktası olan tuvalet alışkanlığının olmasıdır. Özellikle ilgi odağı olan kaka yapma için gerekli kas kontrolünün gerçekleştiği anüs bölgesidir. Bu evreye girişle birlikte tuvalet eğitimde çocuk bireysel olarak tuvaleti yapma kontrolüne sahiptir. Aile tutumuyla birlikte ilerleyen gelişimde çocuk bunun kontrolünün elinde bulunmasından dolayı kişiliğinin farkındalığını tuvaletteki davranışlarıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Oral dönemin aksine, bir ihtiyaca dönüşen tuvalet giderme, çocukta ihtiyaç dâhilinde davranışı bireysel olarak karar verip gerçekleştirmeye dayanmaktadır. Bununla birlikte kazanılan kimlik bilincine göre çevresel tutumların eşliğinde dönemin krizlerinden başarıyla çıkıp çıkılamayacağı ve bununla birlikte ileri dönemlerde daha da gelişecek olan kişiliğin gidişatına dair bilgilerde içermektedir. Çevresel tutumların önceliği olarak bu döneme ait en önemli faktör ebeveyndir ve bununla ilgili olarak tuvalet eğitimindeki yaklaşımlarıdır. Sert bir yaklaşım tarzında gelişecek süreçlerde, çocuk kişiliğinin farkına varılması için kas kontrolü dâhilinde tuvaletini tutma eğilimi gösterecektir veya daha ileri bir sertlik seviyesinde çocuğa zoraki yaptırılan tuvaletin neticesinde görülebilecek krizler aynı derece daha da sertleşecektir. Bu tür bir yaklaşımlarda çocukta gelişen kimlik veya kişilik kayıplarında, çocuk dışkısının kendisinde zorla çıkarılmasıyla ilintili olarak kakayla bütünleşmeye çalışır ve olabildiğince tuvaletini tutmaya çalışacaktır. Freud, bu dönemdeki krizlerin başarıyla atlatılamaması neticesinde oluşan psikolojik, fiziksel, davranışsal gibi kötü yönde gelişen süreçler olabileceğini ön görmektedir. En fazla bilinen davranış türlerinden bazıları, ileri dönemlerde tuvaletini tutma alışkanlığının devamı olarak görülen kabızlık veya bağırsak sorunları fiziksel olarak göze çarpanlardır. Ayrıca kişilik olarak bu dönemi başarısız atlatanlarda cimrilik, aşırı inatçılık gibi tutumlar da gözlenilebileceği öne sürülmektedir. Bu davranışlar genelde sıkı bir şekilde tavır gösteren ailelerin çocuklarında görünebilecek davranışlardır. Bunun yanında Freud, aşırı sertlik kadar aşırı rahat bir tutumun da getirisinin farklı görünmesine karşın tekrardan kötü kazanımlar getireceğini ileri sürmektedir. Sert davranışın aksine gösterilen rahat ve umursamaz davranışlar, çocukta gelişecek olan kimlik kazanımında, bu kazanımın herhangi bir şekilde gösterilememesini sağlayacaktır. Sert tavır altında ezilen kişilik kazanımı, aynı şekil rahat tavır altında da gelişim gösterememektedir. Aşırı disiplinel davranışın getirileri gibi fazla rahat tutumlarında farklı şekilde de olsa ileri dönemlerde görülebilecek kötü bir

kişiliğin gelişimini tetiklemesi olası görünmektedir. Bu tür bir ortamda yetişen çocuklarda aşırı savurganlık, sorumluluk duygusunun gelişmemesi, sosyal hayatta başarısızlık gibi durumlar görülebileceği ihtimaller arasındadır. Psikanalitik düşünce, bu dönemdeki davranışların ebeveyn-çocuk ilişkisindeki birey sayılma durumuyla doğru orantılı olarak ilerlemesini savunmaktadır. Yani, ailenin tuvalet eğitimi sırasında çocukla olan iletişimi, çocuğu birey olarak varsayması durumda kolaylıkla ilerleyebileceği ve çocuğun bu eğitimi kolaylıkla öğrenebileceği ifade edilmektedir. Kimlik kazanımı sırasında buna destek olacak her türlü yaklaşım aynı şekilde geri dönüş yapacağından gayet başarılı bir girişim olacaktır.

2.4.1.3. Fallik dönem (Odipal Evre)

Çocuklarda üç yaş civarlarında başlayan ve yaklaşık altı yaşlarında sona erecek olan dönemi kapsayan döneme fallik dönem denilmiştir. Bu dönem, çocuklar için bireysel ve çevresel anlamda cinsel kimlik ve cinsiyet rollerin farkındalığının oluştuğu dönemdir. Cinsel kimlik ve cinsiyet rollerinin farkındalığıyla birlikte aile ve toplumdaki yer edinme kavramları birlikte gelişmeye başlamaktadır. İlk cinsel kimlik farklılıkları basit tespitlerle başlar; meme annede var veya sakal babada var. En ayırıcı cinsel kimlik farklılığı ise; babanın penisi var, annesinin yok. Freud'a göre cinsel organ farklılığının her cinsiyetteki çocuk için penisin varlığı ve yokluğuyla alakalı olması ataerkil toplumlardaki vazgeçilmez üstünlüğün göstergesidir ve bu organa sahip erkeklerin yanı sıra kız çocuklarında görülen "penis kıskançlığı (penis envy)" aynı ölçüde baba figüründeki varlıklarla anne figüründeki eksiklikleri karşılaştırmaya yönelik olarak gelişmektedir. Bu farkındalığın başlangıcını Freud'un maskülen yaklaşımının tam tersi olarak ele alan Karen Horney ise bu farklılıkların oluşumunu erkek çocuklarda görülen "rahim kıskançlığı (womb envy)" olarak oluştuğunu savunmaktadır. "Geldiği yaşa kadar herhangi bir cinsel çağrışımı olmayan çocuk, çevrede cinsel kimliğin önemi oluşmakta ve çocuk da bunun için bir cinsel kimlik seçeneğinin göz önünde olması gerektiğinin, bununla birlikte bu seçeneklerden birini tercih etme zorunluluğun farkına varmaktadır. Nesnesel ilişkiler ve iletişimleri öğrenen çocuk kişiliğinin gelişiminde önem arz eden bu farkındalik için bir kimlik arayaşında olur. Erkek babaya ve kız anneye olan benzerliğin farkında olacaktır. Cinsel kimliğin oluşumu sosyal çevre, teşvik ve motive etme gibi davranışlarla zorlanan çocuk, bunların getirdiği sosyal onay ile önem kazanma öğrenilen cinsel kimliğe dair bir destek olacaktır. Cinselliğin tam olarak farkına varamasa da çocuk için karşı cinsteki ebeveyn bu tamamlama için en uygun kişidir, çünkü dış dünyanın keşfinde gelişen sosyal ortamlarda bunu tamamlayabilecek en

yakın ve bilinen kişi ebeveynlerden meydana gelmektedir ve önceki dönemlerde görülen her türlü ihtiyacın karşılanması bu dönem için de aynı şekilde devam edebileceğinin bir nevi teminatı olarak görülmektedir. Bu dönemin ana krizi olarak görülen bu olayı sağlıklı atlatıp atlatamama ise görülebilecek patolojik bozuklukların kaynağı olarak görülmektedir. Eğer Kız çocuğu, babasına sırt çevirmek zorunda kalırsa erkeksi tarafını öne çıkarıp, anneyle özdeşleşmek yerine özdeşleşmeyi babaya kaydırabilir. Bu tamamen kız çocuğunun erkeksi tarafının güçlü olup olmadığına bağlıdır. Erkek çocuğu da anneyi kıskanarak, anneye sevgi göstermez, aksine bir kız çocuğu gibi davranmaya başlayarak babasına karşı sevgi dolu, kadınsı bir tutum sergilemeye başlayabilir. Anlıyoruz ki Odipal dönemin sonucunda, çocuğun anneyle mi yoksa babayla mı özdeşleşeceği, ağır basan kadınsı ya da erkeksi cinsellik eğilimine bağlıdır"[74].

Freud'un teorilerine göre, cinsel kimliği henüz oluşmamış çocukların erişkinlerce cinsel bakımından kötüye kullanımı, kendilerinden büyük olanlar tarafından baştan çıkarılmaları onlarda travmaya neden olur. Bu travma, çocuğun ileriki yaşlarında yani cinsel içgüdülerin aktif olduğu dönemlerde tekrar akla geldiğinde bu sefer nevroza dönüşür. Bu çeşit durumlar ve bütün çocukların ayrıcasız yaşaması gereken, çocukluk döneminin uzun sürmesiyle çocukların hayli zaman anne ve babaya bağımlı kalmalarından kaynaklanan bir yaşantı sonucu ortaya bir kompleksin çıkmasına neden olur ve bu Odipus kompleksidir[75]. Freud, Odipus kompleksini tarih öncesi çağlara dayandırmak adına bir mitos uydurur. Bu mitosa göre, oğulları üzerinde güçlü bir otoriteye sahip olan ilkel baba aynı zamanda kadınlar üzerinde de özgür haklara sahiptir. Ona hayran oldukları kadar ondan nefret de eden oğulları, babalarının sahip olduğu mutlak gücün kendilerine geçebilmesi için onu öldürüp yiyeceklerdir[76].

Freud, Odipus Kompleksinin içeriğini Ünlü dram yazarı Sofokles'in yazdığı Kral Odipus tragedyasına dayandırır ve bu eserin özetini Erich Fromm "Rüyalar, Masallar, Mitler" kitabında şöyle yazmaktadır:

> *"Bir kâhin, Theba Kralı Laios ve karısı İokaste'ye doğacak olan oğullarının babasını öldüreceğini ve annesini de kendisine bir eş olarak alacağını söylemiştir. Bu kaderden*

[74] Yıldız, (2014) "*Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, s.17.
[75] Freud, 1998, s.133.
[76] Yıldız, (2014), *Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, s.13

kurtulmak için İokaste, yeni doğmuş olan oğlunu öldürmek ister ve onu bir çobana teslim eder. Çoban, ayakları bağlanmış olan çocuğu bir ormana bırakacak bebek de böylece ölecektir. Fakat yaşlı çoban verilen görevi yerine getirmez ve çocuğu, Korint Kralı'nın bir memuruna verir. Bu memur da, bebeği krala teslim eder. Kral bu çocuğu kendi evladı olarak kabullenir ve onu Korint'te yetiştirir. Çocuk, kralın öz babası olmadığını bilmemektedir. Daha sonra, Delphi şehri kâhini genç adama babasını öldüreceğini ve annesiyle evleneceğini söyler. Bunun üzerine, kaderinden kaçmaya ve kendi evi sandığı Korint'ten uzaklaşmaya karar verir. Delphi 'den geri dönerken, yaşlı bir adamla kavga eder, Bu arada kontrolünü kaybeder ve yaşlı adam ile hizmetçisini öldürür. Aslında ölen yaşlı adam, kendi gerçek babası olan Theba Kralı Laios'tur. Odipus, bir süre sonra Theba'ya gelir. Fakat bir sfenksin şehrin gençlerini öldürdüğünü görür. Sfenks, sorduğu bilmeceye doğru bir cevap aldığı zaman, bu cinayetlerden vazgeçeceğini söylemektedir. Sorulan bilmece şöyledir: "İlk önce dört, sonra iki ve en sonunda da üç ayak üzerinde yürüyen şey nedir'?" Ayrıca, bu bilmeceyi çözenin, Theba şehrinin kralı olmasına karar verilmiştir. Böylece artık dul olan kraliçeyi de kendine eş olarak alabilecektir. Qdjpus, bilmeceyi çözmeye çalışır ve sonunda çözümü bulur. Sorulan şey insandır. Çünkü insanlar, bebek iken dört ayak, yetişkin iken iki ayak ve yaşlılıklarında da üç ayak (bastonla birlikte) üzerinde yürümektedirler. Bunun üzerine sfenks, kendini denize atar ve ölür. Theba şehri artık kurtulmuştur. Odipus ise Theba Kralı olur ve İokaste ile evlenir. Odipus kral olduktan sonra şehirde büyük bir veba salgını ortaya çıkar. Birçok Thebalı ölür. Kâhin Teiresias bu vebanın, Kral Odipus'un işlediği bir suçtan dolayı şehirde yayıldığını söyler. Odipus'u baba katili olmak ve ensest yapmak ile suçlar. Kral, ilk önce buna inanmak istemez. Fakat sonunda gerçeği görür ve bu acı ile kendi gözlerini kör eder. Iokaste ise, intiharı seçer".[77]

Odipus kompleksi, Freud'a göre bilinçsizliğin bir yansımasıdır. Kral Odipus, bilmeyerek de olsa babasını öldürerek onun iktidarına karşı zafer kazanmıştır. Odipus kompleksi hem kız çocuğu hem de erkek çocuğu için geçerli olup ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Fakat bu çalışmanın genel içeriği bakımından yalnızca erkek çocuk için geçerli olan kısım ele alınacaktır.

Cinsel kimliğinin farkına varan erkek çocuk, babasına benzemeye çalışıp onunla özdeşim kurmaya çabalar. İçselleştirilen ve karşı cinsle tamamlanılmasına çalışılan bu kimlik, anneye karşı olan ilgiyi arttırmaktadır. Aile, toplum ve kültürün yasakladığı bu ensestvari girişim karşısında isyankâr bir hale bürünen çocukta bu engelleri aşmaya yönelik

[77] Fromm, Erich, "*Rüyalar, Masallar, Mitler*",(Çev. Arıtan, Ökten, 1950/2015), s.191-192

davranışlar gerçekleşmeye başlayacaktır. Bu engeller içinde ise aşılması en zor görülen olgu babadır. Anneye sahip olarak görülen babaya karşı başlatılan mücadelede ilk olarak bilinçaltı devreye girerek babayı ortadan kaldırma girişimini başlatmaktadır. Bilinçaltında başlayan bu girişim id ve süperegonun çatışmasıyla devam ettirir. Bu ikili çatışmada arabulucu görevi üstlenen ego ise durumu ortama bağlı olarak uygun seviyeye indirgemektedir. Bunun bilinen dışavurumları ise bu dönemlerde görülen anne ve babanın arasında uyuma veya annenin ilgisini üstüne çekmek için görülen somatik hastalıkların görülmesidir. Babayı yok etmeye çalışan zihin babanın ortadan kalmadığını görünce artık kendi planlarında değişikliğe gider ve id-süperego çatışmasının galibi olan ego tekrardan devreye girerek, durumu babaya benzeyerek anne gibisini bulmaya yönelik bir değişikliğe sürükler. Bu anlayışla başlayan uyum gösterme babayla barış sağlamaya girişir ve çocuk kendini babayla fiziksel olarak karşılaştırarak benzerlikleri bulmaya başlar. Babayla yapılan yarışların yanı sıra babaya her türlü benzeme çabası görülmektedir. Bilinen örnekleriyle çocuğun babanın kıyafetlerini giymesi, babayla tıraş olma çabası, baba gibi hareket etmesi durumları çözümün barışçıl yollara döküldüğünün göstergesidir. Gidişatın farklı şekilde ilerleyişi veya diğer bir deyişle babayla herhangi bir barış yapılamaması durumda devam eden düşmanlık kendini daha üst bir mücadeleye sokacaktır. Anneye ulaşmadaki baba figürünü geçemeyen çocukta babaya karşı olan düşmanlık yanında korku duygusunu da besleyecektir. Bunun nedeni ise maskülen bir mücadelede kaybedilmesi takdirde erkeklik sembolü olarak görülen penisin kaybolması korkusu doğuracaktır[78]. Çocukta oluşan bu korku Kastrasyon (iğdiş edilme) kompleksidir. Odipus komleksini izleyen bu kompleks de bireyin hayatında yadsınamaz bir öneme sahiptir. Freud, Odipus kompleksini dayandırdığı tragedyada kastrasyon komleksinin de izlerinin olduğunu dile getirmektedir. Freud'a göre, Odipus söylencesinde iğdiş motifi de eksik değildir; çünkü işlediği suç ortaya çıktıktan sonra Kral Odipus'un gözlerini kör ederek kendini cezalandırması, düşlerden öğrendiğimize göre, iğdiş yerini tutan simgesel bir eylemdir. İğdiş tehdidindeki olağanüstü etki gücünün nedenlerinden biri, karısının yanında kendisine rakip olarak yer alması durumunda babanın oğlunun penisini gerçekten kesip aldığı tarih öncesi aile yaşamının ilk dönemlerini soy yaşamsal (filogenetik) bir anımsayıştır belki. İğdiş yerini tutan bir diğer simgesel eylem, yani çok eskilere dayanan sünnet âdeti ancak babanın istemine bir boyun eğiş olarak anlaşılabilir[79]. Ayrıca Odipus mitosunda, Freud'un düşüncelerini destekleyecek bir başka ayrıntı daha karşımıza çıkmaktadır. Bu mitosa göre, oğulları üzerinde güçlü bir otoriteye

[78] Özakkaş, 2013, s.136-140.
[79] Freud, 1998. s.137

sahip olan ilkel baba aynı zamanda kadınlar üzerinde de özgür haklara sahiptir. Ona hayran oldukları kadar ondan nefret de eden oğulları, babalarının sahip olduğu mutlak gücün kendilerine geçebilmesi için onu öldürüp yiyeceklerdir. Ancak birbirleri ile eşit konumda olan kardeşler birbirlerini öldürme korkusuyla bu gücü kullanamazlar ve bunun sonucunda da kazandıkları bu gücü/iktidarı kastre ederler[80].

Özakkaş, konu hakkında şunları yazar:

"çocuğun erkek olmasını ve baba olabilmesini simgeleyen tek fiziksel yapı pipisidir. Çocuk bunun üzerine kaygılanacaktır. Birçok toplumda ve kültürde güç ve" iktidarın sembolü, dikleşmiş bir penis modelidir. Penis organ olarak önemi olmayan bir organdır, ama güç ve iktidarı temsil eden yönüyle çok büyük bir fonksiyon icra etmektedir. Hazzı elinizde tutabilmenin yolu güç ve iktidara sahip olmanızdan geçer. Güç ve iktidar aile içerisinde babadadır. Babanın babalığını simgeleyen şey onun cinsel organıdır. Çocuğun güç ve iktidara sahip olabilmesi için kendi cinsel organını koruması, kollaması ve büyütmesi gerekmektedir. Bazı toplumlarda fiziksel olarak cinsel organa aşırı bir önem verilirken, bazı toplumlarda ise güç ve iktidarın farklı görünümleri ön plana çıkmaktadır. Burada temel olay penisin varlığı ve yokluğu değil güç ve iktidara kimin sahip olduğudur. Güç ve iktidara sahip olan, hazza sahip olur. Haz ise insanoğlunun vazgeçemeyeceği temel yaşam nedenidir. Güç ve iktidar elde edildikçe babaya kafa tutulabilecek, onunla savaşılacak hatta onu alt edebilecek bir yapı oluşturulabilecektir. Fallik dönemde babasıyla sağlıklı özdeşim yapamamış bireylerde ödipal çatışma kalıcı olur ve daha sonraki evrelerde çeşitli klinik tablolar halinde karşımıza çıkar. Babanın güç ve iktidarı yaygınlaşarak her türlü güç ve iktidar sahipleri, bireyin savaşıp geçmek zorunluluğunu hissettiği düşmanlar olurlar. Bu manada sonsuz sayıda baba türevleri karşımıza çıkar. Bitmek tükenmek bilmeyen bir çatışma zinciri içerisine girer. Eksenin bir tarafında baba ile temsil edilen güç ve iktidar varken, diğer tarafında ulaşılmak istenen haz kaynağı vardır. Anne ile temsil edilen haz bu evreden sonra çatışma halinde kalınmış ise her türlü zevk verici nesne ve olgu anne türevi olur. Çocuk büyük bir arzu ile hazza ulaşmaya çalışır. Ama her haz, kaynağında yasak olan anne hazzının türevi olduğu için suçlanma ve cezalandırılma duygularını içinde barındırır. Kastrasyon terimi güç ve iktidar sahibi babanın ve onun türevlerinin çocuğun güç ve iktidarını bloke etmesine verilen isimdir. Bu kastrasyon olgusu çocuğun pipisinin baba tarafından kesilip kendisinin öldürülebileceği kaygısından başlayarak, konuşmasının yasaklandığı hep emirlere uymak zorunda bırakıldığı, taleplerinin yerine

[80] Ertüzün, M. Işıl, (2012), "*Baba İşlevi"*, İstanbul, s.51

getirilmediği, isteklerinin değerlendirilmeye alınmadığı bir perspektifte de ele alınabilir. Bu da klinik tablonun nasıl şekilleneceğini belirler. Bu yapı, çözülmemiş Odipal kompleks, ergenlik döneminden başlayarak çok çeşitli tablolarla kendini gösterebilir. Bu savaş sanal bir savaştır. Gerçek baba ölmüş olabilir, aciz ve zavallı duruma düşmüş olabilir, bunun hiçbir anlamı yoktur. Çocuk ruhunda, kilitlenip kaldığı güç ve otoritenin temsilcisi olarak algıladığı dört yaşlarında yaşadığı baba ile savaşmaktadır. Dört yaşındaki gerçek babanın yerini, yüzlerce binlerce güç ve iktidara sahip olan baba türevleri almıştır. Böyle bir birey resmi bir kuruma gittiğinde ve bir otoriteyle karşılaştığında içinde bir bunaltı ve anksiyete (sinirlilik) hisseder ve buna kastrasyon anksiyetesi adı verilir''[81].

2.4. Şehzadelerin Sancağa Çıkışı

Osmanlı Beyliği, kendisinden önceki Türk Devletleri'nin yönetim, verâset sistemini ve de ananelerini benimseyerek kurulmuştur. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Beyliği'nin kuruluş devrinde de devlet ailenin ortak malı idi. Zabtedilen yerlerin güvenliğini sağlayabilmek için devletin başındaki kişiye bağlı olmak koşuluyla bu yerler hanedan üyelerinin idaresine verilirdi. Osman Bey, yönetimindeki yerleri kardeşi, oğlu ve kendisine bağlı beyliklere vermiş idi. Aynı şekilde kendisinden sonra beyliğin başına geçen oğlu Orhan da bu sistemi uygulamıştı. 1361 yılında I. Murad'a karşı kardeşleri Halil ve İbrahim'in ayaklanmaları, Sultan Orhan dönemine kadar devam eden devlet ailenin ortak maldır ibaresinin değişmesine yol açmıştır. Bundan sonra devleti yönetme hakkı başa geçen hükümdarın ve de oğullarının olmuştur[82]. Bu nedenle sancak yönetimleri bundan böyle hükümdar şehzadelerine verilmiştir.

Şehzadelerin devlet yönetiminde tecrübe edinebilmeleri için sancaklara gönderilmişleridir. Şehzadeler, başlangıçta 7- 8 yaşlarında sancağa gönderilirken daha sonraları sancağa gönerilme yaşı 13, 14, 16 ve hatta 21 gibi ileri yaşlara doğru yükselmiştir. Şehzadeler genellikle sünnet olduktan sonra sancağa gönderilirlerdi. Sancak yaşamlarıyla birlikte yetişkinliğe ilk adımını atmış sayılırdı ve diğer yandan da siyasî hayatlarının da başlangıcı olurdu. Şehzadeler gönderildikleri sancaklarda o dönemin ünlü âlim ve sanatkârlarını saray etrafında toplayarak, kendi sancak saraylarında kültür ve sanat ortamı oluştururlardı. Öte yandan merkezden kendilerine gönderilen görevlilerle birlikte bölgeyi

[81] Özakkaş, 2013, s.144-145.
[82] Uzunçarşılı, 1984, s.117-118.

yöneterek tecrübe kazanırlar ve yanlarında bulundurdukları kapıkulu askerleriyle güvenliği sağlarlardı[83]. Şehzadeler, sancağa çıktıklarında onlara lalaları refakat ederler ve sancakta nişancı, defterdar, reisülküttab v.s. kalem heyetiyle mîriâlem, mirahur, kapı ağası ve diğer bazı saray erkânı yer alırdı[84]. Çocukluk yıllarından itibaren başlayan eğitim sancak yıllarında da devam ederdi. Şehzadeler, - merkeze bağlı kalma şartıyla- emrine verilen asker, devlet adamları ve de saray görevlileriyle birlikte atandıkları yerde kendilerine ait bir beylik kurarlardı. Buralarda şüphesiz ihtişamlı bir hayat sürerlerdi. Sancaktaki şehzadelerin yaşamıyla ilgili R. Ekrem Koçu, şunları yazmaktadır:

> *"Şehzadelerin başlıca eğlencelerinden biri avdı, bilhassa yüzlerce kişilik maiyetle sürgün avlarına çıkarlardı. Çoğu ulemayı, şuarayı himaye ederler; gençlik hevesiyle ihsanlarını bahş-ı kalenderi ettiklerinden şehzadelerin saraylarında her türlü sanat ve hüner erbabı toplanırdı. Dolaysıyla şehzadeler her biri ayrı değer taşıyan kimselerden bir hisse koparark fikren yükselirlerdi. Nihayet padişah baba ölünce, tahtın vârisi şehzade, hayatına yeni bir ihtişam kapısı açarken kardeşlerinin ocağına kül serpilirdi[85]."*

Osmanlı şehzadeleri, sancaklarda kendi isimleriyle tuğra çekip hüküm sürerek kendi mıntıkalarında tıpkı bir padişah yaşamı sürerlerdi. Yalnız kendi adlarına para bastırmaz ve hutbe okutamazlardı. Bu iki kaide hükümdarlık alametidiydi ve bunu anca padişah yapabilirdi. Şehzade sancağında, şehzade divanı denilen divan-ı hümayuna benzer kendi divanı olup şehzadeler burada halkın davalarına bakarak, devlet yönetimini uygulamalı olarak öğrenirlerdi. Şehzadelerin kendilerine ait vakıfları da olup, bu vakıflar aracılığıyla hayırlarını gerçekleştirirlerdi. Yine şehzadeler burada saray ve divana ait işler için üç tür defter tutarlardı. "Bunların birincisi, divanda alınan kararların işlendiği ahkâm türü defterler; ikincisi maaşlarla ilgili hizmetli listelerini gösteren mevacib kayıtları; üçüncüsü ise harcama kalemlerini gösteren mutfak masraf defterleridir[86]. Sancaklar, şehzadelerin daha önce edindikleri teorik bilgilerin pratiğe döküldüğü alanlardır aslında. İyi bir yönetici ancak öğrendiği bilgileri uygulamaya geçirebildiği zaman tam anlamıyla yetkin sayılabilirdi. Şehzadelerin gönderildiği birçok sancak bulunmaktaydı fakat en bilindik sancaklar; Manisa,

---

83 Tezcan,2006, s.89.

84 Halaçoğlu, Yusuf, *Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* www.Altayli.Net Türkçülerin Kavşıt Yeri, s.4

85 Koçu, Ekrem, (2004), "*Osmanlı Tarihinin Panoraması"*, İstanbul, s.29.

86 Uzunçarşılı, 1984,s.123, Kurtaran, (2014), "*Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumuna yeni bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme",* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring, s.759-775.

Amasya, Karaman (Konya), Kastamonu, Kütahya, Isparta, Balıkkesir, Aydın, Sivas ve Trabzon'dur. Bu sancaklar arasında da en önemlisi ise Manisa Saruhan sancağı idi. Manisa sancağı hem siyasi konum hem de coğrafi komumu olarak merkeze yakın olanıydı. Manisa sancağından yetişen şehzadelerin birçoğu tahta geçmişti. Nitekim padişahlar, kendinden sonra tahtın varisi olarak düşündüğü şehzadeyi Manisa'da görevlendirirdi. 150 yıllık sürede 13 şehzadenin bir yandan eğitim aldığı diğer yandan ise yöneticilik yaptığı Manisa sancağında Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed gibi tarihte önemli yer edinmiş padişahlar yetişmiştir[87].

Yıldırım Bayezid, yedi tane olan oğullarının yaşı geldiğinde her birini ayrı bir sancağa göndermişti. Süleyman Çelebi'ye Saruhan ve Balıkkesir, Ertuğrul Çelebi'ye Aydın İli, Mustafa Çelebi'ye Hamit İli, İsa Çelebi'ye Antalya, Mehmed Çelebi'ye Amasya, Musa Çelebi'ye Kütahya sancaklarına atanmışlardı. Şehzade Kasım ise yaşı küçük oldu için bir sancağa gönderilmemişti[88]. Osmanlıların 1402''de Ankara savaşında Timur'a yenilmesiyle, güçlükle kurulan Anadolu birliği dağılmıştı. Çelebi Mehmed 1398'de vali olarak atandığı Amasya'ya gidememiş, önce Bolu'ya sığınmış, sonra Amasya'ya geçerek ordusunu güçlendirmeye çalışmıştı. Çelebi Mehmed'in gayretiyle 1413'te yeniden sağlanan birliği korumak için, beyliklerin başkentlerini güvencede tutmak önemliydi. Bunun için Çelebi Mehmed, büyük oğlu 12 yaşındaki Murad'ın Doğu hududu olan Amasya'nın ilçesi Merzifon'a, küçük oğlu Mustafa'yı Hamit iline, Isparta'ya göndermişti[89]. II. Murad, büyük şehzadesi Alaeddin'i Amasya'ya, II. Mehmed'i Manisa'ya göndermiş ve Manisa bundan sonra devamlı olarak şehzade sancağı olmuştur. Fatih, oğullarından II. Bayezid'i Amasya'ya, Mustafa'yı annesi Gülşah Hatun ile önce Manisa Saruhan'a, sonra da Konya Karaman'a, Cem'i ise önce Candaroğlu Beyliğinin merkezi Kastamonu'ya, sonra da Mustafa'nın ölümüyle boşalan Konya'ya gönderdi. Kırım yarımadası'ndaki Kefe, geçici olarak sancak olmuştu; Yavuz 1509'da henüz padişah olmadan, şehzadesi Süleyman'ı istemeyerek buraya göndermişti. I. Murad'dın oğlu Savcı Bey'in kendisine başkaldırmasından sonra Rumeli'de şehzadelere sancak verilmiyordu. Yavuz, Trabzon sancak beyiyken, taht kavgası sırasında babasına, Rumeli'de Semendire sancağına gitmeyi zorla kabul ettirmiş, ancak gitmemişti.

[87] Uzunçarşılı, 1984, s.123.
[88] Uzunçarşılı, (1975) "*Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri",* Belleten, Ankara, C.39, S.156, s.661
[89] Tezcan, 2006 s. 89.

Kısa bir süre için şehzadesi Süleyman'ın Kefe'deki sancağına giden Yavuz, padişah olunca da oğlunu, Kefe'den Manisa sancağına getirmiştir[90].

Şehzadeleri tahta hazırlayan sancağa çıkma usulünde Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren değişiklikler yaşandı. Bu dönemde Amasya, Manisa, Kütahya ve Konya şehirleri sancak olarak kullanıldı. Kanuninin oğlu şehzade Beyazıd'ın isyan etmesinden sonra ise artık sadece veliaht şehzade olan oğul sancağa gönderilmeye başlandı ve bu tarihten sonra da yalnızca Manisa şehri sancak olarak kaldı. II. Selim, yalnızca oğlu III. Murat'ı ve III. Murat da en büyük oğlu olan III. Mehmet'i sancak beyi olarak Manisa'ya atadı. Veliaht olarak sancağa atanan şehzade dışında geriye kalan şehzadeler ise Topkapı Sarayı'nda gözetim altında bir hayat yaşamaya başladılar. III. Mehmed, sancağa çıkan son şehzade oldu. Nitekim kendisi tahta geçince hiçbir şehzadeyi sancağa göndermedi ve ondan sonra da başa geçen I. Ahmed, sancak sistemini kaldırarak Ekber ve Erşed kaidesi adı altında kafes sistemini getirdi. I. Ahmed, bu sistemle, Fatih Sultan Mehmet'in yasallaştırdığı kardeş katlinin[91] önüne geçmek istiyordu. Tahta çıkan şehzade, kendisine muhalefet olacak tüm erkek kardeşlerini öldürmek mecburiyetindeydi. R. Ekrem Koçu'nun da belirttiği gibi tahta çıkacak olan şehzadeyi ihtişam beklerken diğer şehzadeleri ise ölüm bekliyor idi.

I. Ahmed, başa geçince kardeşi I. Mustafa'yı öldürmeyip, Topkapı Sarayı'nda hapis hayatı yaşatarak bir ilki uygulamış oldu. I. Ahmed'in getirmiş olduğu sisteme göre artık eyaletlere gönderilmeyen şehzadelerin sarayda ayrı bir dairede ikâmet etmeleri, sakal bırakmamaları, çocuk sahibi olmamaları gibi kurallar getirildi. Ekberiyete geçiş bir bakıma şehzadelerin yasal ölümünü engelleyen bir çözüm[92] gibi görünse de bunun başka sakıncaları oldu ve bu tarihten sonra Osmanlılarda çocuk padişahlar dönemi başladı. 1603'ten 1648'e kadar tahta çıkan şehzadelerden biri hariç hepsi çocuk yaşta olup: I. Ahmed 13,II. Osman 11, I. Mustafa 9, IV. Murad 11, IV. Mehmed ise, 7 yaşında padişah oldu. Şehzade valiliklerinin ilgası ve XVI. yüzyılın sonlarında kardeş katli uygulamasının sona ermesiyle, selâmlığın iç

---

90 Uzunçarşılı, 1975, s.662, Tezcan,2006, s. 89.

91 Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethedince Bizans'ta rehin olan Çelebi Sultan Mehmed'in oğlu Orhan'ı yakalatıp öldürdükten sonra, hükümdarlığının son senelerine doğru yeni bir kanunnâme tertip ettirmiştir. Bu yeni kanunnâmede yaş haddi beyan edilmeyerek saltanata geçmiş olan Osmanlı hükümdarının nizam-ı âlem için kardeşlerini öldürmesinin meşru olduğuna dair bir fetva almıştır. Bu kanuna göre hükümdar olan şehzade, erkek kardeşlerini öldürecek ve saltanat iddiasıyla kardeşlerinden kimse bulunmayacaktı. Bkz. Uzunçarşılı, 1975, s.662, Akgündüz, Ahmed, (1990) "*Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuk î Tahlilleri*", I, İstanbul, s. 328.

92 I. Ahmed, kardeş katlini önlemek istemiş olsa da bazı şehzadeler ölümden kurtulamamışlardır. I. Ahmed'in oğlu Genç Osman Polonya Seferi'ne çıkarken kardeşi şehzade Mehmed'i boğdurttu. VI. Murat ise kardeşi Bayezid ile Sülayman'ı, İran seferinden dönerken boğdurttu. R. Ekrem Koçu, a.g.e., s.32-33.

teşekkülünde, önemli değişiklikler zorunlu hâle geldi. Öncelikle şehzadeler, babalarının sağlığında, her ne kadar sarayın selâmlık kısmında kalırlarsa da, yine de saraydaki anneleri ile sınırlı şekilde ilişkilerini muhafaza ediyorlardı. Padişahın ölümüyle beraber bütün oğulları, Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusu içindeki köşklere ve tek bir köşkten oluşan Kafes bölümüne naklediliyorlardı[93].

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş dönemlerinde, devlet hanedanın ortak malı idi. Sancak yönetimleri sadece hükümdar soyundan gelenlere değil, aynı zamanda devletin kuruluşunda etkin rol alan beğlere de verilmişti. Daha sonra I. Murad (Hüdavendigâr) döneminde bu sistem sınırlandırılıp, yönetim hakkı yalnızca Hükümdar ve oğullarınındır şeklinde düzenlendi. Fatih Sultan Mehmet ise, devletin devamlılığı esası için kardeş katli helaldir fetvasını alarak çemberi biraz daha daraltı. En son olarak da I. Ahmed, kafes sistemi uygulamasını getirerek kardeş katlinin önüne geçmek ve de Ekberiyet kaidesini de uygulayarak devletin devamlılığı esasını sürdürmeye çalışmıştır.

2.4.1. Verilen Tarihsel Bilgilerin Psikanaliz ile Yorumlanması

Yukarıda bilgileri verilen tarihsel ve psikolojik bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'ndeki şehzadelerin yetiştirilme çeşitliliğine dayanarak yorumlanabilecek ve olası görülebilecek birçok psikolojik rahatsızlıklar günümüz bilgileriyle açığa çıkarılabilir. Zamansal olarak değişen bilimsel yaklaşımlarda, Osmanlı zamanında görülen patolojilerin o zamanki yorumlama ve yaklaşımlarıyla günümüzdeki şekliyle yorum ve yaklaşım arasındaki farklar daha net bir şekilde incelenebilir. Şehzadelerin yaşamları boyunca karşılaştıkları veya yaşamlarının getirdiği olağandışı yetiştirilme tarzıyla, psikoloji bilimdeki yaklaşımların bu konulara özel yorumlamaları bir hayli dikkat çekici olacaktır. Evreler şeklinde tanımlama yapılan psikanalitik yaklaşımların, eski dönemlerde bundan bihaber olunması ve şehzade gibi yüksek mertebeli ailelerden gelen kişiler için bağdaşımları bir çok açıdan fazlaca olumsuz etkilerin çıkabileceğinin işaretidir.

Psikolojinin tanımlama ve yorumlama şekli ne kadar yüz yüze görüşmeler şeklinde ilerlese de, Osmanlı şehzadelerinin yaşamlarını kaynaklarda verilen bilgiler ışığında yorumlamak mümkün bir olgudur. Çünkü geleneksel yetiştirilme yöntemleri ve bahsi geçen kişilerin bir devlet idaresinde rol olacak olmaları, onların yaşamlarının, yetişme

[93] Kurtaran, a.g.m. s.766.

dönemlerinin gibi konularda devamlılığın sağlanması için ayrıntılarla yazılıp sonraki kuşaklara aktarma ihtiyacından dolayı elimize bir çok bilgi kesin olarak sunulmaktadır. Yaşamlarının çocukluktan başlayıp yetişkin döneme gelip devlette söz sahibi kişi olunca yaşadıkları ve yaşam biçimleri psikolojik yorumların haklılığını birçok açıdan desteklemektedir. Otoriter yaşamın hanedan halkı için hem özel hem ailevi hem de onların siyasal yaşamlarında yeri her daim geniş ölçekli olmuştur ve bu bilgilerle çıkarılabilecek en öncelik yorum yaşamlarının standart bir yaşama göre çok daha zorlu geçmesi olacaktır.

Şehzadelerin yetiştirilme tarzlarından kaynaklı yaşadıkları zorluklar bir hanedan üyesi olmasından kaynaklı olsa da, psikoloji yaşamın statüsünden çok yaşamın getirdiği dönemsel krizlerin ne şekilde atlatılıp veya atlatılmadığıdır ve bu açıdan kişilerin bulundukları statü fazla önem arz etmemektedir. Fakat psikanaliz açısından bakıldığında ve psikanalizin önemli konularından biri olan ödipal dönem incelemelerinde Osmanlı hanedanlığında baba figürünün standardı çok daha geniş kapsamlı olmaktadır. Baba işlevi aile içindeki otorite figürünün dışında, tarihsel olarak uluslar arası bile bir otorite figürü olarak bilinmektedir. Bu da şehzade yaşamında karşılaştığı ve bilinçaltının büyük bir engel veya düşman olarak gördüğü babanın varlığı statüden kaynaklı aldığı sıfatları daha da büyütmektedir. Bunlarda dönemlerin getirdiği krizlerin veya krizlerin aşımını daha da zorlaştıracağını belirtmektedir. Ebeveynlere karşı olan tutumların gidişatına ve ebeveynin kendi tutumlarının belirlediği çocuktaki psikoseksüel gelişimlerin her döneminin Osmanlı hanedanlığının yaşam şekline göre yorumlanmasında asıl sebebi de çocuk ve anne-baba ilişkilerindeki zorlukların bir gelenek olarak görülüp devam ettirilmesinden kaynaklıdır. Her bir padişah ve devletin gelişim dönemlerine göre eklenen veya çıkarılan davranışların aynı şekilde önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Dönemsel olarak incelemeye başlandığında şehzadelerin oral dönemleriyle ilgili olarak verilen bilgiler göz önünde bulundurulmalıdır. Tarihsel verilere bakıldığında, erkek çocuk doğuran haseki sultan, doğumun hemen ardından özel bir ilgi eşliğinde hanedanda özel bir edinirdi. Çocuğun bakımını üstlense de, çocuğun ihtiyaçları için farklı sıfatlara (sütnine, daye vs.) sahip hizmetlilerin tutulmuştur. Her dönemde ve her ailede annenin durumuna göre bir yardımcı edinilmesi görülmektedir. Ama Osmanlı'da her ihtiyaç için özel olarak tutulan ve tutulduğu görevi sonuna kadar yerine getiren kişilerin olduğu bilgisi de gerçektir. Bu da durumun biraz daha farklı olmasını sağlamaktadır. Oral dönemin yukarıda açıklandığı şekliyle alakalı olarak, bu dönemde göz önünde bulundurulan emzirme

davranışları, şehzadelerin yaşamında doğrudan farklı bir şekilde başlamasına neden olmaktadır. Bir başkası tarafından emzirilen şehzadenin gelişimsel olarak ilk altı aylık süreçte, her çocuk gibi bütün dünyanın bir memeden ibaret olmasından kaynaklı herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Bundan ötürü onlar için emziren kişinin de bir farkı yoktur. Ama altı aylık dönemin sonunda başlayan meme nesnesiyle anne nesnesinin birleştirilmesi sonucunda, çocukta başlayan tanımlama ve bağlanma davranışı doğumu yapan kişiden ziyade bakımı gerçekleştiren kişiyle ilinitilidir. Devam eden süreçte çocuk için herhangi bir sıkıntıdan henüz bahsedilemez. Tabi bakım veren veya emziren kişinin tutumlarının kesinlikle düzenli ve yerinde olduğu göz önünde bulundurulmasıdır ki bunun için Osmanlı'da gerçek annenin veya yardımcıların sıkı bir gözetimi bulunmaktadır. Ayrıca seçilen kişilerin de bunu doğru yapabilmesi için belirli koşullarda olması şart tutulmaktadır. Emzirme dönemiyle birlikte güven duygusunu geliştiren çocuk, bakım veren kişinin ilgisinden son derece memnun ve bunun aynı şekilde devam edeceği öngörüsünde bulunmaya başlamaktadır. Çocuk için her şey yolunda giderken, bakımı veren kişinin emzirme dönemi sonrasında ortadan kayboluşu (bu kayboluş hanedanın geleneksel tutumu) çocuk için krizin başlamasını sağlayacaktır. Çünkü emzirme döneminin sonuna kadar gelen çocuğun (şehzadenin) kendini fazlaca güvenli bir ortam ve koruma altında, hatta geleceğe yönelik olarak da rahatta hissettiği bir alanda, tüm bunları sağlayan kişinin yok olması üzerine hissedeceği güvensizlik doğal bir gidişat olacaktır. Büyük bir kriz haricinde görmediği ve sürekli olarak meşgul edilmeye çalışılan çocuğun bütünleşmeye başladığı kişinin gidişatı ve bu güvensizliğin başladığı yerde bir başka kişi olarak gelen gerçek anne çocuktaki güvensizliğin ve yeni kurulacak olan ilişkinin (gerçek anneyle) belirli bir düzen içinde gerçekleşecek olması oral dönemi başarıyla atlatmaya yakın bir noktada ve hızlı bir şekilde sekteye uğraması krizin kalıcılığını ve aşılamayacak bir seviyeye çıkışını göstermektedir. Gerçek anneyle başlayan yeni ilişkiden ve emzirme döneminin bitmesi için girişilen etkinliklerden kaynaklı bu dönemin krizlerini çok kısa süre yaşayan çocuk için kriz aşımıyla ilgili herhangi bir çaba göstermesi fazlaca zor bir durum olacaktır. Oral dönemde yaşananların belirlediği güven ve güvensizlik duygularının oluşumu ve gelişimi bu iki duyguyu yaşamaktan ziyade bu duygulardan birinin kalıcılığıyla hayata devam etmektedir. Sonrasında yaşanacak olan hayat içinde genelde buradaki krizin aşılamaması durumunda bir güvensizlik hissiyatı hâkim olacaktır. Ve bu da kişinin (şehzadenin) ilerideki yaşamında tecrübe edineceği birçok olayda kendini gösterecektir. Bu olay kardeşler arası yaşanın taht mücadelelerinden, padişah olunca onların aşırı miktardaki ölüm korkusu eşliğindeki

tedbirlere kadar uzatabilecek güvensizlik hissiyatının getirdiği davranışlar olarak yorumlanabilir.

Çocuğun (şehzadenin) yaş almasıyla birlikte girdiği yeni psikoseksüel dönemin gelişimine etkisi her dönem gibi kendi içinde büyük önem arz etmektedir. Oral dönemde güven ve güvensizlik duygusunu pekiştiren çocuk, anal döneme girdiğinde kimlik kazanımına başlayacaktır ve Erikson'un psikososyal gelişiminde aynı dönem için kullandığı özerklik ve utanç duygularını beslemeye başlayacaktır. Bu dönemin en önemli olayı olan tuvalet eğitimi ve tuvalet eğitimi sırasında anne-babanın çocukla olan ilişkisi büyük ölçekte belirleyici role sahiptir. Hanedanlık olarak düşünüldüğünde, çocuğun (şehzadenin) tuvalet eğitimi yine anne-babadan ziyade her türlü ihtiyacı için tutulan hizmetçiler tarafından öğretilmektedir. Oral dönemde emzirme işlevini yerine getiren kişi kaybolduğundan burada yeni kişilerle tanışan çocuk, bu kişilerle olan ilişkisinde oldukça yabancılık çekme potansiyeline de sahiptir. Tuvalet eğitimi sırasında öğretilenler veya yapması gerekenleri anlatanlarla olan ilişkisi yeni başladığından, çocuğun hissettiği otoriter figür tam olarak baskın değildir. Ayrıca dönemin getirilerinden biri olan kimliğinin veya benliğinin fark edilmesi girişiminden kaynaklı olarak çocuğun eğitimini veren kişilere karşı bir direnç göstermesi olasıdır. Bu tür bir ilişkinin yanında çocuğun öz anne-baba figürünü tanıması ve bunların üst seviye bir otorite figürü olduğunu bilmesinden kaynaklı yaşadığı ikilemden dolayı, direniş gösterdiği derecede verilen eğitimleri de yerine getirmesi gerektiğinin de farkına varmaya başlamaktadır. Bu döneme dair bilgilerin az olması sebebiyle, şehzadelerin genel eğitim düzeyi üzerinden çıkarımlar yapılabilmektedir. Lalalar gibi kişilerin başında bulunduğu şehzadeler, eğitim programlarına uydukları kadar, sahip olduğu unvan sayesinde başkaldırı yapma girişiminde de zaman zaman bulunmaktadırlar. Aynı şey anal döneme giren çocuk için de benzer nitelikler taşımaktadır. Ama gerçek anne-babanın bilinmesiyle birlikte yerine getirilen davranışlardan kaynaklı dönemsel sorunlar farklılaşabilmektedir. Anal dönemde tuvaletin yapımı çocuğun kendisine bağlı olduğu için istem dâhilinde olan kontrolün otorite figürüne karşı orda olduğunu bildirme şeklinde tuvaleti tutma girişlerinin olması ön görülmektedir.

Anal dönemden çıkıp fallik dönem veya ödipal döneme giren çocuk için psikanalizsel gelişimin en önemli evresi başlamaktadır. Yaşayacağı hayatında bu döneme ait birçok iz barınacağından bu evrede yaşananlar birçok açıdan önem arz etmektedir. Yaklaşık olarak üç yaşlarında başlayan bu dönem altılı yaşlarına kadar devam edecektir. Ve dönemin getirdiği

krizlerin aşılıp aşılmamasıyla ilgili birçok değişken olacaktır. Dönemin bitiş şekline göre de hanedanlık içindeki yaşamında nasıl bir süreç geçirebileceği ihtimalleri değerlendirilebilecektir. Oral ve anal döneminde bakım veren kişilerin değişimden kaynaklı bağlanma ve güven duygularında değişimler yaşayan çocuk (şehzade), bu dönemde cinsel kimliğini keşfetmiştir. Çevresel faktörlerinde ataerkil bir bakış açısıyla desteklendiğini gören çocuk için penis çok önemli bir uzuv haline dönüşecektir. Cinsel kimliğinin farkına varan çocuk için bilinçaltındaki eşleşme süreci de başlamaktadır. Bakım veren kişinin değişmesine rağmen bu dönem için gerçek annenin varlığı bu ilginin aynı şekilde ona doğru ilerlemesini pek fazla değiştiremeyecektir. Anneye karşı başlayan bu ilgiyle alakalı olarak, bireysel olarak da anneyle harcanan zamanda da artış vardır. Bunun yanı sıra baba bir engel teşkil etmektir. Çünkü anneye ulaşmadaki en büyük engel çocuk için babadır. Bunun hanedanlığa göre yorumlanması ve karşılaşılan figürler de boyutsal olarak farklılık gösterecektir. Sıradan bir çocuktan farklı olarak düşman olarak görülen babanın aynı zamanda büyük bir otoriteyi temsil etmesi işin ciddiyetinde artış sağlayacaktır. Babaya karşı başlayan düşmanlıkta hiç bir şekilde başarılı olamayacak çocuk için başlayan süreç, neredeyse her açıdan bir mağlubiyetle sonuçlanacaktır. Babanın sahip olduğu bireysel ve toplumsal otorite sıfatlarından kaynaklı olarak hiçbir şekilde karşı çıkılamayan çocuk (şehzade) için bunu başarabilmesinin bir çözümü yoktur. Bunların yanı sıra hanedanlık içinde potansiyel padişah olarak görülen şehzade için bu yolda mesafe alabilmesi için sıkı bir eğitim süreci başlamıştır. Çevresel şartların baba figürüne benzemesi için harcanan çabadan kaynaklı olarak çocuk için bu süreci otomatik olarak barışsal yola getirmekten başka çare yoktur. Psikanaliz açısından dış görünüşünde ne kadar iyi bir sonuç olarak da görünse de, işin aslı biraz farklılaşabilmektedir. Çözüm yollarının otomatik gelmesine rağmen hiç bir şekilde kendi tercihleri doğrultusunda ilerlemeyen ve ayrıca önceki dönemlerden kalma güvensizlik duygusunu da taşıyan çocuk için aşılamayan birçok sorun görülmektedir. Otoriteyi temsil etme amaçlı babaya benzemeye çalışan çocuk için diğer tarafta kalan düşman baba figürüyle çatışma devam edebilmektedir. Annenin yanında zaman geçiren çocuğun annenin de otoriter bir kişi olduğunu bilinmesine rağmen babaya karşı herhangi bir gücünün de olmayışı çocuk açısından anneyi savunup babaya karşı gelmeyi normalleştirmektedir. Annenin ihtiyaçları için özel bir çabaya girme süreci başlamaktadır. Babanın sahip olduğu güçlerin yanında, hanedan içinde kendine özel olarak verilen hizmetlilere hüküm sürebilmesi aynı şekilde kendine ait olan güç seviyesine bir katkı sağlamaktadır. Her dediği yerine getirilen çocuk için hanedanlık içinde gelişen kimlik yinede daha üstün olan babaya karşı zafer kazanamaz durumda olacaktır. Kendi içinde

sıradan olabilecek anne-baba ve çocuk ilişkisinin yanında, aynı kişilerin sahip olduğu otoriter sıfatlarla birlikte seviye atlayan bu ilişki için kendi içinde hem sorunları hem de çözüm süreçleri zorlaşmaktadır.

Fallik dönemdeki çocuğun içine girdiği ödipal kompleksten kaynaklı olarak babayla başlatılan bilinçaltındaki çatışmada, bu savaşın en büyük simgesi olan penisinde varlığından söz edilmektedir. Bu karşılıklı düello içinde baba figürünün getirdiği otoriteden kaynaklı olarak, cinsel farkındalığı olmaya başlayan çocuk kendinde olup da kadınlar da olmayan penisten dolayı bir ikilem yaşamaya başlayacaktır. Kadınlar da olmayışının kesilme gibi bir olguyla gerçekleştiğini düşünen çocuk için kendi penisinin de varlığı tehlikeye girmektedir. Bunu yapabilecek kişi olarak görülen baba için de yaşanan çatışma sonucunda penisinin kesilebileceği korkusu, diğer bir adıyla kastrasyon (iğdişlik) korkusu başlamaktadır. Hanedanlıkta, padişah adayı olması ve toplumsal olarak erkek olmasının desteklendiği çocuk için bunların oluşunun ana kaynağı olan penisin varlığı özellikle sünnet zamanının yaklaşmasından dolayı kaybetme korkusuyla karşı karşıya gelmek bu korkuyu daha fazla tetikleyecektir. Bu korkudan kaynaklı olarak daha fazla önem kazanan penis, çocuk için bir koruma altına alma girişiminde olacaktır. Artan bir şekilde penise dokunma ve bakma davranışları başlatan çocuğun, bu yaptıklarının anlamı penisinin kesileceği ve kesilmesinden kaynaklı olarak kaybedeceği bütün değerlerin sona ermesi demektir.

Aynı dönem içinde gelişen cinsel kimlik farkındalığı çerçevesinde ise psikanalizsel bakış açısına göre bu kimlik farkındalığının keşfi sırasında, dönem içindeki krizlerin aşılamamasından kaynaklı farklı gelişimler görülebilmektedir. Cinsel kimlik gelişimi sırasında özellikle odipal kompleks ve beraberinde oluşan kastrasyon korkusuyla ilintili olarak çocuğun bu gelişimsel evrelerde aşılamayan krizlerinde yönelimsel farklılıklar görülebiliyor. Erkekler için penisin kesilmesi ve kadınlar için ise penisin kesilmiş olmasından kaynaklı aşırı bir değer kazanan cinsel organ krizlerin aşımına göre ya daha aşırı olacak şekilde değer kazanır ya da krizin aşılmasından kaynaklı toplumsal seviyede bir değer kazanır. Ödipal krizlerin aşılmaması ve kastrasyon korkusunun devam etmesinden kaynaklı olarak çocuk tarafından aşırı bir korumacılık tavrıyla değer verilen cinsel organa karşı başlayan tutku, cinsel kimlik gelişimi sırasında kendini farklı bir boyuta taşımaktadır. Fazla değer verilip özen gösterilen cinsel organ kişi için aynı şekilde bir cinsel hazza dönüşebilmektedir. Bunun yanı sıra aşırı tutkudan kaynaklı olarak karşı cinsin cinsel organıyla kopan ilişkiden kaynaklı aynı cins için bir ilgi başlayabilmektedir. Analitik görüşe

göre bu şekilde bir yaklaşımın başlaması cinsel kimlik gelişimi sırasından, toplumsal baskı ne kadar fazla olursa olsun kendini bu şekilde geliştirmeye devam edecektir. Osmanlı hanedanlığının sahip olduğu aşırı otoriteden kaynaklı olarak sadece toplumsal olarak gelişen cinsel kimlik, kişinin kendine özgü gelişimini baskılayacağı için bilinçaltında kişinin kendi cinsel kimliği bastırılmış bir ifade olarak kalacaktır. Bunun dışavurumları ise her krizin kendine özgü olarak ilerideki yaşama atacağı olumsuz etkilerle devam edecektir. Eşcinsel bir kimlik kazanımına giren çocuk ise ileride baskılanmış duygularından dolayı, kendi otoritesine kavuştuktan sonra sahip olduğu öz kimliğine dönüş sırasında birçok problem yaşayacaktır. Ayrıca bu duygularının dışavurumu içinde toplumsal baskıdan kurtulmak veya gizlemek için farklı girişimlerde bulunacaktır.

Buraya kadar şehzadelerin yaş evreleri, yetiştirilme biçimleri, sancağa çıkma usülleri gibi konular detaylı olarak verilerek psikoloji biliminin verileriyle birleştirilmeleriyle yorumlanmaya çalışıldı. Yukarıda da anlatıldığı üzere çocukluk yıllarında geçirilen kritik evreler, yaşanılanlar bireyin -dolayısı ile şehzadelerin- ileriki yaşlarının da nasıl olacağını ve yaşayacağı hayatın ön verilerini sunmaktadır. Şehzadelerin özellikle cinsel kimlik tercihleri hakkındaki bilgi ve örnekler bu çalışmanın üçüncü bölümünde “Harem” başlığı altında verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI DEVLETİNDE HAREM VE KAFES SİSTEMİ

3.1. Harem

Girilmesi yasak olan mekân anlamına gelen *"harem"*, köken itibari ile Arapça'da *"haram"* kelimesine dayanmaktadır. Bu anlamda "haram" keilmesi, "yasadışı", "korunan" ya da "yasaklanmış" şeklinde anlamlara gelmektedir. Dini saflığa dönük saygıyı ima eden bir sözcüktür. Aynı manadan hareketle, ev reisinin kadınları, cariyeleri ve çocuklarıyla yaşadığı, yabancı erkeklerin girmesinin yasak olduğu yerlere/evlere de İslam âleminde harem adı verilmiştir. Harem, aynı zamanda evin kadını anlamına da gelmektedir.

Harem söz konusu olduğunda Doğu topluluklarında kelimenin kullanımına dönük çeşitlilikten söz etmek mümkündür. Öyle ki harem kavramı, Hindistanda "Perde" veya "Zenane", İran'da "Enderun", Arabistan'da "Harem" şeklinde kullanılmaktadır. Osmanlılarda ise Dar'üs-saade yani mutluluk evi denildiği görülse de harem tâbiri daha sık kullanılmıştır[94]. Eski Doğu medeniyetlerinden Asur ve Ahameni saraylarında da harem daireleri vardı. Ayrıca Eski Batı toplumlarında da haremin varlığından bahsedilebilir. Örneğin, Eski Greklerin evlerinde "gynaikeion", Romalıların evlerinde de "gynaikeion" (kadınlara ait) dedikleri bölümler mevcuttur[95]. Bu bağlamda "Yunanlı yazar Ksenofon (M.Ö. 430–355) kadınların dışarda vakit geçirmek yerine evde oturması gerektiğini ve bunun da bir yasayla belirlendiğini söyler. Bu yasaya göre ideal bir hane yapsında olması gereken şey kadınların yaşamlarını sürdürdüğü mekân erkeklerin yaşam alanlarından sürgülü bir kapı ile ayrılmasıdır. Bu şekilde dışarıya çıkması istenmeyen herhangi bir şey dışarı çıkamaz ve yine bu yasanın vermiş olduğu yetkiyle cariyelerin doğurganlığı da ev sahibi tarafından denetlenebilmektedir."[96]. İslamiyet'in yayılmasından sonra da erkek ve kadınların yaşam alanları bu şekilde konumlandırılmıştır. Genel olarak bakıldığında İslam toplumlarında

---

[94] Uluçay, Çağatay, (1992), " *Harem* 2". Ankara, s.7., Aksoy Croutier, Alev, (2009), " *Harem: Gizemli Dünya",* (Çev. Özcengiz), s.19, Akgündüz, *Ahmed,*(2000), "*İslâm Hukukunda Kölelik, Cariyelik Müessesi ve Osmanlı'da Harem"*, İstanbul , s. 203.

[95] Ulutürk, Muammer, "*Osmanlı'da Harem Meselesi"*, Tefekkür Dergisi, Mart 2011, Sayı 44.

[96] Kocaaslan, Murat, *"Osmanlı Sarayı'nın Mahremi: Topkapı Sarayı Haremi'nin Sınır ve Yasakları"*, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, c.28, S.2, Aralık 2011, s.97.

saray hareminin ilk defa Emeviler döneminde ortaya çıktığı kabul edilmektedir, haremin kurumsallaşması ise Abbasiler döneminde olmuştur[97].

Osmanlı Devleti'ndeki harem meselesini ele almadan önce haremin nasıl ortaya çıktığı, kadının tarih öncesi çağlardaki yerini ve toplumsal cinsiyet bazında tarihte nasıl bir yer edindiğini -feminist bakış açısıyla- kısaca ele almakta yarar vardır.

3.1.1. Tarih Öncesi Kadın: Tanrıça

Soyutlanmış, kadınların dünyası olan harem, birçok geleneğin ortak sonucudur. Açık secik bir ayrımcılığı, kutsal olanla dünyevi olanın yüce ikilemini anlatır. Bu noktada gerçeklik, karşılıklı olarak özel kategorilere bölünmüştür ve tabu dediğimiz katı kuralların denetimi altındadır. Böyle bir sistemde ilk bölünenler, kadınlarla erkeklerdir, diğer bir ifadeyle cinsiyettir. Kadın tutkuyu aynı zamanda duyguyu, erkek mantığı, aklı simgeler Havva baştan çıkaran, Âdem ise baştan çıkarılandır ve çağlar boyunca ataerkil düzenler bütün kadınları bu şekilde görme eğiliminde olmuştur. Âdem'le Havva[98] çağından önce de bir dünya vardı. Tanrılar ve de tanrıçaların dünyası. Bu bağlamda Sümer, Mısır ve Yunan uygarlıklarında kadınlar manevi iktidarın en üst kademelerini elinde tutmuş, tanrıların tahtında oturmuşlardır. Temelde anaerkil sayılan bu düzende insanların ve hayvanların kaderini yönlendirenler, bu kadın ve erkek tanrılardı. Doğum, aşk ve ölümün ana tanrıçası, bilinen ilk büyük mistik güçtür. Ay, hilal ve dolunay ile kişileştirilmiş pek çok isim altında ona tapınılmıştır[99]. Ana Tanrıça Anadolu'da bereketin ve doğurganlığın sembolü olarak görülmüştür. Bu tanrıça, aynı zamanda kentleri ve tarımsal ürünleri koruyan bir tanrıça olarak kabul edilmiştir. Bu tanrıça tarihte, Akdeniz çevresi, Asya ve kuzey ülkelerindeki birçok uygarlıkta çeşitli isimlerle anılmıştır. Anaerkil düzenin geçerli olduğu örnekteki gibi

---

97 Ulutürk, a.g.m.

98 *"Havva'dan önce Âdem'in ilk eşi Lilith idi ve o, Âdem'i kendisine üstünlük tasladığından ötürü terk etmiştir. Tevrat'ta, tüm canlıların iki cins olarak yaratıldığı anlatıldıktan sonra Allah'ın insanı kendi suretinde erkek ve dişi olarak yaratıp "...çoğalın, yeryüzünü doldurun ve onu tâbi kılın..." (Kitab-ı Mukaddes: Tekvin: Bab 1) Bu babda anlaşılacağı üzere Lilith, Âdem ile birlikte yaratılmıştır". Yine Ben Sira Alfabesi'de buna dair şunlar yazılmaktadır*:
"Tanrı ilk insanı yarattığında şöyle konuştu: 'İnsanın yalnız olması iyi bir şey değil.' Ve ona topraktan bir eş yarattı, ona benzeyen, adı Lilith olan. Kısa süre sonra birbirleriyle kavga etmeye başladılar: Kadın erkeğe: 'Ben senin altında yatmak istemiyorum.' Ve erkek: 'Ben senin altında değil üstünde yatmak istiyorum; çünkü sen altta kalan olmayı hak ediyorsun ve ben üstün olmayı hak ediyorum.' Kadın: '...eşitiz; çünkü ikimiz de topraktan yaratıldık.' (...)Birbirlerini anlamayı ret ettiler. Lilith, (...) Tanrı'nın o özel ismini telaffuz etti ve dünyanın göğüne doğru yükseldi. Adem yaratıcısına seslendi: '...bana verdiğin kadın benden kaçtı!' (...)" Özbay, Ender, "*Adem-Havva-Lilith Figürleri İzlendiğinde Bir Olanaksızlık Miti: Aşk"*, İdil, c. 2, Sayı 10, 2013, s.43-44.

99 Alev Aksoy Croutier, a.g.e., s.20.

doğurganlığı ve verimliliği vesilesiyle yaşamın, verimliliğin sembolü olarak zihinlerde tasavvur edilmiş ve kutsanmıştır. Nitekim İştar, Afrodit, Kibele ve Artemis gibi isimlerle anılmış, aynı zamanda mitolojik tanrıça örneklerindeki gibi tapınma kültüne dönüşmüştür[100].

"İnsanlık tarihinde üretimin başlanması bazı bir dizi gelişmenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumlar, beslenmek için artık av hayvanlarının peşinde göç etmeye veya tükenen bitkilerin yerine yenilerini bulma ihtiyacına gerek duymamış, aksine ekilen tohumların yetişmesi ve üreyen hayvanların büyümesi için uzun süre bir yerde beklemeye başlamışlardır. Bununla birlikte insanlar, göçebelik yaşam tarzlarını bırakıp yerleşik düzene geçmeye başlamışlardır. Bu yeni hayat biçimi sonucunda da ilk köy toplumları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte üreme ve çoğalma kaygısı ile ilgili olarak, 'ana tanrıça' inancı yaygınlaşmıştır. Kadının doğurganlığı ön plana çıkmıştır" [101] . Kadının cinselliği, doğurganlığı ve en nihayetinde çocuk yetiştirmesi bu çağlarda erkeği geri planda bırakmıştır. Bereketin sembolü ana tanrıça inancı artık bir kült haline gelmiştir. İnsanların çok eski dönemlerden itibaren gökyüzüne ve gökyüzündeki olayların kendi hayatlarına etkisi meselesine meraklılığı bilinmektedir. Bu bağlamda arkaik insanlar kendi yaşam alanları dışında kalan diğer dünyayı izleyip gözlemleyerek belirli sonuçlar elde etmişlerdir. Neden dişil bir kültsel figürün seçildiği de bu elde ettikleri sonuçlara dairdir. Keza tarımsal faaliyetlerinin buluşu tüm bu olayların başlangıcı için büyük bir inkılâp, başka bir ifadeyle devrim olduğu düşünülmektedir. "İnsanlar toprağa ektikleri ürünlerin kendilerine yararlı bir besin olarak döndüğünü görmüş ve de toprağın zaman zaman verimsiz olabileceğine de tanık olmuşlardır. İnsanlar, devamlılık gösteren bu döngünün doğa sürecinin bir parçası olarak görmemiş, var olan bu sürecin devam etmesi için bir şeyler yapma gereği hissederek birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Bunun bir başlangıcı olarak da bereket kültünü oluşturmuşlardır. Ayrıca mevsimsel olan bu döngüler insan hayatıyla özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Daha sonra doğanın bereketli, yaratıcı süreci kadının doğurganlığıyla insanlar için şifa verici, anaçlığıyla bütünleştirilmiştir. Nihayetinde ise Ana Tanrıça figürü ve kültü oluşturulmuştur. Örneğin, tanrıça Frigler başta olmak üzere diğer Anadolu uygarlıkları içinde de doğanın bizzat kendisidir"[102].

---

[100] Çağıl, Necdet, "*Nisa Suresinde Kadının Beşeri, Sosyal ve Hukiki Statüsü",* Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.1, S.1, s.1.

[101] Kapanoğlu, Sedef, "*Tarihte Kadın"*, acikarsiv.ankara.edu.tr. s.8.

[102] Demirdağ, Muhammet Fatih , "*Ana Tanrıça İkonografisi ve Anaerkillik"*, Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.1, S.1,s.6.

3.1.2. Özel Mülkiyet, Sınıflı Toplum ve Kadın: Tanrıça'dan Köle'ye

"İlkel dönemlerdeki insan toplulukları, kadının egemen olduğu bir yaşam tarzı sürdürmüşlerdir. Anaerkil dönem olarak adlandırılan bu zamanlarda, kadınların pek çok konuda denetimi ellerinde bulundurduğu ve toplum içindeki üstünlüklerini, gerek doğurganlıkları gerekse de üretimdeki aktif rolleriyle sağladıkları görülmektedir. Ancak, zamanla özel mülkiyet, sınıfların oluşumu ve dinin kurumsallaşmasıyla baskı, sömürü ve cinsiyet ayrımı gibi etmenler ortaya çıkmış ve kadının statüsünde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Anaerkil düzenden ataerkil düzene geçişte, kadının hem toplumdaki hem de ailedeki yeri ve üstünlüğü değişmiştir. Daha önce avcılık ve savaşla uğraşan erkekler, çiftçilik, çobanlık ve zanaatkârlık yapmaya başlamışlar ve böylelikle üretimde etkin bir role sahip olmuşlardır. Ayrıca, bu dönemde ürün değiş tokuşları başlamış, mal sahipleri ve tüccarlar sınıfının oluşumu hızlanmış ve kölelik ortaya çıkmıştır. Köleliğin ortaya çıkışıyla kadınların statüsünde büyük bir düşüş yaşanmaya başlamıştır. Çünkü köleler daha çok kadınlardan ve aşağı sınıf erkeklerden oluşturulmuştur. Özel mülkiyetle birlikte ortaya çıkan sınıf ayrımının, din ve törelerin etkisiyle ortaya çıkan yasaklamaların ve ataerkil ailenin gelişimiyle ortaya çıkan erkek egemenliğinin etkisiyle, kadınlar, kendi yaşamlarının, geleceklerinin ve hatta kendi bedenlerinin üzerindeki denetimlerini yitirmişlerdir. Erkeklere bağımlı duruma gelmiş ve onların egemenlikleri altına girmişlerdir"[103]. Öncesinde ailenin temel ekseninde yer alan *anne,* yerini ailenin reisi olma sıfatıyla *baba*ya bırakmıştır.

Kadının toplumdaki statüsü, tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte iyice gerilemiş ve hatta kadının hapsedilmesine kadar varmıştır. Kadınlar, erkeklerin günahlarının bir sembolü olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim Musevilikte[104] Âdem'in günahının nedeni Havva olarak gösteriliyor ve bu günah da cinsellik yorumu ile sunuluyordu. "Tanrı sizi kötü kadınlardan korusun; iyi kadınlardan da siz kendinizi koruyun!*"* Bu Yahudi atasözünden de anlaşılacağı üzere kadın, korkulan, kaçınılması gereken tehlikeli bir varlık olarak görülmektedir. Tüm semavi dinlerin ortaklaştığı noktalardan biri kadının ikincil konumudur. Zaten Tanrı da kadını ikincil yaratmamış mıydı!

---

[103] Kapanoğlu, a.g.m., s.10-11

[104] "*Yahudilikte bilhassa Tesniye'nin eski yasayı aşarak kadınlarla ilgili bazı olumlu belirlemelere yer vermesi ve savaş esiri bir kadının haklarını ve duygularını koruma altına alması1 söz konusu olmuşsa da, Eski Ahit'in sergilediği görüntü, Aden bahçesinde müştereken irtikâp edilen günahın baş sorumlusunun kadın (Havva) olduğunu işaret etmektedir*". Necdet Çağıl, a.g.m. s.2.

"Henüz yerde bir kır fidanı yoktu, ... toprağı işleyecek adam yoktu. ...Allah yerin toprağından adamı yaptı, ...Aden'de bir bahçe dikti ...adamı oraya koydu. ...görünüşü güzel ve yenmesi iyi olan her ağacı, ve bahçenin ortasında hayat ağacını, ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. ...adama dedi: ...iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin. ...Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. ...fakat adam için uygun yardımcı bulunamadı. ...adamın üzerine derin uyku getirdi, ...onun ...kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve adama getirdi... (Kitab-ı Mukaddes: Tekvin: Bab2)"[105]

Tanrı erkeği kendi suretinden yaratırken, kadını erkeğin bedeninden yaratmıştır. Erkek, Tanrı'nın ruhundan, kadın, erkeğin teninden bir parçadır. Beden/ten ise şehvet, tutku ve cinselliktir. Böylece kadın, Tanrı'nın kişiliğinde yaratılmadığı için bir erkekle evlenmedikçe bir bütün sayılmamıştır. Tek tanrılı dinlerin mevcut olduğu toplumlarda kadına asıl değerinin verildiğini söylemek pek de mümkün değildir. Kadın çalışmaları ve feminizm konusunda önemli çalışmaları olan Fatmagül Berktay, konu hakkında "Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım" kitabında şunları yazar:

"Tektanrılı dinler, kadınların "doğası"na, statüsüne ve rolüne ilişkin normlarını vazederken, içinde doğdukları ve karşılığında meşrulaştırıp pekiştirdikleri ataerkil sınıflı toplumlarda varolan değerleri temel almışlardır. Tarihsel gelişme içinde Eski Mezopotamya'da ortaya çıktığını gördüğümüz ataerkil sistem, egemen sistem olarak yerini sağlamlaştırdıkça, erkeklerin kadınlan, özellikle de kadın bedenini denetleme ve onların üreme ve cinsellik "hizmetleri"nden yararlanma haklarını adım adım kurumlaştırdı. Ataerkil sistem, bir kez kendini karmaşık hiyerarşik ilişkilerin işlevsel sistemi olarak meşrulaştırdıktan sonra toplumsal, ekonomik ve cinsel ilişkileri dönüştürdü ve bütün düşünce sistemlerine egemen olarak, özellikle cinsiyet kimlikleri ve rolleri konusunda bir dizi önkabulün yerleşmesine yol açtı"[106].

Yine, söz konusu ataerkil önkabulleri ya da varsayımları üzerine Berktay, şunları yazar:

"Kadınlar ve erkekler, yalnızca biyolojik olarak değil, ihtiyaçları, yetenekleri ve işlevleri bakımından da farklıdırlar. Ayrıca, kadınlar ile erkekler arasında, nasıl

[105] Ender Özbay, a.g.m. s.43.
[106] Berktay, Berktay, (2012), "*Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım"*, İstanbul, s.25.

yaratıldıkları ve Tanrı'nın onlara verdiği toplumsal işlevler açısından da fark vardır. Erkekler "doğal olarak" daha güçlü ve akılcıdırlar, dolayısıyla egemen olmak ve hükmetmek için yaratılmışlardır. Buradan, erkeklerin siyasal olanı, devleti temsil etmeye daha elverişli oldukları sonucuna varılır. Kadınlar ise, "doğal olarak" daha zayıf, akıl ve rasyonel yetenekler açısından daha aşağı, duygusal bakımdan dengesizdirler, bu da onları güvenilmez ve siyasal katılım açısından elverişsiz kılar. Dolayısıyla, siyasal/kamusal alanın dışında kalmaları gerekir."

"Erkekler, rasyonel zihinsel yetenekleriyle dünyayı yorumlarlar ve düzene sokarlar. Kadınlar, çocuk doğurma ve yetiştirme yetenekleri dolayısıyla günlük yaşamın ve türün yeniden üretilmesi işlevini üstlenirler. Her iki tür işlev de önemli kabul edilmekle birlikte, erkeklerin işlevinin daha üstün olduğu varsayılır. Başka bir deyişle, erkekler "aşkın" (transcendent) etkinliklerle, kadınlar da -alt sınıfların her iki cinsten mensuplan gibi- "içkin" (immanent) etkinliklerle uğraşırlar. Aynı şeyi farklı bir biçimde ifade edecek olursak, erkekler ölümsüz kültür ürünleri yaratırken, kadınlar ölümlü bedenler yaratmakla daha "aşağı" bir iş yapmış olurlar! Erkeklerin, kadınlann cinselliğini ve üreme yetilerini denetleme haklan vardır; kadınlann böyle bir hakkı sözkonusu değildir. Erkekler, insanlar ile Tann arasındaki dolayımı kuran öznelerdir; kadınlar, Tann'ya erkekler dolayımıyla ulaşırlar."

"Bu kanıtlanmamış, kanıtlanması da mümkün olmayan varsayımlar, elbette ne doğanın ne de toplumun yasasıdır, ama çoğu kez böyle kabul edilip insanlann yaptığı yasalara dahil edilmişler, tektanrılı dinlerin kutsal metinleri de bunlan dogmalarına entegre ederek onlara üstelik tannsal bir nitelik ve değişmezlik kazandırmışlardır."[107]

Bu bağlamda, Tektanrılı dinlerin hemen hepsinin kadına karşı tutumları aynıdır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve bu ikisiyle sıkı bağları olan İslamiyet geleneğinde cinsellik, topluluk (cemaat) ve din arasında döngüsel bir ilişki vardır. Tunuslu sosyolog Ab- delwahap Bouhdiba'ya göre:

"*cinselliğin işlevlerinden biri, bireyi topluluğa bağlama yetisidir. Cinsel yaşam birleştiricidir ve İslam ümmeti genetik yaşama dayanır. İnsanın total, toplumsal birliği, cinsel dinamizmin bir sonucudur. Buna karşılık ümmet de bireyin yönelimleri ve dürtüleri üzerine kendi gereksinimlerini, kendi eğilimlerini empoze eder. İslam'a göre,*

[107] Berktay, 2012, s.26-27.

cinsel işlevin kendisi kutsal olanla bağlantılıdır; Tanrı'nın gücünün kendisini aşikâr ettiği işaretlerden (aya) biridir"[108].

Kur'an-ı Kerim'de geçen bir ayet de İslamiyet'in kabul ettiği bu düşünceyi desteklemektedir. *"Eşlerininiz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz gibi varın…" (Bakara, 2/223)*[109]. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere kadın bedeni, sömürüye açık bir anlayış haline getirilmiştir.

Erkekler, ataerkil sistemde Tektanrılı dinlerin de kendilerine sunduğu bu geniş ölçekteki cinsel özgürlük alanını daha da bir genişlettiler. Böylece çokeşlilik, -temelinde kadın bedeninin kullanıldığı- kölelik, fahişelik[110] hızla yayılıp artmaya başlamıştır. XII. Yüzyıldan itibaren, kadınların şeytanla, cinlerle ilişkiye girebilecekleri inanışına dayanarak cadı avı adı altında birçok kadın diri diri yakılmıştır. Erkek egemen güçler kadın bedeni üzerine öyle ileri gittiler ki yeni keşfedilen toprak parçalarını bile kadın bedenine benzeterek cinsiyetçi söylemlerde bulundular. Örneğin ilk defa Joannes Bucius (Johann Putsch) tarafından 1537'de yayımlanmış olan, Avrupa'nın haritası kadın şekline benzetilerek çizilmiştir. Bir diğer örnek ise, Yeni Dünya'nın keşfi ve sömürgeleştirilmesi bağlamında kullanılmıştır. Buna göre yabancı yer, kızlığının bozulmasını bekleyen saf bir bakire olarak sunulmuştur. 1669'da yayımlanan John Donne'nın *"To His Mistress Going to Bed" (Sevgilisinin Yatağa Gelmesi Üzerine)* şiiri bu örnekleri desteklemekte ve de doğrulamaktadır. Donne, şiiri şöyle yazar:

Bırak şu serseri ellerim dolaşsın her yanında,

Önde, arkada, arada, yukarıda, aşağıda.

Ah benim Amerika'm, yeni keşfedilmiş ülkem!

Halkı tek bir erkek olunca en güvenilir olan krallığım;

Değerli taşlar madenim, İmparatorluğum,

Seni keşfettiğim/soyduğum için bilsen ne kadar mutluyum.

[108] Berktay, 2012, s. 25.
[109] Alev Aksoy Croutier, a.g.e., s.22.
[110] Katolik Kilisesi'nin gelirinin büyük bir kısmı genelevlerden geliyordu. (Alev Aksoy Croutier, a.g.e., s.22).

(Donne, 1985:184)[111]

İngiltere de aynı şekilde bakire bir kadın olarak nitelendirilmiştir. Erkekleştirilen sömürgeci ve dişileştirilen sömürge cinsel, yani doğal/biyolojik bir karşılaşma içinde resmedilmiş, böylece bir gereklilik, bir ahenk duygusu oluşturularak Batı tahakkümü meşrulaştırılmıştır[112]. Yalnızca Batı coğrafyası cinsiyetleştirilmemiştir aynı durum Doğu coğrafyası için de geçerlidir. Yavuz Sultan Selim'in Acem Diyarı'na yaptığı seferler sırasında Şah İsmail ile mektuplaşmalarında geçenler buna bir örnektir:

...

Dünya mülkü şahların elindedir, işten anlayanların katında tıpkı eş olarak istenen bir kadın gibidir.

Karısını başkalarıyla görüp ağır uykudaymış gibi davranan erkek nasıl erkektir?

Erkeklerin ırzları kanlarından daha değerlidir, onca kan ırmağı namussuzluktan ileri geldi.

Mülkün çok gösterişli bir gelindir. Fakat koca bakımından talihi yoktur.

Onu şeriat kanununca kocaya veririm, işte bu sebeple haysiyet bulsun isterim.

Sen gurur yüzünden gaflete düştün. Bu iki tarzdan mutluluk uzaktır.

Geceyle gaflet uykusu sona erdi, kılıcımdan âleme bir sabah doğdu.

Mülkünde dini ıslah farz olunca; ordum bütün dağları, ovaları kapladı. ...[113]

Öncesinde toplumun ana ekseninde yer alan kadın, ataerkil toplumun biçimlendiği noktada, erkeğin iktidarın siyasi, iktisadi, soysal, dinsel vb. tüm veçhelerini kendinde toplamasından sonra toplumdaki yerini/statüsünü kaybederek ikincil konuma düşmüştür.

---

111 Schick, İrvin Cemil, (2001), "*Batı'nın Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık"*, (Çev. Kılıç, Sarı), İstanbul, s.94.

112 İrvin Cemil Schick, a.g.e. s.96.

113 İdrîs-i Bidl ẖ î (2016) "*Selim Şah-name",* (Ed/haz. Kırlangıç), Ankara, s. 201.

Yukarıda anlatılanlar, verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, kadın, doğurganlığı ve cinselliği ön planda tutularak korunması, hükmedilmesi gereken bir varlık olarak konumlandırılmıştır. Emperyal güçlerin, coğrafyaları ve mekânları dişileştirmeleri bu durumu pekiştirmiştir. Makro düzeyde cinsiyetleştirilen coğrafyalara hükmeden devletler ve imparatorlukların mikro düzeydeki izdüşümü, cinsiyetleştirilmiş mekânlara münhasıran erişime sahip imparatorlar/şahlar/padişahlardır. Harem kavramı da, geniş ölçekte cinsiyetleştirilen toprak parçalarının mikro düzeydeki karşılığı olarak iktidar sahiplerinin temsil ettiği eril zihniyetten doğmuştur.

3.1.3. Osmanlı'da Harem

Osmanlı'da dar'üs-saade diye adlandırılan, batılılarca ise "altın kafes", "tutsak olmuş kadınların dünyası" gibi tabirlerle dile getirilen ve yüzyıllar boyunca gizemini koruyan harem, Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Orhan Gazi (1326-1360) döneminde Edirne'deki sarayda oluşturulmuştur. Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) geliştirilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman aynı zamanda Hürrem Sultan (Roksalan) döneminde ise Topkapı Sarayı'nda en güçlü dönemlerine erişmiştir[114]. Harem, köken olarak Osmanlı'dan önce kurulan Türk İslam Devletleri ve Bizans Devleti'nden etkilenerek oluşturulmuştur. II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) 1453'te Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'i ele geçirdiğinde Bizans kültürü ve birçok geleneğinden de etkilenmiştir. Alev Aksoy Croutier, konu hakkında şunları yazar:

> *"II. Mehmed, annesi valide sultandan, evini, Kostantin'in dul eşi İmparatoriçe Eleni'nin "gynaecea"sına (kadınlar dairesi) benzer bir biçimde düzenlenmesini istedi. Gynaecea, imparatorluk sarayının gözden uzak bir köşesinde bir iç avlunun ardında yer alırdı. Kadınlar burada görev gruplarına bölünmüş olarak ayrı bir yaşam sürerlerdi. II. Mehmed de hükümdar ailesinin yaşadığı bölümleri ayırmak, saray okulu açmak, köle hizmetkârlar kullanmak gibi Bizans uygulamalarını benimsedi. İslamiyet'in çokeşlilik anlayışı Bizans gelenekleriyle gayet iyi örtüşünce, saray haremi doğdu."*[115]

II. Mehmed, İstanbul'u fethedince şehir merkezinde (şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin yerinde) bir saray inşa etmeye başlar. Bir zamanlar sonrasında Edirne'deki harem buraya taşınır. "II. Mehmed, eski Bizans'ın bulunduğu konumda tarihte Topkapı Sarayı olarak

[114] Peirce, Leslie P. (2011), " *Harem-i Hümâyun: Osmanlı İmparatorluğunda Hükümranlık ve Kadınlar"*, (Çev. Berktay), İstanbul, s. 41-42.
[115] Croutier, a.g.e. s. 26.

bilinen daha muazzam ikinci bir sarayı inşa etmeye karar verir. Padişahların aileleri Eski Saray olarak bilinen ilk sarayda yaşamlarını sürdürmeye devam ederken, burası tamamen ayrı bir İdarî bina olarak inşa edilir. Eski saraydaki harem mensupları, adım adım yeni binalara sızmaya çalışır ancak bu, kendi binalarının yaklaşık 1550'lerde şans eseri çıkan bir yangınla tahrip edilmesinden sonra gerçekleşebilir. Öyle ki Hürrem Sultan, I. Süleyman'ı kendilerine Topkapı Sarayı'nda bir yer vermeye ikna eder. Bununla beraber tam olarak harem buraya (Topkapı'ya) 1585 yılında nakledilmiştir"[116]. Bu şekilde gelişim gösteren Topkapı Sarayı haremi, 1909'a kadar varlık göstermiştir. Eski Saray ise Topkapı Sarayı haremindeki statüsünü kaybeden kadınlara tahsis edilmiştir.

Orhan Gazi döneminden başlayıp 1909 yılına kadar süren Osmanlı haremlerin mekânsal konumları şu şekildedir;

Edirne Sarayı'ndaki harem hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte Yıldız ve Dolmabahçe Sarayları haremi genellikle mabeyin[117] ve kızlarağası dairesi arasında yer alır. Topkapı Sarayı haremi ise bunlardan farklı olup kızlarağası, baş kapı gulâmı ve hazinedar usta dairesiyle mabeyin olan sarık odası, sünnet odası, Revan Köşkü ve hırka-i saadet arasında yer alır. Arada ise 400 e yakın oda vardır. Osmanlı haremleri devletin başı olan padişahın mahrem yeri/evidir. Esas olan ise devletin devamlığı/iktidarıdır. İktidar meselesinin tam merkezinde padişah olduğuna göre geriye kalanlar onun etrafında konumlanmak zorundaydı ki haremler de bu şekilde konumlanmıştır. Hünkâr dairesinin etrafında kurulan haremde, hiyerarşik yapıya göre padişaha en yakın yerde valide sultan dairesi bulunurdu. Padişah adına haremi idare eden valide sultan dairesinin etrafını ise konumuna göre kadın efendiler, ikballer, şehzadeler, ustalar, kalfalar ve cariyelerin daireleri kaplamıştır. (Valide sultan böylece hepsini daha iyi idare ve kontrol etme imkânı bulmuştur)[118]. Topkapı Sarayı'nın mekânsal konumu da bu şekilde düzenlenmiştir[119]. "Etrafı yüksek duvarla çevrili, kendi içerisinde bir dünya teşkil eden haremin dış dünyayla bağlantısı üç tane kapı vasıtasıyla olurdu. Araba kapısı, Kuşhane kapısı ve de Bab'üs-saade kapısı. Araba kapısı ikinci avluya, kuşhane kapısı ise üçüncü avluya açılır ve bu iki kapı da harem ağalarından oluşan nöbetçiler tarafından korunurdu. Bab'üs-saade kapısı Ak hadım

[116] Alderson, a.g.e. s.130.
[117] Mabeyn, konaklarda harem ile selamlık dairelerini bir birlerine birleştiren daire, sofa veya odaya verilen addır. Selamlık ise, konaklarda erkeklere mahsus daireye verilen addır. Pakalın, a.g.e.2. cilt. S. 375, 3. cilt, s. 153. Osmanlı saraylarında da bu tabirler kullanılmıştır.
[118] Uzunçarşılı, 1984, s.147., Uluçay, 1992, s. 9.
[119] Uluçay, 1992, s. 7.

ağalar tarafından korunurken, kuşhane kapısı sonrası haremin idaresi ise siyah hadım ağalarına aitti"[120]. Kuşhane kapısından haremle ilgisi olanlar girip çıkardı ve harem ağalarının yaşadığı bir avluya çıkardı. Bu kapının sağında uzunca bir koridor olup buraya Altın Sokak denilirdi. Kapının orta kısmındaki kapıdan valide sultan dairesine ve solundaki üçüncü bir kapıdan ise cariyelerin/odalıkların yaşadığı dairelere gidilirdi. Dairelerin lüksü orada yaşayanların itibarıyla bağlantılıydı ve kuşkusuz en gösterişli bölüm padişahın yaşam bölümüydü[121]. "Padişahın evi olan harem, sıkı bir kontrol altındadır. Haremin giriş çıkışlarını kontrol eden nöbetçi kapı ağaları dışında haremin içerisindeki düzeni de yine nöbetçi kalfalarla cariyeler ve de haznedar ustalar tarafından sağlanır. Hareme ihtiyaç duyulan şeylerin getirilmesi ve ya bazı haberlerin dışarıya ulaştırılması, padişahın yakınında bulunan dilsizler, cüceler, musahipler, harem ağaları… v.b. gibi kişilerce yapılırdı"[122].

"Haremde sultana hizmet vermek ve eğlendirmek adına birçok güzel kadının bulunmasının yanı sıra, sayıları oldukça fazla olan harem ağası ve cariyeler de bulunmaktadır. Köle pazarlarından[123] alınan bu kişiler hiyerarşik bir yapıda tanzim edilmişlerdir. Bu hiyerarşi piramidin tabanında şâkirdeler sınıfı vardı. Büyük çapta bir elemeden[124] sonra sanatta ve güzellikte en yetenekli olanlar gedikliler sınıfına yükseltilirdiler. Yapılan bu sınıflandırma sonrasında bu kadınlar, padişah ile doğrudan görüşürler, padişah arzularına göre onlardan seçtikleriyle yatağını paylaşırdı. Böylece şereflenen bir kız gözde olarak bilinir ve eğer bu ilişki süreklilik işaretleri gösterirse, ikbal veya hasodalık rütbesine yükseltilirdi. Eğer bu ilişkiler sonucunda ikbal, efendisine bir çocuk verirse, harem hiyerarşisindeki konumu daha da yükselirdi. Erkek çocuk annesi Haseki Sultan unvanını, kız çocuk annesi de Haseki Kadın ünvanını alırdı. En kıdemli dört

---

[120] Uluçay, 1992, aynı yer, Koçu, 2004, s.168, Şimşirgil, Ahmet, (2014), " *Valide Sultanlar ve Harem"*, İstanbul, s.29.

[121] Croutier, 2000, s.30.

[122] Uluçay, 1992, s.8.

[123] "Esir pazarlarından alınan olağanüstü güzellikteki genç kızlar padişaha hizmet için ayrılır, genellikle sultanın kendi beyleri, paşaları ya da yabancı erkân tarafından kendisine hediye edilirdi. ayrıca valide sultan da oğluna her yıl yeni bir köle kızı sunardı. Bu kızlar savaşlar esnasında ailelerinden koparılan gayrimüslimlerdendi. Ençok rağbet görenler Kafkasya bölgesinin beyaz tenli, ceylan gözlü güzelleriydi. Bu Çerkez, Gürcü, Abaza güzeller onurlu dağ kızlarıydılar ve Karadeniz yakınlarında İskit ülkesinde yaşamış Amazonlar'ın soyundan geldiklerine inanılırdı. Savaş yoluyla esir edilenler dışında, bazı Çerkez, Gürcü ailelerden kendi istekleriyle kızlarını hareme gönderen aileler de vardı". Daha detaylı bilgi için bkz. Akgündüz,Ahmed, (2000), *"İslâm Hukukunda Kölelik, Cariyelik Müessesi ve Osmanlı'da Harem"*, İstanbul, s. 203., Croutier, 2000, s.31-38, Uluçay, 1992, s.11-15.

[124] Cariyeler saraya alınmadan önce saray hekimleri tarafından belli bir sağlık kontrolünden geçerlerdi. Uygun görülen kız, kızlarağası tarafından valide sultanın onayına sunulurdu. Saraya kabul edilince de kızın özelliklerine göre Türkçe bir isim verilirdi. Daha sonra cariyelik eğitimine başlatılır, dans etmeyi, şiir okumayı, müzik aletlerini çalmayı, erotik sanatların bütün inceliklerini öğretirlerdi. Croutier, 2000, s.33, Uluçay, 1992, s.15.

Haseki dahil îbir grup oluşturarak (-ek para olarak isimlendirilebilecek- başmaklık veya has denilen) hususi bir gelir alırlardı. Bunlar haremdeki sosyal aktivitelere egemen olur ve padişahın en büyük oğlunun annesi olan Başhaseki Sultan tarafından yönetilirlerdi. Bununla beraber Valide Sultan hepsinin üstünde bir idareciliğe sahipti"[125]. Haremde bulunan cariyeler yalnızca padişaha değil aynı zamanda geleceğin hükümdar adayları olan şehzadelere de sunulurdu. Nitekim cinsellik iktidar unsurunun en önemli basamağıdır. Bu konuda Leslie P. Peirce, şunları yazmaktadır:

> *"Ata mirasına ulaşmanın yolu cinsellikten geçiyordu. Özellikle hanedan ailesi içinde, cinsel olgunluk ile politik olgunluk birbirlerine ayrılmaz şekilde bağlıydılar ve politik denetim cinselliğin denetimini gerektiriyordu. İslam hukuku erkek ve kadınların yasal olarak ergenlik çağında rüşte erdiğini belirliyordu; ancak hanedan kendini böyle değişmez olgunluk ölçütlerine bağlamadı. Hanedan, doğal fiziksel olgunlaşma sürecini denetim altına alamazdı ama üremeyi denetleyebilirdi ve bunu yaptı. Bu da, politik olgunluk tanımını, dolayısıyla iktidarın aktarılmasını denetlemenin bir yoluydu. Burada önemli olan cinsiyetti: Erkekler için politik olgunluk çocuk sahibi olmaya başlamalarıyla çakışırken, kadınlar için çocuk doğurmanın sona ermesi, başka bir deyişle cinsellik sonrası statü, politik olgunluğun göstergesiydi. Buradan erkeklerin kadınlardan daha erken güç elde ettiği sonucu çıkarılamaz, çünkü hanedan bireyin üreme etkinliğini erteleyerek, kısıtlayarak ya da tamamen engelleyerek istediği gibi ayarlayabiliyordu."*[126]

Böylece şehzadeler, üremeyi gerçekleştirebildikleri zaman politik olgunluğa da ulaşmış oluyorlardı. Osmanlı'da hanedanın devamı, devletin devamı için esastır. Aynı şekilde devletin devamı hanedanın devamı için esastır. Bu yüzden hanedanın siyasal ve sosyolojik olarak devam etmesi kadar hanedanın biyolojik olarak da devam etmesi önemlidir. Bu durum aynı zamanda hanedan için bir iktidarın da göstergesidir. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nda, birçok patrimonyal eski dünya imparatorluklarında olduğu gibi, taht için önemli hususlardan biri de istikbâl vaadeden bir erkek evladın biyolojik olarak varolmasıdır[127]. Nasıl ki tahtta oturan padişah kendi soyunun için erkek evlat[128] istiyorsa

---

[125] Alderson, a.g.e. s.131-32.

[126] Peirce, a.g.e. s.24.

[127] Anaç, (2016), "*Osmanlı İmparatorluğu, Vak'anüvis ve Toplumsal Cinsiyet"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi.

[128] Osmanlı hanedanı için üremenin –erkek çocuk sahibi olmanın- ne kadar önemli olduğunu bir örnekle açıklamak gerekirse eğer, Sultan İbrahim üzerinden bunu örneklemek yerinde olacaktır. 25 yıl boyunca kadınlarla münasebeti olmayan[128] Sultan İbrahim, tahtta çıktığında kendisinden sonra başa geçecek bir varisi olmadığından annesi Kösem Sultan'ın da teşvikiyle çılgınlık denecek düzeyde harem yaşamına daldı.

aynı şekilde padişah adayı şehzadeler de bunu istemekteydi ve asıl olgunlukları da bir erkek evlada sahip olduklarında gerçekleşiyordu. Harem üzerine önemli çalışmaları olan Çağatay Uluçay, hareme cariyelerin alınmasını politik bir amaç yani iktidarın devamlılığı esası olduğunu vurgulamaktadır ve *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları* eserinde şunları yazmaktadır:

> *"Sultanın birçok cariye ile ilişki kurması, daha ziyade siyasi bir kaygıdan, hanedanın devamı için çok erkek çocuk sahibi olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Harem sistemi, böylece bilinçli bir hanedan politikasının gereği olarak yorumlanmalıdır. Bunun için, valide sultanların güzel cariyeler seçip oğullarına takdim ettiklerini biliyoruz. Başka deyimle, sistemi, Osmanlı siyasi yapısı ve hanedan siyasetiyle sıkı sıkıya bağlıdır."*[129]

Yukarıda rütbeleri verilen kadınlar ve diğer cariyeler padişahla/padişah adayları olan şehzadelerle birlikte olabilmek ve de birer şehzade validesi olabilmek için birbirleriyle amansız savaşlar verip türlü türlü entrikalar çevirirler. Fakat padişahın gözdesi olmak, ona bir erkek evlat verip valide sultan konumuna ulaşmak pek de kolay değildi elbette. Kadınların kendi aralarında verdikleri bu savaş, hükümdar olmak isteyen şehzadelerin gösterdiği savaşlardan farklı değildir. Nitekim her ikisi de hayatta kalma ve gücü elinde bulundurma yani yine iktidar[130] savaşıdır. Padişahların genelde yalnızca bir eşi olmadığı

Çocuğu olsun diye cinsel gücü arttırıcı macunlar verilmesi; hocalar, şeyhler, büyücülere yönlendirilmesi gibi yöntemler denendi. Hanedanın devamında büyük sorun teşkil eden bu durum, Târih-i Nâ'ima'da şu şekilde geçmektedir:
"Evvelce, merhum Sultan Murad Han zamanında olan tuvânâ (güçlü) şehzâdeler idâm olunup, Osmanlı Devleti saltanatı Sultan İbrahim Han'a münhâsır kalmıştı. Onların sulbünden şehzâdeler dünyaya gelmek çok lâzımdır ve en mühimdir deyû, devlet erkânı ve saltanat âyanı Sultan İbrahim'in tahta çıktığı sırada birer güzel cariye gönderip, padişah hazretlerini çocuk yapma yoluna teşvik ettiler. Kadın taifesi de (zümre-i nisvân dahi), padişahtan çocuğunun olmasında yükselme yolu gördüklerinden fırsat bulup uzun zaman hapis hayatının sıkıntısından daha yeni kurtulmuş olan sade-dil (saf gönüllü, bön anlamı da var) padişahı (şehriyârı) şive-kârlık ile zevk ve safanın derinliklerine düşürüp, zen-dostluk (kadınlardan hoşlanmak, zamparalık) fenninin tuhaf meselesini öğrettiler. Giderek (zamanla) yüksek mevki sahibi pâdişah, kadınlar ile ülfete alışıp (kaynaşıp), birçok işlerde (devlet işinde) o akılca kısaların (kadınların) sevkettikleri vâdilere sülük ettiler. Vaka bu suretle birkaç şehzâde doğup, bir miktar halkın yüzü güldü."
Nâ'îma Mustafa Efendi, (1967), " *Naîmâ Târihi"*, (Çev. Danışman), İstanbul, c. 4, s. 1781-1782.

129 Uluçay, Çağatay, (2001), " *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları",* İstanbul, s.8.

130 İktidar, belli bir cinsin sonucu değildir ancak gerçekleştiği yerde, örneğin mekânında (uzâmında) ancak keşfedilir. İktidar, yerel olarak işleyen bir güç olarak yine tam olarak bir yere yerleştirilemez. Çünkü iktidar yayılmacı bir güçtür ve çok karmaşık güç ilişkilerini belirleyen ve bir o kadar da güce dayalı olmayan ilişkileri düzenleyen sadece bir isimden ibaret gibidir. İktidar ilişkileri, ne dışsaldır ne de tarihsel veya ekonomik bazı dışsal nedenlerin doğrudan sonucudurlar. (Fakat dolaylı olabilir.) İktidar aşağıdan, üretim aygıtında, ailede ve toplumsal bedeni doğrudan kesen kurumlarda ve bunların etrafında işleyen çoklu güç ilişkilerinden gelir. İktidar ilişkileri öznel değil; fakat daha çok niyetseldir. Tarafların hesaplanmış amaç ve hedeflerine göre düzenlenir veya işlerler. Anaç, (2016), "*Osmanlı İmparatorluğu, Vak'anüvis ve Toplumsal Cinsiyet"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi.

için haseki olan kadınların sayısı da fazla oluyordu. Dolayısı ile farkı kadınlardan padişahın birçok şehzadesi oluyordu. Bu şehzadeler taht mücadelesinde biraz daha şanslıdır. Çünkü arkalarında -temelde kendi güçlerini konumlandırmaya çalışan- valideleri ve de gözdeleri vardır. Bu yüzdendir ki Osmanlı İmparatorluğu'nda taht mücadelelerinde kadınların taraf olması veya iktidar mücadelelerine müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Kadınların tahta müdahalesi hem doğrudan hem de dolaylı yollardan olmuştur. Buna en iyi örnekler; Hürrem, Nurbanu, Safiye, Kösem ve Turhan sultandır. Bu kadınlar kendi devirlerinde Osmanlı hareminin binlerce cariyesi içerisinden hırslarıyla, başarılarıyla sıyrılıp kendi tarihlerini yazan kadınlardır. Bu bağlamda harem, sarayın kalbi niteliğindedir.

Haremin nüfusuna gelince, burada yaşayan hanım sultanlar, cariyeler, hadımağalar, haremağaları, muhafızlar ile birlikte nüfus sayısı bazen binleri aşmaktaydı. Harem nüfusu, Fatih Sultan Mehmet döneminde artmakla birlikte en yoğun zamanını III. Murad döneminde yaşamıştır. III. Murad, padişahlığı yalnızca saray yaşamı olarak algıladığından, haremin etkin gücü sarayın resmi işlevinin önüne geçmiş, Topkapı Sarayı Harem dairesi de en kalabalık cariye ve hizmet kadrolarını bu padişahın saltanatında barındırmıştır. III. Murad'ın saraydaki hasekilerinden adları bilinenler, başta Safiye Sultan, Şemsiruhsar, Nazperver, Şahhuban, Fakriyye, Mihriban ile birlikte isimleri bilinmeyen 200 kadar gözdesi ve odalığı; 27 kız çocuğu ve de 25 erkek çocuğu vardı[131]. Bununla birlikte harem nüfusu XV. ve XVI. yüzyılda şehzadelerin sancağa gönderimleri nedeniyle azalmıştır. Yöneticilik tecrübesi edinmeleri için sancağa çıkan şehzadelerin mahiyetine verilen saray görevlileri dışında kendilerine refakat eden valideleri de onlarla birlikte gidiyorlardı. Dolayısıyla validelerin ve de şehzadelerin hizmetinde olanlar da gidince harem nüfusu da azalmış oluyordu. XVII. Yüzyıl ve sonrasında ise veraset sisteminin değiştirilmesi, şehzadelerin haremde hapis hayatı yaşamaları, hareme bir de şehzadeler dairesinin ilavesini gerektirmiş, böylece kadın efendiler ve şehzadelerin hareme bütün maiyetleriyle yerleşmeleri nüfusu arttırmıştır. Haremin bu hali XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir[132].

Cinsiyetleştirilmiş bir mekân ve de cinselliğiyle ön planda olan haremde binlerce cariye bulunmaktaydı. Padişah veya şehzadelerle cinsel temas kurabilenlerin dışında kalanlar ise cinsel ihtiyaçlarını farklı yollarla gidermeye çalışmış, birçok yöntem denenmiştir. Bazıları harem ağalarıyla bazıları ise kendi hemcinsleriyle bunu sağlamış,

[131] Sakaoğlu, a.g.e. s.156-173.
[132] Uluçay, 2001, s.9.

bazıları ise "zıbık" denilen yapay erkek organını kullanarak cinsel ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bu cariyelerin kendi hemcinsleriyle olan ilişkileri yani lezbiyenlik ile ilgili kaynaklarda çok veri olmamakla birlikte harem ağalarıyla olan ilişkilerinin olduğunu konusunda bilgiler bulunmaktadır. Özellikle harem alanında önemli çalışmaları olan Uluçay'ın eserlerinde buna rastlanılmaktadır. Harem teşkilatında önemli bir konuma sahip olan harem ağaları ak ve zenci hadım ağalardan oluşmaktadır. Hadımlık anadan doğma olduğu gibi, genellikle bir erkeğin başka bir erkek tarafından sakatlanması/ameliyat edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bu ameliyatların nasıl yapıldığı bilinmemekle birlikte çok tehlikeli bir işlem olduğu ve bunun sonrasında birçoğunun öldüğü bilinmektedir. Hadım etme genellikle üç biçimde gerçekleşmekteydi: Hayaları ve erkeklik organların kesilmesi, yalnızca erkeklik organların kesilmesi ve yalnızca hayaları kesilmesi şeklindedir. Yalnızca erkeklik organları kesilen hadımlarda çiftleşme ve sevişme gücü bulunabilmektedir[133]. Bu üç ayrı yöntemle küçük yaşta olan erkek çocukları cinsiyetsizleştiriliyordu.

Hadımlığın temel işlevi, iktidarı elinde bulunduran erkek yöneticinin (tiran, kral, şah, padişah vs.) çocuklarını dünyaya getirecek doğurgan kadınlardan kurulu haremine başka bir erkeğin yaklaşmasını önlemek ve korumaktı. Kadınları koruma görevini, eli silah tutan bir erkeğe de verilebilirdi; fakat bu erkeğin cinsel gücü yerinde, her türlü cinsel uyarıya ve ayartmaya açık genç bir asker olması elbette düşünülemezdi. Çünkü burada temel kaygı, kadınların bedensel varlıklarını korumaktan öte, döl vererek soyun devamlılığını sağlayan erkeğin soyunun saflığını ve katışıksızlığını korumaktı. Kralın soyunu korumadaki temel amaçsa mülkiyet ve kalıt aktarımını sorunsuz ve güvenli bir biçimde gerçekleştirmekti. Bu anlayış doğrudan erkek egemenliğine ve özel mülkiyete dayalı toplumun ortaya çıktığının bir göstergesidir. Dolayısıyla hadımlık, anaerkillikten ataerkilliğe geçişte ve özel mülkiyetin ortaya çıktığı bir tarihsel dönemde var olmaya başlamıştır[134]. Aynı düşünce yapısıyla Osmanlı haremine alınan hadım ağarın seçimi biraz daha kontrollü olmuştur. Nitekim hadım edilerek cinsiyetsizleştirilmeye çalışılan erkeklerin bazılarında daha sonra tekrar erkeklik organlarının oluştuğu görülmüştür. Bu daha çok ak hadımlarda[135] görülen bir durum

---

[133] Uluçay, 1992, s.128.

[134] Oksaçan, Halit Erdem, (2015), "*Sultanlar Devrinde Oğlanlar"*, İstanbul, s.139-40.

[135] II. Mahmud zamanında üç ak hadım ağasının erkeklik organlarının oluşup geliştiği anlaşılmış, ellişer kuruş aylık bağlanarak hemen saraydan uzaklaştırılmıştır. II. Mahmud'a sunulan takrirde aynen şöyle denilmektedir:
"Bab-üs-saadet-ül-aliyye neferatından Gebzeli İbrahim Ağa ve Geyveli Ali Ağa ve Rumelili Abdullah Ağa kullarına recüliyet arz olmaktan nâşi. . . "
II. Mahmud, bu takririn üzerine şu hattı yazmıştır:
"Manzûrum olmuştur, üç neferin beherine mahiye ellişer kuruş verilip mahalline masraf kaydoluna"…

olmuştur. Osmanlı Devleti de bundan kaynaklı seçimlerini daha çok zenci hadımlardan yana yaparak ve onların erkeklik organlarını tamamiylen keserek bu seçimi gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı sarayında bu seçim ne kadar titizlikle yapılırsa yapsın yine de zaman zaman hadım ağalarının haremdeki cariyelerle ilişki kurdukları görülmüştür. Uluçay'dan edinilen bilgilere göre bulunan bazı belge ve yazmalar, siyah hadım ağalarının hizmetini gören cariyelerin olduğu gibi seviştikleri cariyeler de vardır. Uluçay, "Harem 2" adlı eserinde bu belgeleri şöyle vermektedir:

> *"Ben de şehadet ederim ki, bu kara kâfirlerin, hıyanetleri o derecedir ki, her biri birer ikişer cariyeye âşık olurlar ve her ne kazanırlarsa onlara sarf ediyorlar, fırsat buldukça da görüşüp sevişiyorlar, eğer denirseki, bunlar hadım edilmişlerdir. Bunlarda şehvet yoktur, şehveti olmayan adam âşık olamaz ve kadına muhabbet edemez. Bu melunlar güzel oğlanlara da âşık olup kendilerine yakın ederler ve bu kâfirlerin o derece şehvetleri vardır ki, murdar vücutları aynı şehvet olmuştur. Her biri ikişer üçer cariye satın alıp odalarına saklarlar ve birbirlerinden son derece kıskanırlar: "Benim âşık olup sevdiğim cariyeye ve odada olan cariyelerime bakmışsın" diye birbirleriyle kavga ederler. Şehveti olmayan kâfir ve hain bu hareketi yapar mı? Ben 1091 tarihinde eski sarayda teberdar ocağına baltacı olarak girip 18 sene bu kara kâfirlerin içlerinde bulundum ..."*[136]

Yine Uluçay'dan edinilen bilgiye göre, hadım ağaları yanlarında bulunan cariyelerle ya da seviştikleri ile cinsi münasebette bulunuyorlar ve hatta zencilerle sevişip çırağ edilerek normal erkeklerle evlenen cariyelerin türlü sebeplerle kocaları ile geçinemedikleri siyah hadımların hasreti ve anılarını yaşamalarından öğrenilmektedir. Bununla ilgili Uluçay'ın alıntılanan bir başka belge ise şöyledir:

> *"Eğer denirse ki bu kara hadımlara yaklaşan cariyeler lezzet duyarlar mı? Bu kara hadım mel'unlarından cariyelerin lezzet duydukları İstanbul içinde şöhret salmıştır. Sarayı Hümayundan dışarı çırağ olmuş cariyelerden ocakdaşlarımızdan olan iki teberdar cariyeyi nikâhlamışlardı. Zifaf olduktan bir hafta sonra boşadılar. Sebebi budur ki bir gün bu cariyeler kocalarına: "Biz kara hadımlarda bulduğumuz lezzeti sizde bulamadık". Bu söz için kocaları bu cariyeleri boşadılar. Bu vak'a benim zamanımda olmuştur."*

şeklinde cevap vererek üç ağanın gönderilmesi için ferman vermiştir. (Uluçay, 1992, s.130).

[136] Uluçay, 1992, aynı yer.

Bütün bu örnekler hadımların türlü şekillerde sevişmek ve çiftleşmek arzusu duyduklarını gösterir. Nitekim birçok hadımların resmen evlendikleri de tarihte saptanmıştır[137].

Yukarıdaki bilgilere göre hadım ağaların yalnıza saraydaki cariyelerle değil aynı zamanda saraydaki içoğlanlarıyla da oldukları yani oğlancılığın olduğu anlaşılmaktadır. Cariyelerin kendi hemcinsleriyle olan ilişkisi yani sevicilik Osmanlı Devleti'nde şiddetle cezalandırılmıştır. Hatta ayaklarına taş bağlanıp denize atılarak boğulan yüzlerce cariyenin olduğu da bazı yazarlar tarafından dile getirilmekteydi.[138]

Oğlancılık üzerine yazılan birçok belge ve dönemin ederlerinde bu konu dile getirlmekteydi. Fazıl-ı Enderunî'n "Hubanname" ve "Zenanname Çenginame, Defter-i Aşk", Gazalî'nin "Dâfiu'l-Gumûm", Hâce Nasreddîn-i Tûsî'nin "Bahname-i Tûsî", Gelibolu Mustafa Ali'nin "Kitâbü't Tarih-i Künhü'l-Ahbâr" ve "Görgü ve Toplum Kuralları Üzerine Ziyafet Sofraları" adlı eserleri bu alanda yazılan en önemli eserlerdir.

3.2. Kafes Sistemi

I. Ahmed, kardeş katlini önlemek adına şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verip bundan sonraki yaşamlarını Topkapı Sarayı'nda gözetim altında tutulmalarını öngörerek kafes uygulamasını getirmiştir. Can güvenliğine karşın özgürlüklerinin elinden alındığı şehzadeler, birer daireye kapatılıyorlardı ve bu dairelere kafes deniliyordu. Kafes denilen bu daireler, Topkapı Sarayı'nda harem-i hümayunun bitişiğinde şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğundan dolayı Şimşirlik denilen yerdeydi[139]. Şimşirlik denilen mevkide/mahallede toplamda on iki daire olup ve her dairede çok sayıda oda vardı. Etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş bu mahallenin küçük bir bahçesi bulunuyordu[140]. Bugünkü gezi güzergâhında veliaht daireleri karşısında, valide taşlığı denilen iç avluya bakar ve valide sultan dairesiyle darüssaade ağalığı dairesi arasında yer alır[141]. Kafeste olan her şehzadenin on, on iki cariyesi, hazine, kiler ve seferli koğuşlarından alınmış ağaları vardı; fakat şehzadelerin, hizmetlerine tahsis edilen bu ağaları görmeleri ve onlarla konuşmaları yasaktı. Şehzadeler bu inziva hayatında sıkı kontrol altında tutulurlardı, hiç kimseyle iletişim kuramazlardı.

[137] Uluçay, 1992, s.131.
[138] Zelyut, Rıza, (2017), "*Osmanlı'da Oğlancılık"*, Ankara, s.63.
[139] Cevdet Kırpık, a.g.e. s.49, Pakalın, a.g.e. C.II. s. 359.
[140] UzunÇarşılı, 1984, s.113.
[141] Tezcan, 2006, s.105.

Buna yeltenen birileri de olursa idam olunurdu. Hasta olan bir şehzade olursa da ona gidecek olan hekim ancak padişah izniyle gider ve muayene nezaret altında yapılırdı. Kafeste olan şehzadeler bir birleriyle sık görüşemezlerdi. Babalarının ölümüyle kafese kapatılan şehzadelerin valideleri ve kız kardeşleri eski saraya gönderilirdi. Valideler ancak padişah izin verirse eski saraydan gelip oğullarını görebilirlerdi. Şehzadeler sadece bayram tebriki münasebetiyle padişahın huzuruna kabul edilir ve bu merasim de yine kafeste olurdu. Sadece padişah onları görür, bayram tebriklerini kabul ederdi. Kafesteki şehzadelerden biri eğer tahttaki padişah ile aynı ana ve babadan ise ve validesi de hayattaysa geriye kalan diğer şehzadelerden biraz daha şanslı idi [142].

Esaret altında olan şehzadelerin eğitimleri ve diğer ihtiyaçları hizmetlerinde olan cariyelerce gideriliyordu. Fakat çocuk sahibi olmaları yasaktı. Bu yüzden hizmetlerine verilen cariyeler kısırlaştırılmış cariyelerdi. Eğer cinsel bir temastan sonra hamile kalan bir cariye olursa ya doğum yapmadan önce infaz ediliyor ya da çocuk doğar doğmaz ölüme mahkûm edilip çocuğun aldığı ilk nefes son nefesi oluyordu[143]. Alderson, bununla ilgili şunları yazmaktadır:

> *"Kafesteki şehzadelerin haremi, muhtelif ilaçlarla çocuk doğurmaları önlenmiş olan 7-8 genç cariyeden oluşuyordu. Buna rağmen bu cariyeler hamile kalma talihsizliğine uğrarlarsa, çocuğun doğum günü aynı zamanda ölüm günü de oluyordu. Çocuğu dünyaya getiren ebe, onu canlı bırakmamak için başından tutar ve ancak padişahın kanına saygı gerektiğinden ötürü elini kana bulamadan, çocuğun göbek bağını bağlamayarak ölüme terk ederdi. İşte bu körpe çocuklara hazırlanan ölüm şekli böyleydi. Nadiren bir çocuk dışarı çıkarılır ve sütannesi tarafından beslenirdi. Bunun en güzel örneği, "Ahretlik Hanım" olarak bilinen l. Abdülhamid'in kızı 1302/Dürrüşehvâr'dır"*[144].

Şehzadeler ancak tahta geçince aile kurabiliyorlardı. Kafes uygulamasının doğum üzerindeki etkilerinden dolayı olacak ki kafese maruz kalan toplam şehzade sayısı on yediydi. Alderson'a göre, kafesin nemli, güneşsiz odalarında uzun süre kalan şehzadelerin

---

[142] Uzunçarşılı, 1984, s.114, Bu uygulamaya delil IV. Mehmed'de bulunabilir. IV. Mehmed, tahttan indirildikten beş yıl sonra Edirne'de ölünce, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed Edirne'de padişah olarak rağbet gördüler. II. Süleyman sefer hazırlığındayken bu üç şehzade 1691 yılında Edirne'ye gönderilmişlerdi. Alderson, 1998, s.70.

[143] Uzunçarşılı, 1984, s.115, Artuk, İbrahim, *"Osmanlılarda Verâset-i Saltanat ve Bununla İlgili Sikkeler"*, Tarih Dergisi, XXXII, (Mart), İstanbul 1979, s. 280.

[144] Alderson, 1998, s.68-69.

cinsel işlevlerinin zayıflaması nedeniyle sonrasında tahta geçenlerin cinsel işlevlilikleri ya tamamen ortadan kalkıyor ya da çocuk sahibi olabiliyorlar fakat doğan bebekler çok takatsiz olup büyük çoğunluğu da henüz bebekken ölmüş oluyorlardı.[145]. Bunun yanında bu şehzadelerin bilinçli olarak kısırlaştırıldığı da muhtemeldir. Örneğin kırk yıl kafeste kalan II. Süleyman kısırlaştırılmıştı[146].

Kafes uygulamasından önce düzenlenen bazı törenler yerini bu uygulama esnasında da korumuştur. Bunlar; doğum kutlamaları, ilk eğitime başlama (bed-i besmele), sünnet, kılıç kuşanma ve tahta çıkma (cülus) törenleridir. İste ancak bu törenler vasıtasıyla halk, kafesteki şehzadelerden ve hayatta olduklarından haberdar olabiliyorlardı. Bazen de askerler, şehzadelerin hayatta olup olmadıklarını anlamak için isyan[147] çıkarırlardı. Babaları henüz hayatta ve tahtta olan şehzadeler doğduklarında dayeleri nezaretinde oluyorlardı. Küçük yaşta olanlar, özel izinle beraberlerindeki eğitimcileri ve öğretmenleri ile saray içindeki bahçelere çıkararak gezinti yapabilirlerdi. Sarayda bir nevi hapis hayatı yaşayan şehzadelerin eğitim öğretimleri özel hocalara ve Enderun'un faziletli kişilerine havale olunurdu. "Kafesteki şehzadelerin ilk çocukluk yıllarındaki eğitimlerinde çok büyük bir değişim olmadığı görülüyor. Önceki dönemde olduğu gibi okuma, yazma, aritmetik, ilmihal, Kur'an-ı Kerim okuma ve İslam hukuku gibi temel dersler verilmekteydi. Şehzade Mustafa'nın Kur'an-ı hatmetmesi vesilesi ile başta padişah olmak üzere çok sayıda ulema ve devlet adamının katıldığı bir tören düzenlenmesi, şehzadelerin hocalarına, birinci ve ikinci imam Ayasofya şeyhine padişah tarafından samur kürkler giydirilmesi bunun bir örneğidir. Yine şehzade Süleyman (II. Süleyman) şehzadeliğinde Tokatlı Ahmed Efendi'den hat dersleri almış, özellikle sülüs ve nesihte başarılı olmuştu"[148]. Bunun yanında kafesteki bazı şehzadeler ise can sıkıntısından vakit geçirmek adına mücevherlik, kuyumculuk, tornacılık gibi sanat öğrenirler; ok ve yay yaparlar, bağa ve fildişi ve abanoz işlerle, sahtiyan üzerine nakış yaparlardı. I. Mahmud mücevhercilikte iyiydi. III. Selim ise Türk sanat müziğinde beste yapardı[149]. İlk çocukluk yıllarında bu eğitimleri alsalar bile bu iyi bir

[145] Alderson, 1998, s.69.
[146] Sakaoğlu, 2015, s.279.
[147] 1362'de yeniçeriler IV. Murad'ı kardeşlerini kendilerine göstermesi için zorladılar. "Şehzadeler bizim efendimizin oğullarıdır; Hüsrev Paşa'yı öldürünce sana güvenimizi kaybettik, sen şehzadeleri de yok edeceksin. Şimdi şehzadeleri dışarı çıkar ve bize göster." O, bu isteği geri çevirince yeniçeriler bu kez, Murad'ı tahttan indirmekle tehdit ettiler: "Eğer dediğimizi yapmazsan daha fazla padişah olarak kalamazsın" dediler. Ve o bu isteğe boyun eğdi. Kardeşleri Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim'i çıkarıp askerlere göstermiş ve hayatlarına dokunmayacağına dair teminat göstermiştir. Bkz. Uzunçarşılı, 1984,s.114. Alderson, 1998, s.68.
[148] Kırpık, a.g.e. s.57.
[149] Uzunçarşılı, 1984, s.115.

yönetici olmaları için yeterli değildi. XVI. Yüzyılın sonlarına kadar, şehzadeler lalaları eşliğinde sarayda çok iyi bir eğitim alıyor ve sonrasında da bu teorik bilgilerini vali olarak gönderildikleri sancaklarda uygulamalı olarak pekiştirebiliyorlardı. İyice olgunlaşıp, bir padişah gibi sancaklarını yönetebiliyorlardı. Ancak kafes uygulamasıyla birlikte şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verildi. Böylece şehzadeler eğitimlerinin en önemli basamağından yoksun kaldılar. Bir diğer eksiklik ise lalalık müessesesinin değerini yitirmesiydi. Şehzadeler, daha önceleri kendilerine tayin edilen tecrübeli ve yetenekli lalaların naipliğinde yetişiyorlardı. Fakat artık lala yerine şehzadelere harem ağalarından biri tayin ediliyordu.

Kafes uygulamasının başlamasından sonra tahta geçen padişahların bir kısmı küçük yaşta tahta çıktıklarından eğitimin ilk aşamasından da mahrum kaldılar. Böylece Osmanlı Devleti'inde tecrübesiz küçük yaşlı padişahlar devri başlamış oldu. 1603'ten 1648'e kadar tahta çıkan şehzadelerden biri hariç hepsi çocuk yaşta olup: I. Ahmed onüç, II. Osman onbir, I. Mustafa dokuz, IV. Murad onbir, IV. Mehmed ise yedi yaşında padişah oldu[150]. Bu nedenle bu padişahların saltanatlarının ilk yıllarında devlet işleri valide sultanların, saray halkının ve ileri gelen devlet erkânının elinde kaldı. IV. Murad, II. Osman ve İbrahim'e valideleri Kösem Sultan naiplik yapmış, torunu IV. Mehmed için de ilk başlarda naiplik yapmış, fakat daha sonra Mehmed'in annesi Turhan Sultan naipliğe devam etmişti[151]. Kafes uygulaması taht kavgasında masum şehzadelerin ölümlerini engellemiş[152] olsa da başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Yönetim tecrübesinden yoksun, eğitimsiz, zayıf padişahlar başa geçmiştir. Kafesin yaşam koşulları, orda kalma süresi, ölüm korkusu şehzadelerin psikolojileri üzerinde çok ciddi etkiler yaratmıştı. Alderson'un şu sözleri de bunu desteklemektedir:

> *"Kafes öyle kötü bir helezondu ki, padişah adeta mahpusluk yılları ile zayıflıyor, çok zayıf çocuklar meydana getiriyordu. Öyle ki, bu çocuklar da sırayla hapsediliyor ve hatta çürüyorlardı. Kafes'teki şehzadelerin büyük çoğunluğu, imparatorluğun*

[150] Tezcan, 2006, s.105.

[151] Kırpık, a.g.e. s.58, Tezcan, a.g.e. aynı yer. IV. Murat devri için ayrıca bkz. Adnan Özyalçıner, *Güç ve Güzellik*, İstanbul 2005.

[152] Kafes sisteminde kardeş katli tamamıyla ortadan kalkmamıştır. Hatta daha hazin ölümler olmuştur. II. Osman (Genç Osman), Polonya Seferine çıkarken kardeşi Şehzade Mehmed'i boğdurttu. 17. Yüzyılın ortalarında IV. Murat, Revan Kalesi'ni fethedince, İstanbul'a gönderdiği fetihnameyle beraber Süleyman ve Bayezid isminde iki kardeşinin idam fermanlarını da yolladı. Böylece İstanbul'un zafer şenlikleri arasında kardeşlerinin idamı duyulmayacaktı. Bir diğer kardeş katli ise II. Mahmud'un kardeşi Sultan IV. Mustafa'yı idam ettirmesidir. Bunlar kafeste işlenmiş korkunç cinayetlerdir. Bkz. Koçu, R. Ekrem, *Topkapı Sarayı,* s.200.

idaresinde görev almaya hiç müsait olmayan ruhsal bir dengesizlik içinde olmalarına rağmen nadiren de olsa sürpriz bir şekilde aralarından makul bir biçimde başarılı bir sultan çıkabiliyordu. Hususi etkilerini ayırt etmek oldukça güç olmasına rağmen sonuç iki farklı faktörün ürünüydü. Bunlar, şehzadelerin Kafes'e girdikleri sıradaki yaşları ve hapis kalma süreleridir"[153].

Kafeste olan şehzadelerde ölüm paranoyası oluşmuş kimseye güvenleri kalmamıştı. Öyle ki tahta çıkan şehzadeleri almaya gelen devlet görevlilerini bile cellât olarak görmeye başlamışlardı. II. Süleyman'ın tahta çıkacağı zaman kendisini almaya gelenlere söylediği sözler oldukça trajediktir. Uzunçarşılı'nın eserinde yer verdiği II. Süleyman'ın sözleri şöyledir:

"Ölüm fermanım çıkmışsa söyleyin namazımı kılayım da aldığınız buyruğu öyle yerine getirin. Çocukluğumdan beri kırk yıl hapislik çektim. Hemen ölmek, her gün biraz ölmekten yeğdir. Bir can için nedir bu çektiğimiz korku!"[154].

III. Mustafa ise kafeste zehirlenerek öldürüleceği korkusuyla yaşıyordu. Bu nedenle kafes yaşamı boyunca kendince panzehirler üreterek yaşamıştı[155]. Sultan İbrahim de aynı korkuyla yaşamıştı. Ağabeyi IV. Murad ölünce kendisini tahta çıkarmak için şimşirlik kasrına gelenlere inanmamış ve tahta çıkmak istememişti. Kendisine IV. Murad'ın naaşı gösterilmesine rağmen tahta çıkmamak için diretmiştir. Aslında Sultan İbrahim'in bunu istememesi ve bu korkuyu yaşaması gayet normal idi. Çünkü IV. Murad, tahta iken diğer kardeşleri olan şehzade Kasım, Süleyman ve Bayezid'i boğdurtmuştu. Sultan İbrahim, annesi Kösem sultanın korumacılığı sayesinde ölümün pençesinden her defasında kurtulmuştu. IV. Murad, komaya girdiği zaman bile kardeşi İbrahim'in boğdurulma emrini vermiş fakat kendisinin beklenmedik ani ölümü Sultan İbrahim'i bir kez daha ölüm fermanından kurtarmıştı. "I. Ahmed öldüğü zaman (1617) iki yaşında olan oğlu İbrahim'in kısa ömrü, saray yaşamının en çalkantılı ve korkulu yıllarına rastladı. Çocukluk, büluğ ve gençlik yıllarını kapsayan kafes hayatı yirmi üç yıl sürdü"[156]. Kafesin bu zorlu, korku dolu yaşamının ardından tahta çıkan Sultan İbrahim, padişahlık yıllarında da pek sağlıklı davranamamıştı. Kafes, onun psikolojisi üzerinde çok ciddi etkiler bırakmıştı. Keza onun gibi kafes yaşımı süren diğer padişahların da psikolojisi bozulmuştu.

---

[153] Alderson, a.g.e. s.70.
[154] Uzunçarşılı, 1984, s.91.
[155] Sakaoğlu, a.g.e.s. 334.
[156] Sakaoğlu, a.g.e. s. 242.

Kafes yaşamının ardından başa geçen ve daha sonra tekrar kafese maruz kalan bazı padişahlar da vardır. Örneğin I. Mustafa iki defa tahttan indirilmiş ve kafese maruz kalmıştı. Dönemin tarihçilerinden Peçevî İbrahim Efendi'den edinilen bilgiye göre; I. Mustafa'nın ağabeyi I. Ahmed'in ölümünden sonra teamüllerine göre sıranın kendisinde olduğunu savunan devlet uleması I. Mustafa'yı tahta çıkarmak istemişlerdi. Dönemin kızlarağası olan Mustafa Ağa, I. Mustafa'nın aklında hafiflik olduğunu (psikolojisinin bozuk olduğunu), düşünüş ve davranışlarında isabet bulunmadığını Şeyhülislam Esat Efendi'ye ve diğerlerine söylemişti. Fakat Şeyhülislam ve diğer devlet uleması, I. Mustafa'nın bu durumunun uzun süre hapis hayatının yaşamasından kaynaklandığı, kimse ile görüştürülmemesi nedeniyle bu hale düştüğü, bir süre halkla temas ederse durumunun düzeleceğini savunarak onu tahta çıkardılar. Ancak ilerleyen günlerde I. Mustafa'nın durumunda bir düzelme olmadı aksine davranışlarındaki tuhaflıklar daha da arttı. Bazen kayığa binip denize açılır, bazen de bir ata binip başını bir tarafa alıp giderdi. Bu sıralarda bütün işi gücü, iki cebine de doldurduğu altın ve akçeleri denizde kuş ve balıklara, yollarda rastladığı sefillere döküp saçmaktı. Vezirler bir işi arz etmek için huzura girince, garip davranışlarda bulunur, kiminin sarığını iter, başını açardı. Onun bu hallerini herkes öğrenmişti. Bunun üzerine yine Kızlarağası Mustafa Ağa'nın telkiniyle Şeyhülislam ve diğer ulemanın kararı ile I. Mustafa tahttan indirilerek yerine Genç Osman padişah ilan edildi. Genç Osman'ın bir isyan ile tahttan indirilmesi ve öldürülmesi üzerine I. Mustafa tekrar tahta çıkarıldıysa da iyi ile kötüyü bir birinden ayırt edememesinden dolayı yine tahttan indirildi[157].

"III. Selim'e kadar kafes uygulamasının katı kuralları devam etmiştir. Ancak III. Selim'in babası öldüğünde amcası I. Abdülhamit kendinse nispeten serbest bir yaşam alanı sunmuştu. Hatta III. Selim, kafes yaşamı sürerken Fransa Kralı XVI. Lui ile mektuplaşabiliyordu" [158] . Bu sayede tahtta çıkarken yapacağı değişiklik ve yenilikler konusunda Kral XVI. Lui'ye danışmıştı. "III. Selim tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden organize etme konusundaki cesaretli girişimlerinde bunun etkileri gayet açık bir şekilde görülmüştür. Muhtemelen II. Mahmud da kendisinin aydın ve ilerici bir padişah olmasına katkıda bulunan bir hürriyet anlayışını almıştır. XIX. yüzyıl süresince, kendine has bir form içinde tedricî olarak Kafes'in varlığına son verilmiştir. I. Abdülmecid, on altı yaşında iken babasının yerine doğrudan tahta geçmiş ve hayatta kalan tek kardeşi Abdülaziz'e, annesiyle beraber yaşaması kaydıyla da olsa büyük ölçüde hürriyet tanımıştır.

[157] Peçevî İbrahim Efendi, (1981), " *Peçevî Tarihi"*, (Ed/haz. Baykal), Ankara, s.337-338.
[158] Kırpık, a.g.e. s.61.

Abdülaziz tahta geçince daha ilerici bir sistem kurdu. Dikkatli bir denetim altında yeğenlerine payitaht hayatına katılmaları ve sarayın dışında kendi evlerinin geçimlerini sağlamaları için hemen hemen tam bir hürriyet verdi. Ancak annesinin tesiriyle yeğenlerinin birden fazla çocuk edinmelerine de müsaade etmedi. Bununla beraber Abdülaziz, yeğenlerinden V. Murad ve II. Abdülhamid'i 1867'de Paris ve Londra ziyaretine beraberinde götürmüştür. Bununla beraber saltanatının sonuna doğru yeğenlerinin hürriyetlerinden faydalanarak kendilerini politikaya vermeye başladıkları konusunda raporlar gelmesi üzerine hürriyetlerini önemli ölçüde kısıtlayan kararlar aldı"[159]. Abdülaziz, bu kısıtlamaları yapmasının nedeni olarak yeğeni V. Murad'ın çok fazla alkol almasından ötürü aklı dengesinin bozulduğunu öne sürse de asıl neden tahttan indirilme korkusudur. Nitekim hem yurt içinde hem de yurt dışında V. Murad lehine büyük propagandalar yapılmakta idi. Başta V. Murad'ın en yakın arkadaşı Namık Kemal olmak üzere birçok aydın onun tahta geçmesini istiyordu. Sonunda Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murad getirilmişti. Fakat psikolojik rahatsızlığı nedeniyle tahtta yalnıza doksan üç gün kalabilmiştir. V. Murat yerine II. Abdülhamid geçti ve V. Murad'ın durumundan Namık Kemal'i sorumlu tutarak onu sürgüne göndermiş, V. Murad'ı ise Çırağan Sarayı'na hapsettirmiştir[160]. Bu bağlamda kafes uygulaması Abdülmecid ve onun oğlu Abdülaziz dönemide fiilen ortadan kalkmıştır. Ancak V. Murad'ın Çırağan Sarayı'na hapsedilmesi bir istisna durumu olmuştur. Uzunçarşılı, "*V. Sultan Murad'ın Tedavisine ve ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar"* adlı makalesinde V. Murad'ın ruhsal sorunlarının başlangıç nedenini şu şekilde yazmaktadır:

> *"Sultan Murad, gerek şehzadeliğinde ve gerek valiahdlığında içkiye fazla düşkün olduğu için âsâbını bozmuş ve onun bu ibtilâsında şehzadeliğinden beri maiyetinde bulunarak hükümdarlığında ikinci mabeyincisi olan Seyid Bey mühim âmil olmuştu. Bundan başka Sultan Aziz'in, kendi oğlunu kendisinden sonra hükümdar yapmak istemesi veliahdî daimi surette düşündürmüş olduğu gibi 1876 Mayıs ibtidasında vukua gelen "sofralar kıyamı" üzerine Sultan Aziz'in Murad Efendi'nin hiçbir tarafa çıkmaması hakkındaki iradesi de kendisinde suikasd yapılacağı vehmini uyandırmıştı. Veliaht, bu korku içinde bulunduğu sırada Abdülaziz'in hal'ini tertip eden hey'et hükümdar olacağı günü kendisine bildirmişken bir şüphe üzerine bir gece evvel hal'e karar verilmiş olması ve bu karardan da veliahdin haberdar edilmemesi Murad*

[159] Alderson, a.g.e. s.71.
[160] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "*V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri- Aziz Bey Komitesi"*, Belleten Dergisi, C. VIII., S.30, Nisan 1944., s.245-329.

Efendi'nin zaten bozulmuş olan âsâbını büsbütün sarmış olduğundan biat günü bile kendisinde hissedilir derecede gayr-i tabiîllik görülmüştü."[161]

V. Murad, 28 yıl Çırağan Saray'ında hapsedilmiş ve psikolojik rahatsızlığı daha da ilerlemiştir. Çırağan Sarayı'na hapsedilen V. Murad'ı ve kafese hapsedilmiş diğer padişahları her an öldürülme korkusu ve kafes yaşamının zorlu koşulları çok ciddi psikolojik rahatsızlıklara sevk etmiştir. Bu psikolojik hastalıklar için tam olarak bir tanı ya da teşhis konulamamakla birlikte padişahların göstermiş olduğu hal ve hareketler, içerisinde bulundukları ruhsal durumlara göre de bu rahatsızlıklardan bazıları günümüz verileri bağlamında paranoya, şizofreni, anksiyete bozukluğu (kaygı bozuklukları), psikotik bozukluklar, kişilik bozukluğu, travma sonrası stres bozukluğu, cinsel sorunlar, klostrofobi gibi hastalıkların olduğu söylenilebilir. Kafes uygulaması, 1603 yılında (17. yy.) I. Mustafa ile başlayıp 1861 yılında 19. yy.) Abdülmecid ile son bulmuştur.

Ruh bilimin kökeni çok eski zamanlara dayansa da psikoloji biliminin bağımsız[162] bir şekilde var oluşu ise 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kafes sisteminin sürdüğü zaman dilimi içerisinde ruhsal sorunların tam bir teşhisi ya da adı da olmamıştır. Bunun birlikte Osmanlı padişahlarında görülen bu psikolojik sorunlar, o dönemlerde ya "kara sevda", "cinnet hâli", "hezeyan" gibi ruhsal sorunlar olarak adlandırılmış ya da "evliyalık", "ermişlik" gibi doğaüstü kişiliklere bağdaşlaştırılmıştır. Oysa bu gün padişahların kişilikleri ve yaşadıkları hakkında birinci el kaynak olarak teşkil edilen kitap ve belgelerden elde edilen verilere göre bu ruhsal sorunların yukarıda adı sayılan hastalıklar ile bağlantılı olduğu kanısı daha güçlüdür. Padişahların hayatlarından kesitler vermeden önce adı geçen psikolojik hastalıklardan bazıları hakkında kısa kısa bilgi vermek daha yararlı olacaktır.

3.2.1. Şizofreni

Geçtan şizofreniyi şöyle açıklar:

---

[161] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2012), "*Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler: Seçme Makaleler II",* İstanbul s.530.

[162] Psikoloji bilimi 19. yüzyılda bağımsız olarak ortaya çıkmış olsa da tarihçe olarak çok eski zamanlara dayanmaktadır. Ruh bilimi eski çağlardan bu yana fesle biliminin bir parçası olarak var olmuştur. Felfese biliminden ayrılan ruh bilimi psikoloji bilimi olarak kendi varlığını bağımsızlaştırmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Düzgüner, Sevde, *"Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımının Tarihi Serüveni",* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 45, Eylül 2013.

"*Şizofrenik tepki, genellikle ergenlik döneminin sonlarında ya da genç yetişkinlikte (18-45 yaş arası) görülen, çeşitli oranlarda ve biçimlerde duygusal, davranışsal ve zihinsel bozuklukların eşlik ettiği, gerçeklik ilişkilerinde derin bozukluklarda karakterize olan psikotik tepki gruplarından biridir. Bu tepkiler, düşünce akımında olağandışı sapmalar, daha önceki gelişim dönemlerine gerileme eğilimleri ve çoğu kez, sanrılar ve hezeyanlarla belirlenir*"[163].

Şizofreninin bir psikiyatrik bozukluk olarak kabul edilmesinin sebebi sadece ruhsal (düşünsel) çalışma değil, aynı zamanda zihinsel işleyişin anlamını kavramaya yönelik ilgi çekici bir çalışma alanı olmuştur. "Şizofreni hastalığı ekseriyetle düşünce, algılama, hareket, duygulanımda ve kişiler arası ilişkilerde bozulmaya, mesleki ve sosyal işlevsellikte gerilemeye neden olur. Şizofreni bir beyin hastalığı olmakla beraber etiyolojisi ve gidişi üzerine etki yapan sosyal-çevresel etkenlerin çokluğu bakımından, epilepsi, migren gibi diğer beyin hastalıklarından farklıdır. Yani şizofreni sadece bir beyin hastalığı değildir"[164]. Şizofreni kavramını birçok araştırmacı farklı yaklaşımlarla kendi çalışma alanına dâhil etmiştir. Örneğin varoluşçu yaklaşımı savunan İngiliz Psikiyatrisi Laing, şizofreniyi şu şekilde tanımlamaktadır:

"Şizofrenik olarak adlandırılan yaşantı ve davranışlar, kişinin yaşanılmaz bir dünya içinde yaşayabilmek için yaratmak zorunda kaldığı özel bir strateji türüdür. Şizofrenik kişi, dış ve iç dünyalarının birbirine karşıt düşen baskıları tarafından "kuşatılmış bir biçimde hareketsiz kalmıştır. Satranç oyununda hangi hareketi yaparsa yapsın mat olacak bir oyuncuya benzer."[165]

Şizofreninin belirtilerini sınıflamada kolaylık olması açısından olumlu, olumsuz ve zihinsel belirtiler gibi kategorize etmek mümkündür. Olumlu belirtiler zihinsel işlevlerin zarar görmesi veya normal dışı işlemesi neticesinde meydana gelen sanrı, hezeyan ve ya organize olamama gibi belirtilerdir. Olumsuz belirtiler ise bir zihinsel işlevin eksilmesi ya da ortadan kalkması olarak görülen belirtilerdir. Örneğin; alogia, afekt küntlüğü, anhedoni,

---

[163] "*Günümüzde şizofreni diye adlandırılan olgu, çağlar boyu hekimleri ve düşünürleri ilgilendirmiştir. İ:Ö. 1400 yıllarından kalma bir Hindu yapıtında, şeytanların gazabına uğramış ve "obur, pis, çırılçıplak gezen, belleğini yitirmiş ve tedirgin bir biçimde dolaşan" bir hastadan söz edilmektedir. İ.S. birinci yüzyılda ülkemizin Kapadokya yöresinde yaşamış olan Areteus ve İ.S. ikinci yüzyılda Soranus, şizofrenik tepkilerden bazılarını ve özellikle paranoid tepkileri, günümüzdekine oldukça yakın bir biçimde tanımlamışlardı. Ne var ki, sonraları ve özellikle Ortaçağ'da şizofreni kavramının üzeri batıl inançlarla örtülmüş ve ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru bilimsel inceleme konusu durumuna gelebilmiştir*". Geçtan, Engin, (1997), "*Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar",* İstanbul, s.121.

[164] Kulaksızoğlu, Işın B., (2009), "*Psikiyatri",* İstanbul, s. 129.

[165] Geçtan, 1997, s.125.

avolüsyon gibi. Zihinsel alandaki eksiklikler ise dikkat ve konsantrasyon sorunlarıdır. Her hastada aynı belirtiler görülemeyeceği gibi, zamanla aynı kişide bazı belirtiler öne çıkabilir bazıları kaybolabilir ya da azalabilir. Genellikle olumsuz belirtiler süreklilik gösterirken, olumlu belirtiler özellikle ilaç tedavisinde kaybolabilir ya da azami düzeye inebilir. Olumlu belirtiler antipsikotik tedavinin bırakılması, madde kullanımı ya da diğer stres etkenleri nedeniyle alevlendiğinde buna negatif belirtilerin artışı eşlik eder[166]. Şizofreni hastalığının oluşum nedenlerine gelince, bu hastalığın tam olarak neyden kaynaklandığı bilinmemesiyle beraber birçok etkenden kaynaklandığı düşünülmektedir. En çok üzerinde durulan etkenler, doğum komplikasyonları, erken beyin hasarı, nörokimyasal değişiklikler, aile içi ilişkinin niteliği gibi psikolojik etkenler, biyolojik nedenler, psikososyal ve çevresel gibi etkenlerdir[167]. Yoğun stres altında olmak da bu etkenlerden biridir. Normal bir insanın yoğun strese maruz kalması kendisinde şizofreniye neden olmamak birlikte kişilik yapısı ve sinirsel durumu buna müsait olan insanlarda şizofreniye neden olabilmektedir. Şizofreni hastalığının baş alt tipi vardır ve bunlar; hebefrenik (dezorganize), katatonik, rezidüel, ayrışmamış ve paranoid şizofrenidir. Bu beş alt tipten en yaygın görüneni ise paranoid şizofrenidir.

Paranoid şizofreni belirli evrelerden geçerek gelişmektedir. Kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkan zorluklar ve gelişme gösteren bir şüphecilik genellikle ilk belirti olarak tanımlanabilir. Zamanla artış gösteren şüphecilik kendi yanında sanrılarını da oluşturmaktadır. "Kişi önceleri kendi içinde duyduğu ve tanımlayamadığı farklılığı, çevresinden geldiğini varsaydığı bazı ipuçlarıyla açıklamaya başlar. Bir toplulukta kendi aralarında gülüşmekte olan insanların kendisinden söz ettikleri inancına kapılır, bir diğer insanın anlattıklarında kendi adını duymuş gibi olur ya da duyduğu bir sözü kendisine ilişkin olarak yorumlar. Giderek bu inanç yerini daha mantık dışı ve değişmez bazı inançlara bırakır ve kovuşturulma hezeyanları (persecution) belirmeye başlar. Kişi artık çevresindeki insanların, hatta yakınlarının yalnızca kendisini konu edinmekle yetinmeyip kendisine karşı bazı tasarılar hazırladıklarına ve bu konuda girişimlerde bulunduklarına ve kendisini gözlemekte, izlemekte ya da zehirlemeyi tasarlamakta olduğuna inanmaktadır"[168].

[166] Kulaksızoğlu, 2009, s.131.
[167] Balım, Elvan Özalp, "*Erken Başlangıçlı Şizofreni",* www.journalagent.com.
[168] Geçtan, 1997, 128.

3.2.2. Paranoya veya Hezeyanlı Bozukluk

Kulaksızoğlu paranoya psikiyatri kitabında şu şekilde açıklar:

"*Hezeyanlı bozukluk, geçmişte "paranoya" ya da "paranoid bozukluk" olarak isimlendirilen ve ana belirtisi bizar olmayan hezeyan olan bir psikiyatrik bozukluktur. Bizar olmayan hezeyanlar; akla uygun, saçma olmayan, günlük hayatta gerçekleşmesi mümkün olan; takip edilme, aldatılma, düşmanları olma, uzaktan bir aşkla sevilme, bir hastalığı olma gibi hezeyanlardır. Paranoya genel bir terim olarak, olayların gerçekçi olmayan aşırı bir şüphecilik ile değerlendirilmesidir*"[169].

Paranoya teriminin ilk kez antik Yunan'da kullanılmıştır. Antik Yunan'da hem halk hemde bu alanda uğraşanlar tanımsal olarak "delilik" tabiri olarak kullanmıştır. "Sonraki yüzyıllar boyunca literatürden silinen ve ancak zaman zaman karşılaşılan bu terim, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yeniden belirmeye başlamış ve her bir dönemde birbirinden farklı bazı ruhsal bozuklukları tanımlamak için kullanılmıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda hem "delirium" hem "hezeyan (delusion)" durumlarının karşılığı olarak kullanılmış olması sonucu, o dönem psikiyatrisinde başı çeken Fransızların her iki durum için "delire" terimini kullanma alışkanlığını edinmesine neden olmuştur"[170]. "Bu konu ile ilgili kapsamlı bilimsel çalışma ondokuz vakalık serisi ile Emil Kraepelin'den gelmiştir. Kraepelin, dementia precox, tablosuna benzeyen ancak, çok nadir görülen, yıkımın bulunmadığı, sabit, sistemli ve bizar olmayan hezeyanların bulunduğu kronik seyirli ayrı bir tabloyu tanımlayarak, paranoya adını vermiştir. Paranoyayı hezeyanların niteliğine bağlı olarak persekütör, grandiyöz, kıskançlık, erotomanik ve hipokondriyak olarak sınıflandırmıştır"[171].

Paranoya hastalığı, şizofreniye göre daha geç yaşlarda ortaya çıkmaktadır. Kesin bir nedeni olmamakla beraber genellikle şu nedenlerden ötürü ortaya çıkmaktadır: Sosyoekonomik düzey olan, katı bir disiplin ve tutarsız olan bir aile yapısına sahip yada böyle bir aile yapısının tersi olarak olarak sürekli onay gösteren ve her istediğini yapan bir ailede büyüme, bunların yanı sıra ailesel yapısı farklılık gösteren (göçmen ya da azınlık), nörolojik hastalıklar (psikotik bozukluklar, şizofreni, bipolar affektif bozukluk, demans),

[169] Kulaksızoğlu, 2009, s.149.
[170] Geçtan, 1997, s.138-39
[171] Savrun, B. Mert, (2008), "*Hezeyanlı Bozukluk",* İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri (Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyumu), Mart s.112.

yaşın ilerlemesi ile birlikte ortaya çıkan düş kırıklığı, daha önceki yaşantıların acı yaratması, hormon yıkımı ile birlikte cinsel gücün ve yaşamın gerilemesi, tutukluk ya da tutsaklıktır.

Aşırı şüphecilik, paranoid sendromun başlıca unsurlarından biridir. Paranoyid olan biri için hiçbir şey göründüğü gibi değildir ve masum görünümlü gerçeklerin kendisini şaşırtmasına izin vermez. Etrafında bulunan herkesin ve ya her şeyin iç yüzünü görebilğini iddia eder ve görünenden görünmeyen anlamları yani gizli tarafları ortaya çıkarmaya çalışır. Paranoyanın diğer unsurları (alt tipleri) ise, odak noktası olma, büyüklük, düşmanlık, özgürlüğünü kaybetme korkusu, yansıtma ve sanrılı düşünce tarzıdır[172].

3.2.3. Anksiyete (Kaygı Bozukluğu)

Özpoyraz "Anksiyete Bozuklukları" adlı makalesinde şöyle bir tanımlama yapmıştır;

"Anksiyete; nedeni bilinmeyen, içten gelen, belirsiz, korku, kaygı, sıkıntı, kötü bir şey olacakmış endişesi ile yaşanan bir bunaltı duygusudur. Yaşamı tehdit eden ya da tehdit şeklinde algılanan bir çeşit alarm duygusudur. İçten ya da dıştan gelen tehlikeler ya da tehlike beklentilerine karşı yaşanan bir tepkidir. Çok hafif gerginlik ve tedirginlikten panik derecesine varan değişik yoğunluklarda olabilir. Anksiyetenin patolojik özellikleri yanısıra uyuma dönük işlevi de vardır. İç ve dış tehlikelere karşı koruyucu, uyarıcı, önlem alınmasını sağlayan bir yönü de vardır. Algılanan bu tehlikelere karşı benlik (ego) savunma düzeneklerini kullanarak başetmeye, önlem almaya, kendini korumaya çalışır. Eğer benlik gücü yerindeyse sorun çözülür. Bu nedenle her zaman patolojik ve normal anksiyete arasında ayrım yapmak kolay olmayabilir"[173]. Anksiyete bozukluklarının oluşum nedenleri psikolojik ve biyolojik[174] etmenlerden kaynaklıdır. Psikolojik varsayımlar, psikoanalitik ve davranışçı varsayımı olmak üzere iki ayrı yaklaşımdan oluşur. Bu konuda önemli bulgular öne süren psikoanalitik varsayım, anksiyetenin temelde bir iç çatışmanın (intrapsişik) ürünü olduğunu vurgular.

---

[172] Robert S. Robins, Jerrold M. Post, (2001), "*Politik paranoya: Nefretin Psikopolitiği"*, (Çev. Kurmuş), İstanbul.

[173] Özpoyraz, "*Anksiyete Bozuklukları",* Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Ders Notları 5.

[174] Anksiyete bozukluklarında otonom sinir sisteminde sempatik etkinliğin arttığı, buna bağlı olarak fizyolojik belirtilerin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Biyokimyasal olarak yapılan çalışmalarda nörotransmiterler üzerinde durulmakta, noradrenalin ve serotonin düzeylerinin arttığı düşünülmektedir. Ayrıca bazı nörokimyasal maddelerin (sodyum laktat gibi) verilmesiyle yapay olarak panik nöbetleri ortaya çıkarılabilmektedir. Bunların dışında kalıtımsal bir yatkınlığın olduğundan da söz edilmektedir. Özpoyraz, a.g.m.

Psikoanalitik kuramın kurucusu Freud'un anksiyete kavramına bakılacak olursa, Freud, 1926 yılında geliştirdiği yapısal modelde anksiyeteyi egoya ait bir duygu olarak tanımlamıştır. Ona göre, Ego, bilince ulaşan yolları denetler ve baskı mekanizmasını kullanarak, idden kaynaklanan içgüdüsel dürtülerin kendisine ulaşmasını engeller. Buna rağmen yine de bazı içgüdüsel istekler ya da dürtüler klinik belirti (semptom) biçiminde anlatım bulabilirler. Ancak klinik belirti şeklini almadan önce çoğu kez ya yön değiştirir ya da maskelenirler. Sonuçta, kullanılan savunma mekanizmasının türüne bağlı olarak, obsesif bir düşünce, bir fobi ya da kompulsif bir ritüel şeklini alarak ortaya çıkarlar[175].

Freud'a göre iki tür aksiyete vardır, biri normal insanların duyduğu "gerçekçi" aksiyete diğeri ise "nevrotik" aksiyetedir ve bu ikisi yoğunluk ve nitelik bakımından birbirinden farklıdır. Günlük yaşamda her insanın arada bir hissettiği/yaşadığı aksiyete gerçekçi olandır ve basit anlaşılır bir korku, endişe olmakla beraber mantıklı ve açıklaması yapılabilir bir durumdur. Bu aksiyete, kişinin yaklaşan bir tehlikeye karşı korku duyması ve buna karşı içgüdüsel bir savunma mekanizması içerisine girmesidir. Nevrotik aksiyete ise daha sık ve daha yoğun yaşanılan, nedeni tam olarak belli olmayan ve bir yılgınlık duygusu içerisinde olma durumudur. Nevrotik anksiyete, yaşam içerisinde yetişkin bir bireyin duyduğu yaşam kaygısı olmamakla birlikte köken olarak bebeklik ve çocukluk yaşantılarına dayanır[176]. Freud'a göre nevrotik aksiyete üç ayrı biçimde kendini gösterir ve bunlar: "bağlantısız", "fobik" ve "panik" anksiyetedir.

Geçtan'a göre:

"*Bağlantısız anksiyete, o anda ortaya çıkabilecek herhangi bir duruma bağlanmaya hazır, genel bir kaygı durumudur. Bu tür anksiyeteyi yaşamakta olan kişi sürekli kaygılı ve karamsardır. Fobik anksiyete, belirli bir nesneye ya da duruma karşı duyulan yoğun korkuyla belirlenir. Dışarıdan gözlemleyen biri için tepkinin yoğunluğu, tehlikeli olduğu varsayılan durumla orantısızdır. Birçok fobilerin yetişkin yaşamda oluşmasına karşılık,*

[175] Geçtan, 1997, s.168-69.

[176] Ortodoks psikanalitik kurama göre, anksiyetenin gelişimsel olarak belirlenen iki dönemi vardır: Birincil anksiyete ve sonraki anksiyeteler. Birincil anksiyetenin ilk örneği doğum olayıdır. Freud'un kendi deyişiyle, "anksiyete doğum sürecinden örneklenir". Organizma, kapasitesini aşan sayıda uyaranla karşılaştığında bir sarsıntı geçirir. Doğum anında da bebek, yeterli savunması olmaksızın çok sayıda uyaranla karşılaşır ve bu durumun yarattığı anksiyete sonraki yaşamdaki anksiyetelere ilk örnek olur. Doğum anına kadar çevresini saran, sıcak, ses geçirmez ve karanlık bir ortamda yaşayan dölüt birden kendisini, uyum yapabilme yeteneğini zorlayan, ışık, gürültü, dokunma uyaranları ve ısı değişiklikleriyle dolu bir dünyada bulur. Bu ani değişikliğe ilk tepki, soluma, ağlama, hızlı kalp atımı vb. belirtilerle yaşanır. Gerçekten de bu belirtiler, yetişkin yaşamdaki anksiyete nöbetlerinin belirtileriyle bir benzerlik gösterir. Geçtan, 1997, s. 170., Nurgül Özpoyraz, a.g.m.

karanlık, gökgürültüsü ve bazı hayvanlardan korku, genellikle çocukluktan başlayarak süregelen tepkilerdir. Nevrotik anksiyetenin üçüncü biçimi olan panik ya da anksiyete nöbetinde, korku yaratan durumla gösterilen tepki arasında bağlantı yoktur. Dışarıdan gözlemleyen biri için anksiyete nedeni olarak gösterilen durum inandırıcı olmaktan uzaktır. Anksiyete nöbetinde görülen panik, ego ve süperegonun yasaklamasına karşı İd'in, hiç olmazsa bazı isteklerine doyum sağlayarak gerilimden kurtulmaya çalışmasının simgesel bir belirtisidir. İçgüdüsel boşalımlar ceza ile karşılaşmadığı sürece, insanın onlardan korkması için bir neden yoktur. Ama bu tür davranışları başına dert açtığında, içgüdülerinin toplumsal yaşamda kendisi için ne denli tehlikeli olabileceğini de öğrenir"[177].

3.2.4. Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Travma[178] sonrası stres bozukluğu (TSSB), travmatik bir olay sonrası ortaya çıkan, kişide aşırı uyarılma hali (hipervizilans), travmayı hatırlatan veya çağrıştıran uyaranlardan kaçınma ve kişinin travmatik olayı rüyalar ve "flashback" vasıtasıyla yeniden deneyimleme semptomları ile takip eden ve en az 1 ay boyunca devam eden psikolojik bozukluk olarak tanımlanmaktadır[179]. Travma sonrası stres bozukluğu ölüm, ölüm tehdidi, ciddi yaralanmalar, cinsel saldırılar, şiddet eylemlerine tanıklık ve yakınların yaşadığı travmatik bir olayı öğrenme ile ortaya çıkabilmektedir. TSSB neticesinde travmatik olay istemsiz bir şekilde akla gelebilmekte, olaylar rüyalara yansıyabilmekte, travmatik olay flashback yoluyla tekrar tekrar yaşanabilmekte, travmatik olayı hatırlatan içsel ve dışsal tepkiler verilebilmektedir[180].

TSSB kavramının ilk ortaya çıktığı olay 17. yüzyıldaki Büyük Londra Yangını'dır. Bu yangından kurtulan Samuel Pepys'in günlüğünde, yangınla ilgili kâbusları, uyku sorunları ve bir türlü kurtulamadığı anıları yer almaktadır. Günümüzde geçerli olan travma sonrası stres bozukluğu kavramına en yakın tanımlamalar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılmış olsa da, daha önceki dönemlerde de, savaşların ardından çatışmaya maruz kalan askerlerde

---

[177] Geçtan, 1997, s.173.

[178] Kişinin tutum, davranış ve işlevselliğinde uzun süreli olumsuz etkiye neden olacak kadar yoğun ve belirgin korku, çaresizlik ya da diğer diğer yıkıcı duygulara sebep olan rahatsız edici deneyim anlamına gelmektedir. Travmatik olayların kaynağı, insan davranışı (örneğin; tecavüz, toksik kazalar) veya doğa olayları (örneğin; deprem) olabilir. Bu olaylar genelde kişinin dünyayı güvenli ve öngörülebilir bir yer olarak görmesini engeller. Sirel Karakaş, *Psikoloji Sözlüğü,* www.psikolojisozluğu.com

[179] Lotfi, S., Başcıllar, M., "*Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet",* İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (IGUSABDER), 2017, S.3, s.275-286.

[180] Sayra Lotfi, a.g.m. s.277.

ortaya çıkan psikolojik tepkiler incelenmiş ve bu tepkiler "bombardıman şoku" kavramıyla tanımlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından cepheden dönen askerlerde benzer tepkilerin yoğun olarak gözlenmesiyle bu konu daha geniş bir ilgi görmüş ve "savaş nevrozu" ismiyle ele alınmıştır. Literatürde TSSB'nin klinik özellikleri üç ana grupta toplanmıştır. İlk grup aşırı uyarılmışlık durumuyla ilgilidir ve sürekli kaygı, uykusuzluk, ve konsantrasyon güçlüğü gibi belirtileri kapsar. İkinci grup ise bozukluğa neden olayla ilgili imgelerin sürekli yinelenmesiyle ilgilidir. Birey, olaya ilişkin imgeleri, sesleri ya da kokuları hiç beklenmedik zamanlarda yeniden algıladığını hissedebilir ya da olayla ilgili rüyalar görür. Üçüncü grup ise kaçınma belirtilerini içerir. Olayı anımsatacak yerlerden, konuşmalardan ya da etkinliklerden kaçınma, aktivite ve ilgilerin azalması, duygu kısırlığı ile ilgili belirtiler bu grupta yer alırlar. Depresyon, farklı kaygı bozukluğu türleri ve madde kullanımı gibi problemlerin TSSB'ye eşlik edebileceği de bilinmektedir[181].

3.3. Kafes Yaşamı Sonrası Padişahlar ve Devlet

Osmanlı Devleti'nde veraset sisteminin değişmesiyle birlikte padişahların hem özel alandaki yaşamları hem de siyasi alanındaki yaşamları büyük oranda değişime uğramış ve hatta kelimenin tam anlamıyla bir kaos haline gelmiştir. Devletin başındaki kişilerin yaşam alanlarının değişmesi elbette ki devletin kendisini de etkilemiştir. Kafes sisteminin getirilmesi kardeş katlini önleme amacıyla olmuş olsa da asıl ölümler bu dönemde gerçekleşmiştir. Daha önce yani sancak sisteminin olduğu dönemde şehzadeler her alanda eğitimlerini alıyor, sağlıklı ve kişilikli bireyler olarak yetişiyorlardı. Teorik ve pratik olarak aldıkları eğitimler onların yalnızca iyi bir devlet yöneticisi olmalarını sağlamıyordu aynı zamanda hayatın kendisini de onlarla tanıştırıyordu. Bu şekilde yaşamı daha iyi idrak etme ve çözümleme, sorunlarla baş edebilme, hayatta kalmanın yollarını bulabilme gibi kazanımlar elde etmişlerdir. Kafese maruz kalanlar ise yaşamla dört duvar arasında tanışmak zorunda kalmışlardır. En verimli yıllarını kafeste geçiren şehzadeler, her an ölüm korkusuyla ve tam bir belirsizlik içerisinde yalnızca bedenen varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Ölüm korkusu her şeyin üstünde olan bir duygudur ve psikolojik birçok sorunun temel kaynağıdır. Amerikalı Psikiyatrisk Irvin D. Yalom, hayat ve ölümün birbirine bağımlı olduğunu; aynı anda var olup birbirine ardışık olarak değil ölümün, hayatın perdesi ardında sürekli olarak sesini duyurmakta ve yaşamı ve davranış üzerinde büyük etkide bulunduğunu

[181] Banu Yılmaz, (1999), "*Travma sonrası stres bozukluğu*", Türk Psikoloji Yazıları, Psikologlar Derneği, s.79.

vurgulamaktadır. Öte yandan ölümün ilk anksiyete kaynağı ve bu sıfatla ile de ilk psikopatoloji kaynağını olduğunu savunmaktadır. Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi* adlı kitabında ölüm ile hayatın bağımlılığını şu şekilde yazmaktadır:

> *"Yazılı düşüncenin başlangıcına kadar uzanan saygı uyandıran bir dizi düşünce, hayat ve ölümün birbirine kenedi olduğunu vurgular. Her şeyin yok olduğu, yok olmaktan korktuğumuz, ama yine de yok olmanın ve korkunun varlığında yaşamamız gerektiği gerçeği hayatın en apaçık gerçeklerindendir. Stoik felsefeye inananlar, ölümün hayattaki en önemli olay olduğunu söylerler. İyi yaşamayı öğrenmek iyi ölmeyi öğrenmektir; ve bunun tersine iyi ölmeyi öğrenmek iyi yaşamayı öğrenmektir. Cicero, "Felsefe yapmak ölüme hazırlanmaktır," demiştir. Senecca ise, "Vazgeçmeye hazır ve istekli olanlar dışında hiç kimse hayatın gerçek tadını alamaz," demiştir. Saint Augustine de aynı fikri ifade etmektedir: "İnsanın gerçek benliği ancak ölümün karşısında doğar." Ölümü, ölmekte olanlara bırakmak olası değildir. Biyolojik hayat-ölüm sınırı göreli olarak kesindir; fakat psikolojik olarak hayat ve ölüm iç içedir. Ölüm, hayatın bir gerçeğidir; bir anlık düşünme ölümün yalnızca hayatın son anı olmadığını bize gösterir. Ölümün fizikselliği insanı tahrip etse de ölüm fikri onu korur."*[182]

Yalom'un da vurguladığı gibi ölüm korkusu iki türlü insan yaşamını etkiler. Birincisi hayatın bir sonu olduğunu hatırlatarak kişiyi daha iyi yaşama tutunmasını sağlar. İkincisi ise korkulara sevk ederek birçok psikolojik sorunun ortaya çıkmasına neden olur. Ölüm korkusu her zaman ve her yerde bulunur ve o kadar büyüktür ki, hayat enerjisinin büyük bir bölümü ölümün inkârında harcanır. Ölüm aşkınlığı insan yaşantısında önemli bir motiftir. Bu motif en derin kişisel ve içsel olaylar, savunmalarımız, güdülerimiz, rüyalarımız ve karabasanlarımız olup, en açık büyük makro-toplumsal yapılara, anıtlarımıza, dinlere, ideolojilere, sakin mezarlıklara, mumyalamalara, uzaya açılmamıza, gerçekte bütün yaşam şeklimize, zamanı doldurmamıza, oyalamalara düşkünlüğümüze, ilerleme mitine tereddütsüz inancımıza, bitimsiz şöhret arzumuza kadar uzanır. En temel insan grubu, toplumsal hayatın molekülleri, Freud'un düşündüğü gibi ölüm korkusuyla şekillendirilmiştir: ilk insanlar ayrılık ve karanlıkta dolaşan şeyler korkusuyla bir araya toplanmışlardır. Kendimizi sürdürmek için grubu sürdürürüz ve grubun geçmişinin incelenmesi, dolaylı

[182] Yalom, İrvin D., (1999),"*Varoluşçu Psikoterapi",* (Çev.Babayiğit), İstanbul, s. 51-52.

ölümsüzlük için sembolik bir arayıştır. Gerçekte, tarihin kendisi, Hegel'in varsaydığı gibi, insanın ölüm karşısında ne yaptığıdır[183].

Osmanlı şehzadeleri veya padişahları açısından ölüm korkusu kavramı ilk dönem yani sancak sisteminin geçerli olduğu zaman dilimde bir anlamda olumlu sonuçlar doğurmuştur denilebilir. Ortada hem ölümü hem de hayatı vadeden bir taht bulunmakta ve bu tahta ulaşabilen bir anlamda ölümsüzlük iksirini elde etmiş sayılırdı. Sancağa gönderilen şehzadeleri ise bu iksir motive ediyordu. Tahta en yakın sancağa yani Manisa Saruhan sancağına gönderilen şehzadenin şansı Kütahya, Amasya, Trabzon gibi sancaklara gönderilen şehzadelerden bir adım öndeydi. Çünkü Manisa sancağı veliaht sancağı konumundaydı. Şehzadelerin birbirleriyle yarıştıkları/savaştıkları bu taht mücadelesinden sonra biri galibiyet gösterir ve tahta geçerdi. Tahta geçen her padişah bu ölümsüzlük iksirini elde edecek ve bunu diğer kardeşleriyle elbette ki paylaşmak istemeyecekti ve geriye kalanları yok edecekti. Bu iksire ulaşabilme, hayatta kalabilme korkusu onları mücadeleye sevk etmiştir. Ölüm korkusunun olumlu yanı işte bu mücadele edebilme imkânıdır. Kafes sistemine maruz kalan padişahlar için ise durum tam tersidir ve ölüm korkusu onlar üzerinde çok olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Nitekim onların mücadele etme gibi bir şansları yoktu ve içinde bulundukları dört duvar arasında ölüm onlar için kaçınılmaz bir sonuçtu. Bu nedenle kafesten çıkıp tahta geçen padişahların yarısından fazlası psikolojik sorunlarla hayatlarını devam ettirmişlerdir. Şimdi kafese maruz kalan bazı padişahların yaşamlarından kesitler Osmanlı vak'anüvistlerinden verilerek bu durum örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Kafes sisteminden geçen ilk padişah I. Mustafa olmuştur. I. Ahmed, kardeşi I. Mustafa'nın yaşamasına izin vererek onu sarayda hapsetmiştir. I. Mustafa, I. Ahmed'in ölümünden sonra tahta geçmiştir. Yaşadığı hapis hayatı onun ruhsal dengesini bozmuş ve bu durum birçok devlet adamı tarafından fak edilmiş olsa da Mustafa'nın hükümdarlığı kabul edilmiştir. Fakat daha sonra bu durum halk tarafından da anlaşılınca I. Mustafa tahttan indirilmiş yerine I. Ahmed'in büyük oğlu Osman getirilmiştir. Vak'anüvist Naima, I. Mustafa dönemi hakkında şunları yazmaktadır:

> *"Vaktâ ki Cenab-ı Hakkın iradesiyle Sultan Ahmed Han intikal edip (öbür dünyaya göçüp) biraderi Sultan Mustafa Han, Zilka'denin yirmi üçüncü gün tahta çıkarıldı. Lâkin aklında bir miktar hiffet (hafiflik) görüldükte «uzun zaman hapis yüzündendir,*

[183] Yalom, a.g.e. s.70-71.

zamanla kâmil ve iradesine hâkim olur» deyû bu bapta Şeyhülislâm Esad efendi sözüyle hareket edildi.

Merhum pâdişâhı defnettikten sonra kanun üzere yeni pâdişâhı Ebâ Eyüp El Ensarî radiyallahü anhın türbelerine götürüp, orada kılıç kuşanıp cümle âyan ve erkân (I.S.) önlerine düşüp ecdâd-ı kiramları türbelerini ziyaret ettirip sadakalar verdiler.

Andan taht-ı saadetlerine götürüp cülûs müjdesi için her tarafa evâmir-i âliye ile ulaklar perakende ettiler.

Ve silâhtar-ı şehriyarî (pâdişâh silâhtan) Mustafa ağaya pâdişâhın dâyesi ile evlenmek şartiyle Mısır eyâleti verildi ve taşra çıkarıldı. Ve Çuhadar Ağaya Şam eyâleti, Doğancıbaşı ağaya Karaman eyâleti verildi. Ve bazı pâdişâh yakınları, pâdişâhın iltifatlarına ve mevkilere nâil oldular."

…

"Darüssaade Ağası Mustafa ağa ki, Sultan Ahmed Han gününde tam istiklâl ile iş görmeğe alışmış ve bütün devlet büyükleri ve saltanat erkânı kendine râm ve sözüne itaatli ve baş eğmiş iken, yeni pâdişâh lâkayt ve derviş meşrepli olmakla, onunla anlaşamadı. Pâdişâhın iltifatından uzak kaldı ve işlere el koymaktan alıkonuldu. Bu yüzden (Mustafa ağa) Sultan Mustafa'nın aklının azlığını ve bir şeye muktedir olmadığını ilân ettiği gibi, pâdişâhın, gizlenmesi lâzım gelen hareketlerini herkese yaymağa başladı ve:

«Eğer bir zaman padişahlıkta kalursa altınları denize ve sahralara ve lüzumsuz yerlere sarf etmekle hazine-i âmireyi (devlet hâzinesini) yok edeceğinde şüphe yoktur.»"

…

"Fakat merhum Hacı Halife fezlekesinde, Darüsaade ağasından hilekârlık töhmetini kaldırıp der ki: Çün padişah az zamanda akıl zayıflığı ile meşhur olup garip tavırları halk arasında şöhret buldu. Türbeleri gezip denizde balıklara altın atmak ve abes yere yollarda altın döküp saçmak gibi nama'kul hallerini herkes gözleriyle görüp rüşd sahibi olmadığını bildiler. Darüssaade ağası Mustafa ağa, Sultan Ahmed han asrında topluluğun işlerini görmekte yegâne başvurulacak yer olmakla, gayreti yüzünden hayırhahlık edip din ve devlet işini karma karışık olmaktan korumayı iddia ederdi.

Şeyhülislâm Esad efendiye ve kaymakam Sofi-Mehmed paşaya haber gönderip: Pâdişâhın hali âlemin malûmu olup tevatüre erdi. Gizlenmek suretiyle örtülecek hali kalmadı. Bu bapta ihmal olunursa hazine itlâfından gayri netice vermez. Ve pişmanlık kat'idir. Bir gün evvel vâcip olan tedarike ihtimam lâzımdır.» Deyû devlet erkânını ve âyam ulûfe bahanesiyle divana gelmek tenbih olunup Rebiülevvelin birinci günü görüldüğü gibi Sultan Mustafa hal'olundu. Saltanat müddetleri üç ay, on gün olup yine, eski meskenine girdiler."[184]

Bir diğer vak'anüvist olan Peçevî ise I. Mustafa'nın dönemini şu şekilde yazar:

"23 Zilka'de 1026 (M. 24 Kasım 1617). Her zaman varolan Tanrı'nın iradesiyle Sultan Ahmet Han dünya saltanatından ayrılınca, kendi şehzadeleri henüz çocuk yaşta idiler. Kardeşi Sultan Mustafa ise erginlik çağına erişmiş bulunuyordu. Bu nedenle, söylenen günde tahta çıkarıldı. Ancak, vezirlerle komutanlar, şeyhler, bilginler ve daha başka büyükler, yeni hükümdara biat konusunda tereddüt gösterdiler. Sultan Ahmet Han zamanında yönetim işlerinde büyük bir nüfuz sahibi olan Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, bu kez de hakkı teslim etmekte noksanlık göstermeyerek, sesini yükseltti: Sultan Mustafa Han'ın aklında hafiflik olduğunu, düşünüş ve davranışlarında isabet bulunmadığını Şeyhülislam Esat Efendi'ye ve sadaret kaymakamı Sofu Mehmet Paşa'ya anlattı. Ama böyle genç ve yetişkin bir şehzade dururken çocuk yaşta bir şehzade tahta geçirilirse ha1kın diline düşmekten kaçınılamayacağı, bunun birçok sakıncaları bulunduğu düşünüldü. Zaten ve zamanın gereği olarak, saltanat kalıtım yoluyla da Sultan Mustafa'nın hakkıdır, bu yapılmazsa bütün halkın sert eleştirisine hedef olunur dendi. Aklındaki noksanlığın ola ki, uzun süre hapiste kalmasından ileri geldiği, kimse ile görüştürülmediğinden bu hale düştüğü, bir süre halk ile temas ederse aklı başına gelebileceği göz önünde tutuldu ve böylece Sultan Mustafa'nın padişahlığı zorunlu olarak kabul edildi. Sultan Ahmet'in rahmetle bezenmiş na"şı ise, cülus gününde çıkarılıp namazı kılındıktan sonra, Yenicami yakınında toprağa verildi. Birkaç gün sonra tümüyle devlet ileri gelenleri yeni padişahın önüne düşüp Eyüp Sultan hazretlerinin türbesini ziyarete götürdüler ve orada, Osmanlı geleneği uyarınca kılıç kuşattılar. Sonra büyük atalarının mübarek türbelerini ziyaret ettirerek kentin fukarasına bol bol sadaka dağıttılar. Yine aynı hafta içinde devlet hazinesinden geleneksel cülus bahşişi verildi. Ancak, daha cennetlik atalarını ziyaret ettiği günde, padişahın davranışlarını halk beğenmemiş ve aklındaki bozukluğun farkına varmıştı. Onun bu acıklı hali zamanla da durdurulamadı, tam tersine giderek arttı. Bazen kayığa

[184] Naima Tarihi, C.II. s. 523-24.

binip denize açılır, kimi kez de bir ata binip başını bir tarafa salıp giderdi. Bu sıralarda bütün işi gücü, iki cebine de doldurduğu altın ve akçeleri denizde kuş ve balıklara, yollarda rastladığı sefillere döküp saçmaktı. Vezirler bir işi arzetmek için huzura girince, garip davranışlarda bulunur, kiminin sarığını iter, başını açardı. Onun bu hallerini yalnız büyükler değil, herkes öğrenmişti. Tahtta kaldığı üç ay yedi gün boyunca işler böylece altüst olmuştu. Bu durum karşısında yukarda adı geçen Mustafa Ağa yine sesini yükseltti: Daha bir süre bu hal böyle giderse devlet hazinesi boşalır; sonra telafisi mümkün olmaz gider diye hem şeyhülislam hem de kaymakam paşaya ve öteki büyüklere haber göndererek, uyarıda bulundu. Bunun üzerine, ulufe verileceği bahanesiyle askerin toplanması emrolundu. Şeyhülislam ve öteki ulema da padişah divanında toplandılar. 1 Rebiulevvel 1027 (M. 26 Şubat· 1618). Yukarda söylendiği gibi, ileri gelenlerin, asker ve devlet büyüklerinin toplandıkları günde Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, Sultan Mustafa' nın bulunduğu evin kapısını üzerine kapadı ve rahmetli Sultan Ahmet'in en büyük oğlu olan Sultan Osman'ı öteki kapıdan çıkararak padişahlık tahtına oturttu. Sonra, öteden beri yapılagelindiği gibi biat töreni düzenlendi. Geleneğe uyarak bir gün sonra bütün ileri gelenler, büyükler ve tüm divan üyeleri birlikte Sultan Eyüp türbesini ziyarete gittiler ve burada Sultan Osman'a kılıç kuşattılar. Oradan da büyük ataların türbeleri ziyaret olundu."[185]

Naima ve Peçevi'nin yazdıklarından da anlaşılacağı üzere I. Mustafa'nın tuhaf davranışları, durumu yüzünden iki defa tahttan indirilmiştir. Mustafa'nın ruh hali bilindiği halde ilk tahta çıkarıldığı zaman, insanlarla iletişim kurarsa ve halka karışırsa ruh halinin düzeleceği kanısıyla çıkarılmıştır. Sonra I. Mustafa'nın garip davranışları, haremdeki hiçbir kadınla ilişkiye girmemesi, deliliği karşısında bu durumun iyi olmadığı tekrar kafese girerse düzelir düşüncesi kabul görmüştür. Ama oysaki I. Mustafa'nın durumunun değişmesi pek mümkün değildi. I. Mustafa'nın kardeş katlinden kıl payı ile kurtulması ve yine öldürülme korkusu onda ölüm anksiyetesini oluşturmuştur. Diğer yandan Şimşirlikte kafese kapatılması ve kimseyle görüştürülmemesi kendisinde oluşan anksiyeteyi arttırmıştır. Hapis hayatı normal koşullarda ve sıradan insanların hayatını bile büyük oranda değiştirir. I. Mustafa ve onun gibi kafese kapatılan diğer padişahlar ise sıradan insanlar değildi. Onlar hem otoritenin kendisi hem de otorite için büyük tehdit teşkil eden kişilerdi. Dolayısı ile kafeste ne kadar yıl kalacakları ya da kafesten sağ çıkıp çıkmayacakları belli değildi. Bu belirsizlik I. Mustafa üzerinde de tesir etmiş ve durumu giderek şizofreniye doğru bir hal almaya başlamıştır. Elbette ki kişi yaşamadığı ve de klinik bir çalışmaya tabi olmadığı için

[185] Peçevi Tarihi, c.II. s.337-38-39.

tam olarak şizofreni tanısı koymak doğru değildir ama kaynaklardan ve yukarıda vak'anüvistlerden alınan kestitler doğrultusunda I. Mustafa'nın, olup olmadık zamanlarda çıkıp çok alakasız yerlere gitmesi, karşısına çıkan bazı insanlara iyi bazılarına ise gaddarca davranıp öldürmesi, balıkları birer insan olarak görüp saray hazinesini "balık kullarıma cülüs" diyerek nehirlere atması, bazen oturduğu köşkün ortasında orta oyunu oynatması ve bunu defalarca tekrarlatması gibi durumlar, I. Mustafa'nın şizofrenik bir yapıda olduğunu gösterir. Özellikle ikinci defa tahta çıkartılacağı zaman Genç Osman'ın tahttan indirilip yakalanması esnasında I. Mustafa'nın korkusu ve tavırları bu kanıyı güçlendirmektedir. Peçevi, bu durumu şöyle yazar:

> *"...Bu arada annesi Sultan Mustafa'yı mihraba oturttu. Etekleri üzerine oturtulan dadısı da padişahın ellerini tutuyordu. Ara sıra Sultan Mustafa, dışarıdaki halkın şamatası fazla olunca dayesinin elinden kurtulup caminin penceresindeki demirlere tutunarak dışarıyı seyretmek istedi. Böyle yaptıkça annesi yanına varıp 'arslanım, kaplanım' diyerek pencere demirinden büyük bir dikkatle ve dadısının yardımı ile parmaklarını ayırıp yine mihraba götürür ve oturturdu. Birçok kez bu olay tekrarlandı. Bu hali gören rahmetli Sultan Osman, 'görün ey çaresizler! Kimi padişah ettiniz! Siz neslin kesilmesine sebep olursunuz ve kendi ocağınıza bir iş edersiz ki, kıyamete değin pişmanlıktan kurtulmazsız' diye daha nice sözler söyler dururdu. ..."*[186]

I.Mustafa'nın durumu ortadaydı fakat halktan saklamak için bazı devlet ve din adamları onun bu durumunu veliliğe (ermişlik) yorarak halkı da buna inandırmaya çalışıyorlardı. Bunun bir örneğini Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları* adlı kitabında şöyle vermektedir:

> *"5 Ağustos'ta, Ramazanın son cuması münasebetiyle vaaza çıkan Cerrahi Şeyhi İbrahim Efendi "ey ümmet-i Muhammed, padişah-ı veli, üç gündür bir tenha odaya girüb kapanmış namaz kılub ağlamaktadır. Hiç kimseye söylemez. Sizler de duayla meşgul olun. Sırrına yine kendi vakıftır. Dahi Sultan Osman Han'ın mertebesini âlem-i rüyada müşahede eylemişler. Katı âli görmüşler. Hakk tealâ rahmet eyleye!" diyerek cemaati ağlattı ve Mustafa'nın ermişliğine inandırmaya çalıştı."*[187]

I.Mustafa'nın veli olarak nitelendirilmesinin nedeni yalnızca tuhaf davranışlarını örtbas etmekten kaynaklı değildi. Aynı zamanda I. Mustafa'nın ne saray kadınları ne de

[186] Peçevi, a.g.e. s.361.
[187] Sakaoğlu, a.g.e. s.206.

dışarıdan bir kadın ile hiçbir şekilde cinsel bir temasının olmamasından kaynaklıydı. Tarihe bekâr sultan olarak geçen tek padişah olan I. Mustafa'nın kadınlarla cinsel temasta bulunmaması daha doğrusu bulunamaması ermiş olduğundan kaynaklı değil, kafes yaşamından ve de ilk çocukluk döneminde[188] yaşadığı sorunlar ve travmalardan kaynaklıdır. Kafesin hem mekânsal durumu (dar, karanlık, nemli vs. olması) hem de yasaklarından ötürü burada kalan I. Mustafa ve diğer şehzadeler üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik etkiler yaratarak bu tür sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kafeste kalan şehzadelerin çocuk sahibi olmaları yasaktı, onların hizmetine verilen cariyeler kısırlaştırılmış olsa da bazen şehzadeler de kısırlaştırılıyordu. Bu şehzadeler hem kafesin nem ve rutubetinden hem sağlıklı beslenememelerinden (örneğin I. Mustafa ikinci kez tahta çıkarıldığı zaman onu almaya gidenler onun üç gün aç ve susuz bırakıldığını fark ederler ve sultan ilk olarak onlardan sadece su ister) hem kısırlaştırılmış olma ihtimalinden kaynaklı kafesten çıktıktan sonra ya cinsel işlevsizlik (aseksüel, erken boşalma, ereksiyon, iktidarsızlık gibi) sorunu yaşıyor ya da çocuk sahibi olamıyorlardı. Ayrıca kafes onlar içi bir travmaydı ve travma sonrası stres bozukluğu cinsel işlevsizlik üzerinde çok ciddi etkilere sahiptir. I Mustafa da birçok travma yaşamıştır ki iki defa kafese kapatılması zaten başlı başına bir travmadır. Özetle I. Mustafa evliya değildi, cinsel işlevsizlik sorununu yaşayan (ya da cinsel tercihi kadınlardan yana olmayan), yoğun anksiyeteye sonucunda ruhsal dengesi bozulmuş sıradan bir bireydi. Sakaoğlu'na göre I. Mustafa, Osmanlı Padişahları içerisinde en cahil olanıdır ve okur-yazarlığının olup olmadığı konusu bile şüphelidir[189].

Cinsel işlevsellik ya da isteksizlik sorununu yaşayan yalnızca I. Mustafa değildi, kafes yaşamından geçen birçok padişah da bu sorunları yaşamıştır. Örneğin kırk yıl kafeste kalan II. Süleyman kafesten çıktıktan sonra çocuk sahibi olamamıştır. Keza III. Selim'in de çocuğu olmamıştır. Yaşadıkları bu sorunlardan ötürü çocuklarının olmaması hanedanın devamlılığını da tehlikeye atıyordu ve bu durum ister devlet içinde olsun ister halk arasında olsun panik ve başka sorunlara da neden olmuştur. Tarihi Cevdet'te III. Selim ve IV. Mustafa'nın çocuk sahibi olamamaları ve bundan ötürü ortaya çıkan problemler şöyle geçmektedir:

[188] Osmanlı şehzadelerinin hemen hemen hepsinin ilk çocukluk yılları yani 0-3 ve 3-6 yaş arası yaş evreleri aynı bir gelenekten geçmişlerdir. Yani ilk doğumları, emzirilme şekilleri vs. gibi. Şehzadelerin bu yaş evleri bu çalışmanın II. bölümünde detaylı olarak verilmiştir.

[189] Sakaoğlu, a.g.e. s.207.

"Saltanat çevrelerinin büyük üzüntülerinden biri de Sultan Selim'in evlâdının olmayışıydı. Sultan Mustafa'nın dahi cülusu bir seneyi geçtiği halde Harem-i Hümâyun'da hamilelik belirtileri görülmedi. O aralık şehzade Sultan Mahmut'un da sara hastalığına yakalandığı dedikoduları ortalıkta dolaşıyordu. Hâlbuki milletin bütün ümidi ondaydı. Ona bir hal olursa yahut da onun da evladı olmazsa Osmanlı sülalesi sona erecek ve İslam'ın parlak ufku kararacak diye herkes üzüntü içindeydi. Halbuki Sultan Selim onu Sultan Mustafa'dan daha fazla sevdiği için bu kere içine düştüğü yalnızlık vahşetini gidermek için onun yakınlığını hayatının son sermaye bilerek ve devletin kurtulması için gerekli kudreti Sultan Mustafa'da göremediğinden o dahi Şehzade Mahmud'a bağlanmış, ona kendi başından geçenleri anlatarak hükümet etme kaidelerini öğretmekte şehzade de her türlü ârızadan uzak kafesteki şahin gibi uçmaya hazır olarak lüzumlu malûmatı Sultan Selim'den öğrenmekteydi. Bu yalan haberleri Sultan Mustafa'nın yakınları yaymakta idiler. Zira halkın Sultan Selim'e olan temayülünü görüp o hayatta oldukça Sultan Mustafa'nın saltanatının yerleşemeyeceğini anlamışlardı. Hemen Sultan Selim'in ortadan kaldırılması için çalışıyorlardı. Bu arada halkın Şehzade Mahmut tarafına meyletmesini önlemek için de dost ve düşmana karşı Osmanlı Devleti hakkında üzüntülü hadiseler yaymaya cüret ediyorlardı. Hâlbuki hakikaten devleti kurtaracak olan ancak Şehzade Mahmud hazretleriydi. Böylece bir taraftan Sultan Selim hayatı, diğer taraftan da Sultan Mustafa'nın saltanatı tehlikedeydi."[190]

Tüm imparatorluklarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da devamlılık esası için bir veliaht dolayısıyla da cinsellik en öncelikliydi. Yukarıda Tarihi Cevdet'te de geçtiği gibi cinsel sorunlar yaşayan bir hükümdarın tahtı, hem kendi devri içinde hem de kendisinden sonraki devir için tehlikede demekti. Kafes yaşamı sonrası bu sorunlar yüzünden ciddi problemler yaşayan bir diğer padişah da Sultan İbrahim'dir. 25 yıl hapis hayatı süresince büyük olasılıkla kadınlarla hiç ilişkisi olmayan İbrahim, kafes yaşamı sonrasında annesi Kösem Sultan'ın da etkisiyle harem kadınlarıyla ilişki kurmaya başladı. İbrahim'den sonra tahta geçecek bir varis olmadığı için bu cinsel ilişkiler de hatta safhada olmuştur. Amaç bir şehzade dünyaya getirmekti. Bu yüzden İbrahim için her türlü cinsel gücü arttırıcı macunlar, bitkiler vs veriliyordu. Bu macun ve bitkiler arasında en ünlüsü samur olmuştur. Sakaoğlu, o dönemde samurun nasıl ortaya çıktığını ve ün kazandığını şöyle yazmaktadır:

[190] Ahmed Cevdet Paşa, (1972), "*Tarih-i Cevdet"*, (Ed/Haz. Günday, Çevik), İstanbul, c. 8, sf. 357.

"Eyüp'te oturan ve geceleri haremde kalıp padişaha Acem (Binbir gece) masalları anlatan "Yahudi kızı"nın, bir akşam "Evvel zaman içinde bir padişah varmış. Sarayının her tarafını samurla kaplatmış ..." diyerek başladığı masal, İbrahim'i öylesine etkiledi ki, masal kahramanı padişahı öykünmek istedi. Eyalet valilerine fermanlar yazıldı. Samur ve "takviyet-i balı" (seks gücünü artırmak) için amber istendi. İstanbul'daki kapı kethüdalarından zorla samur ve amber bedelleri alındı. Samur hediye etmeyenin işi görülmez oldu. Harem odaları birer ikişer samurla kaplanıyordu. Bu tutku, piyasayı da etkiledi; yüz kuruşluk samur, bin kuruşa fırladı. Ozanlar, böyle giderse gün gelip domuz kafasının da kıymete bineceğine ilişkin şiirler; Vecihî de köpek ve domuz postunun da kıymete bineceğini yazdı:

"Ol kadar rağbeti var samurun / Oldu tahsili ânun emr-i asîr

Böyle halursa olurdu zî-hıymet / Nâfe-i kelb ü kafa-i hınzır"

Her türlü vergiden bağışık ilmiye sınıfı için de ilk kez samur vergisi kondu. Rusyalı gemiciler, kendi ülkelerinden samur ve kürk yükleyip bunları İstanbul'da pazarlamaya, karşılığında tiftik, mazı, şap, gülyağı gibi ihracı yasak mallarla altın ve gümüş alıp götürmeye başladılar. İbrahim için ısmarlanan, içi dışı samur kaplı, elmas düğmeli her bir üstlük, sekiz bin kuruşa çıkmakta, her gün bir yenisi dikilmekteydi.

…"[191]

Çocukken kafese kapatılan İbrahim, toplamda 23 yıl hapis kalmıştır. Çocukluk, gençlik yılları korku ve travmalar içerinde geçmiştir. Kafes yaşamından kaynaklı bozulan ruhsal durumu padişahlık yılları içerisinde daha da kötü bir hal almıştır. Sakaoğlu'nun yazdığı gibi kendini harem kadınlarına, zevk ve eğlenceye teslim etmiş, aldığı macunlar, bitkiler, ilaçlar sonrasında psikolojik dengesi iyice bozulmuştur. Kendi iradesini kadınların ve onların yaptığı cinsel oyunlara bırakmıştır. Dimitri Kantemiroğlu, İbrahim için şunlar yazmaktadır:

"Türkler bu sultanın yaşamını, kendisinden öncekinin hayatından farksız bir acımasızlıkla tasvir ederler. Örneğin, Murad'ın kendisini tümüyle içki alemine kaptırmasına karşıt İbrahim, kendisini zevk ve eğlenceye verir. Bütün yaşamını zevk ve eğlenceyle geçirdiği, fakat kuvvetten düşmeye başladığını görünce, kendini toparlamak

[191] Sakaoğlu, a.g.e. s.250.

için tahkir edici içkilere, ya da başka gizli şeylere başvurduğu söylenirmiş. Bu Suretle Sultan Murad'ın içki tutkusundan dolayı devlet hazinesi zayıflar, Sultan İbrahim'in savurganlığı ve zevkü sefası ise tümüyle tükenmiş olur. Kendilerinden önceki padişahlar, imparatorluğun gücünü, düşmanlarının imhası ve devletin sınırlarını genişletmek için kullandıkları halde, bunlar kendi yaşamlarının yok edilmesi için kullanmışlardır"[192]

Naima ise şunları yazar:

"... Erkan-ı devlet ve ayan-ı saltanat birer cariye gönderip padişah hazretlerini tevalüd ve tenasüle" teşvik ettiler. Kadın tâifesi de, padişahtan çocuğunun olmasında yükselme yolu gördüklerinden, fırsat bulup, uzun zaman hapis hayatının sıkıntısından daha yeni kurtulmuş olan sâ-de-dil (saf gönüllü, bön) şehriyârı (pâdişâhı) şivekârlık (oynaşma) ile zevk ve safanın derinliklerine düşürüp, zen-dostluk (kadınlardan hoşlanma, zanparalık) fenninin tuhaf meselelerini (sevişmenin akla gelmedik yöntemlerini) öğrettiler. Padişah giderek zümre-i nisvan (kadınlar) ile ülfete tutuldu.

..."[193]

Yine sakaoğlu'nun yazdıklarına göre; "İbrahim ise büsbütün harem eğlencelerine dalmıştı. Havuzda, murassa kayığının dümen başına oturuyor, su üstünde dolaşırken çepeçevre sazendeler, oyun havaları çalıyor, havuzdaki yarı çıplak cariyeler ellerinde serpme ve sepetlerle balık yakalayıp padişahtan bahşişler alıyorlardı. İstanbul'un ünlü çengi kolları sırayla hareme çağırılıyordu. İbrahim, Akide kolunu pek beğeniyor, Süğlün Şah'ın, Mahmud Şah'ın, Çerkes Şah'ın, Nazlı Yusuf'un kıvrak figürleri karşısında kendinden geçiyordu."[194]

Kendini bu denli eğlence dünyasına kaptıran Sultan İbrahim'in psikolojik durumuna gelince, yukarıda da belirtildiği gibi ruhsal durumu dengesizlik içerisindedir. I. Mustafa'da olduğu gibi ölüm korkusu onda da paranoya oluşturmuştur. İbrahim'de ölüm anksiyetesi daha kuvvetlidir. Zira kafes yaşamı sırasında defalarca IV. Murad'ın ölüm fermanına maruz kalmış ve her defasında validesi Kösem Sultan tarafından kurtulmuştur. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre, Kösem Sultan'ın oğlunu arada, haremin bodrum katlarındaki ışıksız

[192] Kantemiroğlu, Dimitri, (1979), "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi",* (Çev. Çobanoğlu), c.2, s. 168.
[193] Naima Tarihi, C.IV., s.1782.
[194] Sakaoğlu, a.g.e. s.250.

dehlizlerde ve buzhanede saklayarak ölümden kurtarmıştır[195]. Işıksız dehlizler, buzhaneler normal bir insan için bile çok korkutucu alanlardır ki İbrahim zaten halı hazırda bir hapis hayatı yaşamaktaydı. Yaşadığı bu olaylar/travmalar kendisinde ölüm paranoyasına neden olmuştur. İbrahim durumunun farkındaydı ve Veziriazam Kara Mustafa Paşa'ya bir yazısında, *"sancı deyü yaturum, kah arkama gelür, irkülürüm. Kulaklarum tıkalur. Şöyle sıkılmam var ki ölüyorum. Gayetle halim yaman olmuştur. Eski hastalığım ziyadelendi. Ne kollarum, ne başum vardur. Ziyade elemdeyim ..."* diyor, Mustafa Paşa'dan hekimbaşı ile görüşüp derdine çare bulmasını istiyordu[196]. Naima ise İbrahim'in durumu için şunları yazar:

> *"Kâtip Çelebi merhum ve Vecihi'nin yazdığına göre, Pâdişah-ı âlempenah (3.S.) evvelce hapishanede, can korkusu ile hafakan ve bazı sevdavî illetine yakalanıp, vücut tedavisi kâr etmezdi deyû, nefesi keskin kimselere okunmak yolunu, musahiplerinin teşviki ile uygun bulmuşlardı. Ve o şekildeki ruhanî ilâçlardan (okunmaktan) iyilik hissederlerdi. O sırada medresede oturan, Hasan efendi suhtalarından (mollalarından) biri ki, aslında Safranbolu'dan Hüseyin adlı birisi, meşhur bir şeyhin oğlu olup, babasından bazı beğenilen dualar ve garip azâim (fena şeylerden kurtulmak için düzenlenen mevzialar okunan dualar) öğrenmişti. Hasta kadınlar ve çocuklar kendine varup okutmakla, medresede şöhret bulmuştu. Tanıyanlarından biri, valide Sultan hazretlerine tarif edip: 'Şu biçim bir kimse vardır, pâdişâh âlempenah hazretlerine okusa sıhhat bulurlar (iyileşirler)' Demekle saraya davet olundu. Varıp pâdişâha okudu. Kuvvet-i vâhime (kuruntu kuvveti) ve itikat tesiriyle bir hoş hal gelince, adı geçen Molla Hüseyin'e rağbet ve iltifat ve inayet buyurdular."*[197]

İbrahim tahta çıkınca, cinciyi, padişah hocası ve kazasker olarak atadı. İbrahim'in son iki yılı büsbütün ruhsal bunalımlar içinde geçti. "Yürek sıkılması" tanısı konan hastalığı nedeniyle İstanbul'un bütün şeyhlerini, üfürükçülerini ziyaret etmeye başladı[198]. Giderek bilinç bozukluğu artan İbrahim, ne zaman nereye gideceği bilinmeyen, aklına estiği an masum insanları idam ettiren, IV. Murad'dan da korkutucu bir kimliğe büründü. Naima, onun bu halinin bir tür delilik olduğunu, *"Mizac-ı latifi hareket iktiza idüp gâhi tahtıravan ve gâhi esb-i sabâ-reftar ve gâhi koçilere süvar olup şehirde seyrü sülük adetleri olmağla ..."* diyerek açıklar. İbrahim, gideceği şeyhe bir an önce ulaşabilmek için, Salih Paşa'ya kesin buyruk verip İstanbul'da arabayla dolaşılmasını yasakladı. 16 Eylül 1647 günü

[195] Sakaoğlu, a.g.e. s.242.
[196] Sakaoğlu, a.g.e. s. 244.
[197] Tarihi Naima, c. IV., s.1581.
[198] Sakaoğlu, a.g.e. aynı yer.

Davudpaşa'daki üfürükçüsüne giderken önüne bir araba çıkınca müthiş öfkelendi. İkindi divanından kaldırılıp getirilen Veziriazam Salih Paşa'yı imamın evinde kuyu ipiyle boğdurttu[199]. İbrahim, daldığı harem zevki, ruhsal dengesizliği yüzünden işlediği cinayetler, kendi durumundan yararlanıp devlet işlerine karışan kadınlar ve de rütbe olarak yükselen cinci hocalar yüzünden devletin durumu iyice gerilemiş, hazine boşalmıştır. Bu durumun önüne geçmek isteyen bazı devlet ulemaları, İbrahim'i tahttan indirip yerine oğlu IV. Mehmed'i getirmek istemişlerdir ve öyle de olmuştur. İbrahim'in tahttan indirilmesi olayı kaynaklarda şöyle geçer:

> *"8 Ağustos sabahı başta Şeyhülislam Abdürrahim Efendi olmak üzere ulema topluluğu, Ocak ağaları ve kapıkulları, Atmeydanı'na geldiler. İttifaka katılmayan Rumeli Kazaskeri Muslihiddin Efendi, Sultanahmet Camii önünde linç edildi. Cinci hoca kaçarak kurtuldu. Topluluk, Kösem Sultan'a, Şehzade Mehmed'i göndermesini, camide cülüs yapılacağını bildirdiler. Kösem Valide, camide cülüs olmayacağını, saraya gelmeleri gerektiğini uyarınca saraya yöneldiler. Ulema ve ocak ağaları Harem-i Has dehlizine geldiklerinde resmi unvanı "Sahibetü'l-makam Ümmü'l-mü'minin Valide Sultan" olan Kösem, başına siyah ibrişim dest-rnal örtmüş, mirvehe (yelpaze) sallayan bir haremağasının önünde göründü. Topluluk, kendisini saygıyla selamladı. Muslihiddin Ağa, padişahın davranışlarının şeriatl ve akılla bağdaşmadığını, ortalığın karıştığını, düşman gemilerinin İstanbul yolunu kapattığını, sınırda kalelerin birer ikişer elden çıktığını, oysa padişahın eğlenceden başını alamayıp rüşvet için her yola başvurduğunu anlattı. Ulemanın fetva verdiğini ve şehzadenin tahta layık olduğunu söyledi. Abdürrahim Efendi'yle Karaçelebizade Abdülaziz Efendi de ağır ithamlarda bulundular. Eski kazaskerlerden Hanefi Efendi, "Tabl u zurna ve ceng ü şeştar sadâsı, Ayasofya minaresinde müezzinlere ezanı yanıltır. Bedesten basulub tüccarın malları gasbedildi. Avretlere tasallut eksik olmaz. Ümmet-i Muhammed ırz ve can korkusuna düşdü," dedi. Kösem Sultan "Ya sabiden padişah olur mu?" diye sorunca Şeyhülislam akıldan yoksun büyüğün hükümdarlığının caiz olmadığını, akıllı çocuğun ise hükümdar olabileceğini izah etti. Kösem Sultan bu cevap üzerine, "Öyleyse içerü varayım, sarıcığın sardırıb çıkarayım!" dedi. Babüssaade önünde kurulan tahta IV. Mehmed oturtuldu ve biat töreni yapıldı. İbrahim'in katına çıkan bir heyet, tahttan indirildiğini açıkladı. İbrahim padişah olduğunu ileri sürünce, Abdülaziz Efendi "Hayır padişah değilsin. Cihanı haraba verdin. Vaktini lehv ü gaflet ile geçirdin. Rüşveti faş, zalemeyi aleme musaHat etdin. Küffar Bosna'yı istila etdi. Seksen kalyon Boğaz'ı tutmuş. Senin haberin yok!" diyerek ağır hakaretlerde bulundu. Silahdar ve çuhadar, İbrahim'in*

[199] Tarihi Naima, C. IV. Sakaoğlu, a.g.e. s.247-48.

koltuğuna girerek hapsedileceği Kafes Kasrına götürdüler. Kapı önüne gelindiğinde İbrahim "Elhamdülillah, hele bir cemaat başı oldum!" dedi. 9 Ağustos günü İstanbul'da İbrahim'in kaçtığı dedikodusu yayıldı. Çarşı ve dükkanlar yeniden kapandı. Herkes evlerine çekildi. Sofu Mehmed Paşa, şeyhülislam, vezirler ve ulema sarayda toplandılar. Mimar getirtilip İbrahim'in hapsedildiği haremdeki Kubbeli Kasrın kapısı ve pencereleri tuğlayla ördürüldü. Bağırıp çağıran İbrahim'in sesini duyan Enderun halkı, "Bu olur mu, bir padişahı tahtdan indirüb tut ki diri mezara gömdüler. Bir masumu iclas etdiler. Biz onun çok iyiliğin gördük. Hemen anlaşub taşra çıkaralım ve tahta cülüs etdürelim," dediler. Dışarıda da kapıkulu sipahileri Sultan İbrahim'den yana bir eyleme hazırlanıyordu. Devlet erkânı, olacaklardan korkarak İbrahim'in öldürülmesini kararlaştırdı. Şeyhülislam Abdürrahim Efendi, "İki halife mûctemi oldukda biri katledilmek lazımdır," diye fetva verdi. 18 Ağustos l648'de saraya gelen veziriazam, şeyhülislam ve Bostancıbaşı, cellâtları alıp örülen duvarı yıkarak kasra girdiler. İbrahim'in bağırıp çağırmasından korkarak bir köşeye saklanan Cellât Kara Ali'yi, Sofu Mehmed Paşa değnekle vurup içeri soktu. Sırtında al renkli atlas entari, ayağında kırmızı şalvar, başında bir takke ve elinde Kuran olan İbrahim, Şeyhülislama dönüp: "Baka Abdürrahim! İşte Kitabullah. Beni ne hükümle öldürtürsün?" diye bağırırken cellatlar kement atıp boğdular. Ölüsü Hasoda avlusuna çıkarıldı. Namazı kılındıktan sonra Ayasofya'da, eskiden vaftizhane olan, I. Mustafa'nın da gömüldüğü yere defnedildi."[200]

İbrahim'in kendi ağzıyla dile getirdiği şikâyetler ve de kaynaklardan verilen yukarıdaki bilgiler doğrultusunda İbrahim'de paranoid kişilik bozukluğu olduğu görülmektedir. Naima'nın "karasevda", diğer kaynakların ise "yürek sıkışması" olarak adlandırdıkları hastalık aslında ölüm paranoyasından kaynaklı oluşan paranoid kişilik bozukluğudur. İbrahim'in kişilik gelişimi açısından en kritik yaş evreleri kafeste geçmiştir. Bu bölümün başından itibaren kafes yaşamının zorlukları, psikoloji üzerindeki etkileri verilmektedir. Verilen bu bilgilere İbrahim'in padişahlık dönemine dair verilen veriler de eklenince bu kanı daha da güçlenmektedir. Naima'nın da yazdığı gibi, İbrahim'in devamlı korku içinde olması, her an bir şey olacakmış gibi hissetmesi, karşısına çıkan insanların ona zarar vereceğinden korkması ve bunun sonucunda öfke nöbetleri geçirmesi, masum insanları bu korkusundan ötürü öldürmesi paranoid kişilik bozukluğun birer örneğidir. Kendi devrinde hem halk hem de devlet uleması İbrahim'in bu dengesiz halinden şikâyetçiydi ve onun bu durumu deli olarak anılmasına neden olmuştur.

[200] Tarihi Naima, c.IV., s.1831-50., Sakaoğlu, a.g.e. s.251-53.

Sakaoğlu'na göre, İbrahim'e "Deli" sanını, II. Meşrutiyet dönemi (1908-1918) tarihçileri vermiştir. Zevk konusundaki doyumsuzluğu, düşünce ve sağduyu kıtlığı, aceleciliği, yönetim bilgisinden ve kitabi kültürden yoksunluğu, fiziksel ve ruhsal rahatsızlıkları, deli nitelemesini doğrular. Kendisini yakından tanıyan Evliya Çelebi bile *"Musahibin, hocalar, bi-zebanlar, haseki nisvan musahibeler, ol padişah-ı sade-dilin nice bin tatlı dil ile 'urukuna (damarlarına) girip günagün heva ve hevese düşürdüler,"* diyerek dengesizliğini ima etmiştir[201]. Deli kelimesinin etimolojisi yukarıda psikolojik hastalıklar[202] kısmında verildiği gibi "delirium" ya da "delire" olarak geçen delilik kavramı şizofreni ya da başka psikolojik hastalıklar için kullanılmıştır. Fakat daha sonra bu kavram daha çok hezeyanlı bozukluk yani paranoya hastalığı için kullanılmıştır. Paranoya hastalığına maruz kalan diğer padişahlardan en iyi iki örneklerden biri II. Süleyman diğeri ise III. Mustafa'dır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre bu padişah kafesteyken bir kaç defa zehirlenme tehlikesi geçirmiş ve her defasında bundan kurtulmuştur. Bu neden ötürü III. Mustafa, zehirlenme durumuna karşı kendince önlemler almıştır. Yediği içtiği her şeyden sonra kendi hazırladığı panzehirler tüketerek hayatta kalmaya çalışmıştır. III. Mustafa belki birkaç defa zehirlendi ama daha sonrasında bu durum onda paranoya oluşturdu ve her an öldürüleceği korkusuyla kendince bu korkunun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Ölüm paranoyasından ötürü aldığı panzehirler yüzünden tarihe tahta çıkan soluk benizli padişah olarak geçmiştir.

II. Süleyman'nın durumu ise daha içler acısıdır. Kırk yıl boyunca kafeste kalan II. Süleyman belki de ölüm korkusunu en yoğun yaşayan padişahtır. Kırk yıl boyunca ne olacağını bilmeden belirsiz bir şekilde yaşamak her an öldürülme korkusunu taşımak yoğun bir anksiyete yaşamasına neden olmuştur. II. Süleyman, tahta çıkarılacağı zaman kendisini almaya gelenlere inanmamış kendisini öldüreceklerinden korkmuştur. Uzunçarşılı, bu hadiseyi şöyle yazmaktadır:

> *"Taht-ı hümayun çıkıp haric-i Bâb-üs saâde'de kuruldu ve cemal-i padişahiye muntazır olundu; Dar-üs saâde ağası varıp şehzade Süleyman Hanı mahbus olundukları Şimşirlik nâm mahalden taşra dâvet eyledi ve kendüyi izâle eder zenniye havf edüp çıkmadı. 'Benim şevketlü padişahım korkmayın vallah billâh zarar kastına gelmedim; cümle kudumunuza intizar üzerelerdir buyurun' demişken, kalbi mutmain olmayıp:*

[201] Sakaoğlu, a.g.e. s.254.
[202] "Paranoya ve ya Hezeyanlı Bozukluk" başlığı altında bu kelimenin tanımı yapılmıştır.

'İzalemiz emir olundu ise söyle iki rik'at namaz kılayım, andan emri yerine getür; sabavetimden beru kırk yıldır hapis çekerim; her gün ölmektense bir gün evvel ölmek yektir, bir can için ne bu çektiğimiz korku.' Buyurup ağlamaya başlar; ağa tekrar ayağını öpüp estağfurullah hâşa ki size bir kast oluna; taht kurulmuş cümle kulların size bakar demekle yanında refikı küçük biraderi Ahmed dahi: 'Buyurun, korkmayın ağa yalan söylemez' diye cesaret vermekle taşra çıktı, bunca zamandan beri zelil ve sefil üzerinde bir şey yok, ancak arkasında kırmızı atlas entari ve ayağında tomak bulunmakla ağa kendi kürklerinden meneviş çuhaya kaplı bir samur erkân kürk getirip entari üzerine giydirdi ve yalnız koltuğuna girip tâzim ve terkim ile hasodaya munsab Sofa köşküne çıkarıp havuz başında tahta oturttu ve silahtar ağa ile hasodalı istikbal edüp ve andan alıp arz odasına giderken karanlık Arslanhâneye uğrayıp "beni bunda mı öldürürsiz?' buyurmuşlar. 'Behey efendim niçün böyle buyurursuz hâşa ki kulun dahi kapı oğlanıyla hasoda kapısında istikbale gelmiş' dedi."[203]

Uzunçarşılı'nın yazdığı bu hadiseden de anlaşılacağı üzere, II. Süleyman'ın yoğun anksiyete yaşadığı ve bunun sonucunda kendisinde paranoya oluştuğunu görülmektedir. II. Süleyman'ın *"çocukluğumdan beri kırk yıldır hapis çekerim, her gün ölmektense bir gün evvel ölmeyi yeğlerim. Bir can için nedir bu çektiğimiz korku?"* sözleri çocuk yaşından itibaren kafese alındığını ve İbrahim gibi çocukluk, gençlik, buluğ çağını burada geçirmiştir. İbrahim de olduğu gibi II. Süleyman'ın da kişilik gelişim evreleri açısından en kritik yaş evreleri kafeste geçtiği için kendisinde kişilik bozukluğuna neden olmuştur. Yine Süleyman'ın yukarıda söylediği sözler, kendisinin kırk yıl boyunca ölüm korkusuyla yaşadığı ve de bu durumun kendisinde nevrotik bir yapıya neden olduğunu da gösterir.

---

[203] Uzunçarşılı, 1984, s. 91-92. "*Darüssaade ağası da şehzade Süleyman'ı tahta davet etmek üzere Şimşirlik Kasrına gitti. Süleyman, öldürüleceğini sanarak çıkmak istemedi. Tarihçi Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın da tanık olduğu bu davet sırasında yaşlı ve bitkin görünen şehzade, "İzalemiz emr olundu ise söyle iki rik'at namaz kılayım andan emri yerine getür, sahavetimden (çocukluğumdan) beri_ kırk yıldır hapis çekerim, her gün ölmektense bir gün evvel ölmek yeğdür, bir can için ne bu çekdiğimiz korku?" diyerek ağlamaya başladı. Ayağına kapanan Darüssaade ağasının, "Estağfurullah, haşa ki size bir kast oluna, taht kurulmuş, cümle kulların size bakar!" demesi, Şehzade Ahmed'in de ağabeyine cesaret vermeye çalışarak, "Buyurun korkmayın, ağa yalan söylemez," uyarısı üzerine toparlandı. Fakat uzun zamandan beri "zelil ve sefil, üzerinde bir şey yok, ancak arkasında kırmızı atlas entari ve ayağında tomak bulunmakla ağa kendi kürklerinden meneviş çuhayla kaplı bir samur erkan kürkü getürdüp giydirdi ve koltuğuna girüb tâzim ve tekrim ile Hasoda'ya munsab Sofa Köşküne çıkaruh havuz başında tahta oturtdu ve Silahdar Ağa ile Hasodalılar istikbal edüb ve andan alub Arzodası'na giderken karanlık Arslanhane'ye uğrayub beni bunda mı öldürürsünüz? Buyurdu" Böylece bin korkuyla Arzodası'na getirilen Süleyman'ın başına, hazineden getirilen ve Hz. Yusura ait olduğu sanılan "imame-i şerif" (sank) konulup üç sorguç iliştirildi. Buradan çıkartılıp Babüssaade önünde tahta oturtuldu. Cülüs töreni sürerken atılan toplarla da II. Süleyman'ın padişahlığı ilan edildi ve IV. Mehmed de Şimşirlik Kasrına kapatıldı. 9 Kasım günü valide alayı düzenlenerek II. Süleyman'ın annesi Dilaşüb Sultan Topkapı Sarayına getirildi"*.Sakaoğlu, a.g.e. s. 272-73.

Ölüm korkusu normal hayatta kimisi için yaşamaya yönlendiren bir kamçıdır, kimisi için ise anlatılan bu tür hastalıkların ana kaynağıdır. II. Süleyman ve onun gibi ölüm korkusunu her an ensesinde hisseden diğer şehzadeler, kafes sonrası yaşamın ne denli olduğunu hissettikleri bu ölüm korkusundan sonra anlamışlardır. Uzunçarşılı'nın yazdığı şu sözler bu durumu çok iyi tamamlamaktadır: "*Fakr-ü ihtiyaca katlanarak hür ve korkusuz yaşamağı böyle bir şehzadelik hayatına bin kere tercih eden bir insanın sıkıntılı da olsa geçirdiği hayatının ne kadar kıymetli olduğunu takdir edeceğine şüphe yoktur."*[204]

Kafes sisteminin fiilen ortadan kaldırıldığı fakat yine de etkisinin sürdüğü ve bu etkiden nasibini alan son padişah ise yalnızca 93 gün tahtta kalan V. Murad'dır. Bu padişahın da tahttan indirilme sebebi I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in tahttan indirilme sebebiyle aynıdır, yani yine psikolojik rahatsızlıklardan ötürü olmuştur. V. Murad ile ilgi bazı bilgiler bu bölümün başlarında verilmişti. Şimdi ise onun rahatsızlığına dair kaynaklardan elde edilen rapor ve mektuplardan örnekler verilerek durum aydınlatılmaya çalışılacaktır. V. Murad ile ilgili genel bilgiler Uzunçarşılı'nın *"Osmanlı Hanedanı üstüne İncelemeler, Seçme Makaleler 2"* adlı eserinden yararlanılarak ve de alıntılar (özelikle raporlar) yapılarak değerlendirilecektir.

Uzunçarşılı, tam yirmi sekiz sene Çırağan Sarayı'nda sıkı bir nezaret altında yaşamaya mahkûm olan V. Murad'ın, cülüsünden itibaren mübtela olduğu akıl hastalığının tedavisi için gösterilen ihtimamlar ve hakkında verilen raporlar ve yine bu hususta valide sultanın, oğlunu okutmak suretiyle gösterdiği faaliyete rağmen ilk birkaç sene zarfında hastalığın bütün şiddetiyle devam ettiğini yazmaktadır. Tarih sıralamasına göre doktor raporlarıyla valide sultanın dışarıdaki okuyuculara yollamış olduğu mektuplara eserinde yer veren Uzunçarşılı, bu rapor ve mektupların, hükümdarın hastalığına ne gibi zarurete bianen hükümdarlıktan hal'edildiğine dair bize tam manasıyla bir fikir vermekte ve tarihin bazı mübhem noktalarını aydınlatmakta ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır[205]. V.

---

[204] Uzunçarşılı, 1984. S.92.

[205] Sultan Murad'ın bir an evvel iyi olması için, Abdülaziz'i hal'edenler cidden büyük gayretler sarf etmişlerse de Cuma selamlıklarında ve sarayda görülen gayr-ı tabiî halleribütün ümitleri boşa çıkarmıştı. Tabib raporlarına ve cülüsü esnasında bulunanların söylediklerine göre, Sultan Murad hükümdar yapılmak için gece sabaha karşı dairesinden alındığı sırada çok korkmuş, âsâbı bozulmuş ve Abdülaziz'in ölümünün ânî olarak kendisine tebliği de sıhhati üzerine tesir ederek hastalığı artmıştır. Sultan Murad'ın, veliahtlığı zamanından beri hususî tabibi Kapoleon adında bir İtalyan olduğundan ibtida bu doktor yeni hükümdarın tedavisine memur edildi ise de rivayete göre bunun yaptığı yanlış tedavi Sultan Murad'ı zayıf düşürmüştü. Zamanın ilerlemiş olan tababetine tamamiyle vâkıf olmıyan, fakat senelerden beri saray tabibliğinde ve Sultan Murad'ın hususi doktorluğunda bulunarak mevki almış olan Kapoleon, yine rivayete göre hastanın boynuna ve kulaklarının arkasına yetmiş kadar sülük yapıştırmak suretiyle pâdişâhın bünyesinin

murad'ın hastalığına dair alınan doktor raporlarını vermeden evvel, validesinin hastalığına ve de tahttan indirilmesine neden olan ruh halini onu iyileştirmeleri için okuyuculara (üfürükçülere) yazdığı mektubu vermekte yarar vardır. Mektup şöyledir:

> *"İbtida hanım ile güzel güzel söyleşiyorken gözlerini havaya dikip ve gözünün bebeği büyük olarak ufak ufak kendü kendüsine söyleşerek ve söylediği söz ne olduğu anlaşılmayarak bir yarım saat ve bir çeyrek kadar bu hal üzere iken hemen hanım deyip o işi teklif eder; hanım da efendim olmaz cevabım verdiği halde niçin olmaz diyorsun diye işte emredin bunu öldüreyim diyerek hanımı döver; hiç gözünü tavandan ayırmayarak ben ne yapayım böyle emrediyorlar der ve iki yeşil elbise giyen görüyor; fakat ismini söylemiyor; onlara bakıp gülüyormuş. Evvel böyle değil idi yanına vardıktan sonra bu hal meydana geldi. Bir düziye böyle iş olur mu? Bunu yoluna koymasının çaresini sizden isterim; ilerisi fena olur diye korkuyordum. Kadın yanında olduğu halde daima o işi teklif ediyor, bu da olur mu? Sonra vücuduna zarar gelmez mi? Yedi günden sonra daha başkasını yanma aldı; bakalım şimdiki halde uyku uyuyor, biraz gevşeklik gelmiş ise de inşallah geçer. Bu halden sonra taşra çıktı; bu gevşekliği ondan biliyoruz; yarın bakalım nasıl hal kesbeder?"*[206]

V. Murad'ın durumunu günümüz psikoloji bilimiyle değerlendirme açısından bu mektup oldukça önemlidir. Daha önce de belirtildiği gibi psikoloji bilimi bağımsız olarak varlığını yakın bir yüzyılda ortaya koyabilmiştir. Bu nedenle -yukarıda birçok örneği verildiği gibi- birçok psikolojik hastalık isim ve tanı olarak yerini bulamamıştır. V.Murad'ın hastalığı için de durum bu olmuştur. Verilen bu mektuba göre V. Murad'ın şizofren olduğunu doğrulanmaktadır. Mektupta yazıldığı gibi, Murad'ın bir noktaya kilitlenip uzun uzadıya izlemesi, gözbebeklerinin bu nokta karşısında bir anda büyümesi, karşısında biri varmış gibi onunla konuşup şakalaşması, yanında bulunan kişiye, hayali olarak gördüğü kişinin yönlendirmesi ile zarar vermeye, öldürmeye kalkışması gibi durumlar şizofreni hastalığının belirtileri içerisine girmektedir. V. Murad'ın tedavi edilebilmesi için hem yurt içinde hem de yurt dışından doktorlar getirtilmiştir. Uzunçarşılı'nın "*Osmanlı Hanedanı üstüne İncelemeler, Seçme Makaleler 2"* eserinden alıntı yapılırak, tarih sırasına göre bu doktorların V. Murad'ın hastalığına ait kaleme alınan raporlar verilerek durum netleştirilmeye çalışılacaktır. İlk rapor şöyledir:

---

sarsılmasına ve fazla kan zayi etmesine sebep olmuştur. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Hanedanı üstüne İncelemeler, Seçme Makaleler 2,* 2012, s. 532.

[206] Uzunçarşılı, 2012, s.533.

"Temmuz'un on ikinci pazartesi günü akşamı ve ertesi Salı günü sabahı Salih Efendi ile birlikte olarak Sultan Murad Han hazretlerini gördüm; rey-i âcizânemce kendüleri iztirab-ı derundan münbais olarak cümle-i asa- biyyenin suret-i umumiyyede muhtel olmasından muztarip olmuşlardır. Hastalığın ibtiday-i zuhurundan beru müdavet eden etibbânm fadesine göre bu hale ol vakit daha şiddetli surette duçar olmuşlar iken muahharen icra edilen müdavat-ı münasibenin tesirat-ı hasenesi müşahede kılınmıştır. Bu iyiliğe nazaran el-hâletü hazihi devam eden ihtilâlin yine o veçhile yani sükûnet verici banye (banyo)'lere girmek ve havây-ı ceyyid istişmam etmek ve bahçe içinde gezmek ve mideyi itâb etmeyecek suretle kuvvet verici yemek ve alelhusus uykusuzluğu def için hâmız-ı tutya istimal eylemek, velhasıl her nevi müeddi-i ıztırap halattan ictinab ettirmek yolunda müdavata devam ile azar azar mahvolacağında çok ümit vardır.

İşbu beyanname-i tıbbîyi şehr i temmuzun ondördüncü çarşanbagünü Dolmabahçe saray-ı hümâyununda Doktor Kapoleon ve Salih Efendi ve Âkif Paşa ve Doktor Monceri ile bilmüzakere tahrir eyledim.

Müşarünileyh hazretlerinin bir miktar Bordo şarabı içmeği ziyade arzu ettiklerini işittiğimden kendülerine su ile karışık olduğu hale günde bir rubu şişe Bordo ve keza çok su ile karışık olarak bir ons (sekiz dirhem) kadar da konyak verilmesini ve şayet bunlar mucib-i tahrik olur ise istimalinin tatil edilmesini rey eyledim."[207]

V. Murad'ın hastalığına dair alınan ve ele geçen en eski olan bu rapor, Avrupa'dan getirilen Doktor Pana tarafından yazılmıştır. Uzunçarşılı, bu raporu şu şekilde değerlendirmiştir: "Doktor Parıa'nın bu teşhisine göre Sultan Murad'ın hastalığı cümle-i asabiyyesinin umumî surette bozuk olmasından ileri gelmekte idi; fakat hastada bir salâh eseri görülmediğinden ve hastalığın uzaması dahilî ve haricî dedikoduyu mûcip olduğundan dolayı daimî surette tabib-i müdavîlerden rapor alınmakta idi[208].

Doktor Pana'nın raporundan sonra 1 Ağustos 1876 tarihli Doktor Akif Paşa ile Kapoleon taraflarından ve cülûstan iki ay sonra verilmiş olan müşterek raporda Sultan Murad'ın hastalığının sebebi ve bunun bir tarihçesi nakledilmekte olup bu dikkate şayan olan vesikada aynen şöyle denilmektedir:

[207] Uzunçarşılı, 2012, s.535.
[208] Uzunçarşılı, 2012, s.535.

"Fil Ağustos 1876 tarihiyle Doktor Akif Paşa ve Kapoleon tarafından müştereken verilen raportun tercemesidir

Sultan Murad Han hazretleri otuz yedi yaşında olup mizaçları gayet asabı ve bünyeleri salim ve kavidir; kendüleri onbeş seneden beri bir çok ahval-i müşkile ve tehlike içinde muammer olmuşlardır. Geçen mayıs ayı ihtidalarında henüz veliahd-ı saltanat oldukları halde talebe-i ulûmun vuku bulan hareketleri üzerine dairelerinden harice çıkmamak için bir emr-i padişahı sâdır olmasıyle bundan dolayı kendülerine su-i kasd havfi târî oldu ve yirmi beş gün ve yirmi beş gece bazı ahvalce ifrat ettiklerinden bu da ziyade kesret-i teheyyüci istilzam eyledi.

İşte bu suretle cereyan eden bir hal içinde şehr-i mezkûrun otuzuncu günü hulul edip taht-ı saltanata cülûs ettiler. Ol gün icra olunan harekât-ı askeriyye îras-ı havfve dehşet etmesiyle kendülerinde bir noktaya hasr-ı efkâr edercesine bir düşünmek ânzası nümâyan olmağa başladı; el-hasıl haziranın dördüncü günü amcaları merhumun itlâf-ı nefs ettiklerini haber verdiler; bu vak'a-igayr-ı müterakkibe kendülerine bir sadme-i hatime olduğundan o günden itibaren kendüleri hazin ve mütefekkir ve sâkitgörülür idi; nihayetü 'l-emr mâh-ı mezburun onuncu günü müşarünileyh hazretlerinin el-halet ü hâzıhı mübtela oldukları hastalığn alâmet-i müdhişesi birdenbire zuhur eyledi; kendülerini şanlarına şeyn gelmiş ve aleyhine kıyam olunmuş ve menfur olmuş tasavvur ederler ve vü- cudı olmayan bazı şeyleri görüyor ve işitiyor gibi zanniyyat-ı şedide ile müteezzi olurlar idi; hattâ birtakım fareler hayal edip ondan da korktular. Böyle zıcret-i kdb arasında telefi nefs etmek için mukavemet olunamayacak derece harekâta kalkışurlar idi; işbu alâmet el-yevm hâl-i devamdadır.

Müşarünileyh hazretleri vücutca hal-i tabiî üzeredirler; dimağdan başka kâffe-i âlâtyolunda hükümlerini icra ediyor; mefluciyyete müteallik hiçbir alâmet-i zahire yoktur.

Hastalığın esbab ve alâmatı ber-veçh-i meşruh takarrür etmiş olduğundan zîrde vazi- ü l-imza olanlar, şu minval üzere beyan-ı hâl ederler ki bu hastalık hayat-ı akliyyenin gayet ağır bir zıcret ve ıztırabı olup bunun da esbab-ı mühiy- yesi dâ-i küûl olduğu gibi birdenbire meydana çıkması dahi vukuat-ı fevkalâde ve müdhişenin eseridir.

Bu hastalığın istidlâl-i netayici bahsine gelince bu meselede gayet ihtiyat lâzımdı ve her ne kadar illetin şifayâb olmak ihtimali mutlaka red olunamaz ise de bununla

beraber şurası dahi hatırdan çıkarılmamak iktiza eder ki ifakat ümitleri illetin imtidadı ile nisbet-i müteh âlfe üzeredir.'' [209]

Bu iki doktorun müşterek olarak verdikleri rapora göre Sultan Murad'ın iyi olma ihtimali pek mümkün değildi. Verilen bu rapordan sonra durumun ciddiyetinden etkilenen bazı devlet erkânı, bu sefer Viyana Üniversitesi akıl hastalıkları bölümü profesörlerinden Doktor Leidesdorf'unu İstanbul'a getirerek Sultan Murad'ı muayene etmesini sağlamışlardır. Leidesdorf, bir süre sarayda kalarak Sultan Murad'ı müşahede altına almıştır ve 13 Ağustos 1876 tarihinde bir rapor hazırlamıştır. Leidesdorf'un vermiş olduğu rapor şöyledir:

"Sultan Murad Han hazretlerinin hastalıklarına dair Doktor Kapoleon tarafından verilen tafsilât-ı sahiha ve müdekkikane ve bizzat icra ettiğim muayenat-ı mükerrere, müşarünileyh hazretlerinin düçar oldukları hastalığın keyfiyeti hakkında malumat-ı kâfiye hasıl eylemiştir.

"Müşarünileyh hazretleri bir maraz-ı asabî-i cününîye giriftar olmuşlardır ki bunun da esası küûliyyet-i müzminedir; o da bazı sademat-ı maneviye sebebiyle âhiren tezayüd etmiş ve bu esbabın şiddet ve terakümüne mebnî vücutta pek ziyade îrras-ı mazarrat eder bir hale gelmiştir.

Müşarünileyh hazretlerinin ispirtolu meşrubat istimalinden men olunması lüzum-ı kafisinin dahi zahiren pek ağır olan ve bozan tezayüd eden alâmatta dafili olduğu şüphesizdir; maraz-ı asabî-i cünun î tazyikat-ı maneviyyeden hasıl olan tenezzülden ve ziyade ıztırab-ı kalb ile gelip geçici adem-i temyizden mün- bais olarak ân-ı vahidde zuhur eden harekâttan ibarettir; bu hale bir de uykusuzluk veyahut kifayet derecesinden az uyku uyumak munzam olmuştur ki bu da asabi ve marazi bir teheyyüç hali îras ediyor.

Hal-i tabi î üzere kemal-i dikkatle icra ettiğim muayene matluba iyice muvafık bir netice vermiştir; şöyle ki havass-ı bâsıra ve sâmia ve şâmmeyolunda hükümlerini icra etmektedir; tekellümde ikna ve teşevvüş yoktur; göz bebeklerinin eb'ad-ıiziyolociyesi mütesavî ve/i'li serîdir; kalb yolunda hükmünü icra etmekte olduğu misillû inbisat vefart-ı nümüv halinde de değildir, iki perde-i şada temizdir, desamat derece-i kâfiyededir; muayene olunabilen şayanlarda hiç bir gûna katılık yoktur; akciğerler tamamiyle serbest ve temiz ve vüs'at-ı kâmile halindedir; karaciğer hal-i tabi îsinden ne katılaşmış, ne de küçülmüştür, yalnız Jass-ı yesan biraz tevessü eylemiştir. Dalak eb'ad-

[209] Uzunçarşılı, 2012, s. 535-536.

ıfiziyolociye üzeredir-, vezaif-i hazmiyyeyalnız ifragatta bazı ittiradsızlıktan mâada hiç bir veçhile hal-i asl îsinden huruç etmiyor; vesait ve *mecari-i bevliyye tâbirdir, ciltte çıban* ve *kızıllık gibi şeyler kat'âyoktur. Mide bir muhatî nezle-i müzmine sebebiyle bir miktar basittir. Cümle-i akliyye lâyikiyle nümüv halinde ve harekâtı hal-i asl îsinde olup lisandafelc-i hafiften* ve *inhiraftan eser olmadığı gibi hiss-i umum îde dahi hal-i asl îden huruç eseri yoktur. Müşarünileyh hazretlerinde her nevi maraz-ı haricî-i dimağînin vücuduna kail olmayan işbu muayenenin neticesinden anlaşıldığına göre ârızanın makam, cüm/e-ı asabiyyenın tâ merkezinde olduğunda hiç şüphe kalmamıştır.*

Müşarünileyh hazretlerinin vücutca iyi halde bulunmalarına ve sinlerinin dahi bi'n-nisbe genç olmasına ve avânzın kalilü'l-imtidad bulunmasına mebni hastalığın karîn-i şifa olmağa kabiliyeti vardır; bununla beraber ifakatin huşu- li için tıbbî ve gayr-i tıbbî, bazı müdavata lüzum vardır ve *bu babdapek büyük sabretmek iktiza eder; fakat ifakatin öyle vesait-i mahsusa ile husuli ümit edilmemeli ve böyle bir hastalığa lâakal üç aydan evvel define muvaffak olunmayacağı bilinmelidir.*

Tıbben icrasını teklif ettiğm ve müşarünileyh hazretlerinin etibbasiyle kararlaştırdığım müdavat tahriren başkaca beyan olunacaktır. Bu babda yazılacak varakada münderic olacağı veçhile gayr-i tıbbî idilecek müdavat dahi evvel-i emirde müşarünileyh hazretlerinin bir suret-i mürettebede imrar-ı zaman etmeleri ve *bir taraftan imkân müsait olduğu derecede her nevi ıztırab-ı derum müeddi halattan teb'id edilmesi ve bir yandan dahi hal ve istidadlarına göre zihinlerinin suret-i leyyinede işgal ve kendülerinin hafif işlerle meşgul edilmelerinin tecrübesi hususlarından ibarettir.*

Bu hususta Bab-ı Âlî'nin nazar-ı dikkatini bir diğer nokta-i nâzike imale etmeğe cesaret eder isem vazifemin haricine çıkmış olmaktan ihtiraz etmem; şöyle ki, şimdi bütün dünya devlet-i aliyyeye ve onun hükümet ve hükümdarlarına hasr-ı nazar etmiş ve her gün bin kişi müşarünileyh hazretlerinin mizaçlarına dair haber almak talebinde bulunmuş olduğundan bu babta vuku bulmakta olan suallere az çok resmî bir cevap vermek ve bu suretle birtakım bedhâh yalancıları iskâtve endişe-î kulûbı talff etmek zann-ı âcizaneme göre güzel olur; binaenaleyh işbu beyannâmenin bir kısmından dahi istinbat olunacağı üzere, halka ber veçh-i âti îay-ı malûmat olunmalıdır.'"Sultan Murad Han hazretleri altı haftayı mütecaviz zamandan berü vukuatın sademât-ı şedîdesinden hasıl olan bir musir uykusuzluktan ıztırap çekmişlerdir; bu halin imtidadını her ne kadar bazı tertibat ile tahffe muvaffakiyyet hasıl olmuş ise de cümle-i

asabiyyeyi bir kesret-i teheyyüc halinde bıraktığından ârıza-i mezkûre bir müddet ziyade istirahat ve dikkat ve hüsn-i idareye muhtaçtır."[210]

Bu doktorun raporundan anlaşılanlara göre, Sultan Murad'ın ruhsal sorunun olduğu ve bunun da tedavisinin mümkün olup ancak en az üç ay gibi bir süre gerektiği ve bu süreden önce iyileşemeyecektir. Sultan Murad'ın çok yorulmayacağı bir ortamda bulunması gerektiği, zihnini meşgul edebilecek şeylerden uzak durması gerektiğini vurgulamaktadır. Sultan Murad'ın uykusuz kalması hastalığını arttırdığını da vurgulamaktadır. Sultan Murad'ın hastalığına dair bir başka rapor ise Doktor Monceri tarafından hazırlanmıştır. Bu doktorun rapor tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte tercümesi şöyledir:

"Sultan Murad hazretlerini muayene eyledim ve hastalıklarının bidayetinden beri bakmakta olan etibbânın muavenetiyle birkaç günden beri müdavat etmekteyim; binaenaleyh meşhudatımı ber-veçh-i âti beyan ederim:

Evvelâ - Müşarünileyh hazretleri bir kaç nevi ihtilâl-i şuûr illetine mübtelâ olmuşlardır ki bu da güya ihafe olunuyor gibi sayıklamak ve vücudı olmayan şeyi görmek ve telef-i nefse gayet temayül eylemek gibi alâmatı cami karasevda hali göstériyor.

Saniyen - Bu hastalığın şimdilik şifayâb olamaması hakkında îras-ı şüphe eder hiçbir alâmet görünmüyor; maamafih illetin eşkâli ve hususa telef-i nefse meyletmek müşkilât-ı vahîmesiyle beraber bulunması tehlikelidir.

Sâlisen - Bu suretle bir kaza vukuuna meydan verilmemek üzere müşarünileyh hazretlerini gayet dikkatli ve daimî bir nezaret tahtında tutmak elzemdir.

Râbian - Hastalık mümted oldukça tedabir-i müttehazenin hüsn-i cereyanına dikkat olunur ve buna da hastanın mutavaatı ve nezaret edenlerin dirayetkârane 'muaveneti munzam olur ise lââkal üç ay zafında kâmilen fakat hasıl olabilir.

Hamisen - İUet, sademât-ı muhtalitadan neş'et eylediği cihetle edilecek müdavâtın dahi tıbbî ve gayr-i tıbbî olarak muhtelit bulunmasına muhtaçtır ki bunun da ahval ve alâmata göre suver-i icraiyyesi ve anın tadili, hizmetlerinde bulunan tabiblerin hazakat ve dirayetlerine muhavveldir.

[210] Uzunçarşılı, 2012, s.536-538.

Şimdilik arzedeceğim malûmat-ı ibtidaiyye şunlardan ibaret olup bâ'de-zin emrolunur ve ahvalce lüzum görünür ise daha mufassal bir raport kaleme alacağımı beyan ederim."[211]

Doktor Monceri bu raporda, hastalığın başlangıcından bu yana padişaha bakmakta olan tabiplerin yardımlarıyla birkaç günden beri Sultan Murad'ı tedavi etmekte olduğunu beyan ettikten sonra hastalığın karasevda denilen illet olup hastanın kendisini telef etme (kendisine zarar verme) tehlikesinin bulunduğu ve muhtemelen üç ay zarfında bu rahatsızlığın bertaraf edilebilme ihtimalinin olduğunu yazmaktadır.[212] Yukarıda verilen tüm raporlar Sultan Murad'ın tahtta olduğu dönemde hazırlanmıştır. Bu raporlar doğrultusunda Sultan Murad'ın ruh sağlığının yerinde olmadığına kanaat getirilerek tahttan indirilmiş, yerine Abdülhamid getirilmiştir. Çırağan Sarayı'na hapsedilen Sultan Murad'ın durumu hakkında 13 Eylül 1876 tarihinde rapor hazırlayan Doktor Akif Paşa ve Kapoleon, hastalığının devam ettiğini, iyileşme ihtimalinin artık kalmadığını söylemektedirler. Rapor aynen şöyledir:

"Hâkan-ı sabık Sultan Murad hazretlerinin geçen şehr-i ağustosun ihtidası tarihli raportumuzda şerh ve beyan olunan hastalıklarının pek sür'atli ve gayet şiddetli suretle terakki etmiş olduğunu arz ve ilâm ederiz; vakıa o müddetten beru kendüleriıde vakit vakit bir sükût-ı miimted müşahede etmekte olduğumuz Bibi yürürken bazı kere sallanmak ve her ne kadar nadiren vuku buluyor ise de adelât ve çehre bazı titremek dahi rüyet olunuyor; zabt-ı bevl edememek iki defa vâki oldu; tabiat bazı defa inkıbaz ve *bazan mülâyimet halinde bulunuyor; hiss-i hicab zâil olmuştur ve zaf-ı vücûd ziyadedir.*

[211] Uzunçarşılı, 2012, s.539.

[212] Yukarıda adları geçen ve rapor suretleri konan tabiblerin yalnız veya müşterek raporlarındaki tavsiyeler, hastanın iyileşmesinin zamanla kabil olduğunu gösterdiğinden ve iç ve dış durumun ise daha fazla beklemeğe tahammülü olmadığından ve bu hususta Abdülhamid'in cülûsu için çalışan eniştesi Damad Mahmud Paşa'nın gayreti ve bilvasıta sadrıâzamı tehdidi de müessir olarak telâşa düşmüş olan Mehmed Rüşdü Paşa daha fazla beklemekten çekinerek en son kat'î surette almış olduğu rapora istinaden îcabeden fetvayı da aldıktan sonra Sultan Murad'ın hal'ine karar verilmiş, bunun üzerine Midhat Paşa, veliahd Abdül- hamid Efendi ile görüşmeğe memur edilmiştir. Nihayet 10 Şaban 1293 çarşamba günü (30 Ağustos 1876) hükümet erkânı ile ulemâya mühim bir işin görüşülmesi için tezkireler yazılarak ertesi perşembe günü Bâbıâlı'ye gelenler Topkapı Sarayı'nda toplanacak olan meclise yollanmışlardır; Arz odasında vâki toplantıda sadrıâzam kısa surette vaziyeti anlatmış; şeyhülislâm da şer'aıı icrası îcabeden ve evvelce hazırlanmış olan fetvayı okuması için fetva emini Halil Efendi'ye vermiştir. Bunun üzerine keyfiyet, Hırka-i Saadet dairesine gelmiş olan Abdülhamid Efendi'ye tebliğ edilmiş ve an'aneye binaen Bâbüssaâde denilen Akağalar Kapısı önünde usul ve kanun üzere kendisine biat olunmuştur. Uzunçarşılı, 2012, s. 538.

İşbu alâmât-ı vahîmeden istidlâl olunduğuna göre meflûciyet-i umumiyye- nin mutlaku'l-vuku olduğu şüphesizdir ve fakat bahsinde hemen bütün bütün ümit mahvolmuştur."

Uzunçarşılı, yukarıda verilen rapordan bir hafta sonra hazırlanan ve sekiz doktorun imzasını taşıyan 20 Eylül 1876 tarihli raporda Sultan Murad'ı tedavi etmekte olan Kapoleon ile Âkif Paşa ve Monceri'nin ifadeleri dinlenip raporları da tetkik edildikten sonra hastanın muayene edildiğini yazmaktadır. Bu yeni rapor şöyledir:

"Hakan-ı sabık Sultan Murad-ı hâmis hazretlerinin şimdiki hallerini muayene ve beyan etmek üzere celbolunmuş olduğumuzdan müşarünileyh hazretlerine daima müdavat eden Doktor Kapoleon ve Âkf Paşa ve Moncerı nin fadat-ı vakıalarını istima eyledikten ve mumaileyhimin yazmış ve tarafımıza irâe etmiş oldukları raporlar meali dahi malûm olduktan sonra bu babtaki efkâı-ı âcizânemizi ber-veçh-i âti arzederiz:

Sultan Murad hazretleri üç aydan beru karasevda illetine mübtelâ olmuşlardır ki bu da tahvfve tazyik olmuyor gibi sayıklamak ve telefi nefse ziyadesiyle meyletmek ve görmediği işitmediği şeyi görüyor, işitiyor gibi havass-ı tabiiyye- de muhiş surette sehv eylemek halleriyle müctemîdir, müşarünileyh hazretleri hayallerinde fare vesair bazı nâpâk hayvanat tasavvur eder, bazan dahi birden bire şiddetle zuhur edici heyecan izhar eyler Bu esnada kendülerigayet mutabassırâne bir nezaret ve dikkat tahtında tutulmuş ve tutulmakta bulunmuştur; kendilerinin duçar oldukları uykusuzluk hali bazan galebe edilemiyecek derecededir; asâr-ı mıûıabbet ve şefekat hemen bütün bütün zail olmuş vehicab ve tesettür hissiyatı dahi günden güne zail olmaktadır; göz bebeklerinin eb'âd-ı asliyyesi bakidir-, gözlerin bakışı donuktur; simalarında nümayan olan âsâr hem mülâyimane bir kayıtsızlık ve hem de hal-i inhitat göstermektedir. Bir müddetten beru müşarünileyh hazretleri kendülerine verilen ilâçları ve hatta me'külât ve meşrubatı kat'iyyen reddetmekte olduğundan bu hal ziyade zaaf ve daimî inkıbaz îras etmiştir.

Muahharen adelât ve çehre çekilip, büzülmek ve bazan âzây-ı bedende ıspazmoz harekâtı ve meşy ü harekette ihtizaz ârız olmak gibi alâmet zuhur eylediği misillû en son günlerde dahi maharic definden zuhur eden mukaddime-i mejluciyetten nâşî hastalığın ağır bir hale münkalib olmuş olmasından korkulur. İşbu ahval ve mülâhazat, aklın mütezayiden kesb-i zaaf etmesiyle ve alelhu- sus kuvve-i hafzanın mahvolmasiyle bir kat daha sübut bulmuştur.

Binaenaleyh hastalığın ber-veçh-i muharrer suret-i teşhisi salifü'z-zikr raportlar münderecatına muvafık olarak cümlemiz taraf ndan kabul olunmuş ve minval-i meşruh üzere beyan olunan alâmetten netayic-i vahime istidlaline mecburiyyetgelmiştir; maamafih encâm-ı hâlin vaktini tâyin edemeyiz; elhasıl illet-i sevdanın bir cünun-ıfelci haline girmeğe başlamasından korkulur."[213]

Bu rapor verdikten dört gün sonra içlerinden Temple hariç olmak üzere aynı doktorlar 24 Eylül 1876 tarihli müşterek bir rapor daha vermişlerdir. Bu raporda Sultan Murad'ın iyi olsa bile aklı dengesinin tamamen düzelmeyeceğinden bahsedilerek genel olarak şu bilgiler verilmektedir: "Hâkan-ı sabık Sultan Murad'ın hastalığının mahiyyetine dair 20 Eylül 1876 tarihli raporumuza atfen sabık hükümdar her türlü tahmin hilâfına uzak bir âtide salâh bulsa bile gerek şahsî ve gerek amme işlerinin idaresini tekrar ele alabilecek surette akıl ve muhakemesine tamamıyla sahip olamıyacaktır." Abdülhamid, bu raporun da etkisiyle artık tahtının güvende olduğuna inanmış ve bundan sonra Sultan Murad'ın tedavisiyle de ilgilenmemiştir. Sultan Murad, Çırağan Sarayı'nda git gide daha da kötüleşmiştir. Doktorlardan ümidini kesen validesi ise oğlunu iyileştirmek için maneviyat tedavisine yönelerek onun için birtakım okuyuculara başvurmuştur. Uzunçarşılı'dan edinilen bilgiye göre; Yıldız evrakı arasındaki bir zarf içinde Sultan Murad'ı okutmak, çamaşırlarını tütsületmek, muska takmak suretiyle sabık hükümdarın şifa bulmasına gayret edildiğini gösteren dokuz mektup vardır[214]. Uzunçarşılı, bu mektupların tercümesini sırasıyla şu şekilde vermektedir:

[213] Bu raporda imzası olan sekiz doktorun isimleri şöyledir: Fransız Sefareti Tabibi Marroin, İngiliz Sefareti Tabibi Dickson, Kastro, Akif, Temple, Avusturya Sefareti Tabibi Saffo, Alman Sefareti Tabibi Muhlik, Mongeri. (uzunçarşılı, 2012, s.541-542).

[214] Bu mektupların hemen hepsi nefesinden istifade edilmek üzere hammallar kethüdası Hafız Emin Efendi adında birine yazılmıştır; Valide Sultan'ın bu mektuplarından bazısının tarihi var ve bazılarının da yoktur. Mektup götürüp getirme, çamaşır ve tütsü ve muska alıp verme işi, Mehmed Bey adında Sultan Murad'a mensup birisi vasıtasıyla yapılıyordu. Mektuplarda melâmiyyundan Çavuş İbrahim Bey ile Hasan Baba ve Salih Efendi isimleri geçmektedir. (Uzunçarşılı, 2012, s.542-44).

2 Aralık 1292 ve 27 Zilkade 1293 (15 Aralık 1876) tarihinde yazılan birinci mektup:

"*Tezkire-i aliyyelerini memnuniyetle aldım, cümle meali malûmum oldu; o günden bem daha o iş olmadı, bundan sonra bakalım inşallah yerinde eder ve inşallah tesir etmiştir; çifte Ali'yi emriniz üzere bağladım; me'külat ve meşrubatça daima dikkat olunmaktadır; hemen cenâb-ı hak hıfzeylesin elimizden ne gelür, ben evlâdımı yaradan tanrıya emanet ettim; işte ol kadar, bana devlet onun sıhhatidir. Öbür şeyi saydım, bugün tamam yüz beş gün oldu, daha yirmi iki gün ister ki müddet tamam olsun, yani zilhiccenin yirminci perşembe günü demek. Allahü âlem ihsan eder ise teşekkür ederim; Salih Efendiye dahi selâm . ederim. Allah cümlenizin ve cümlemizin say ve gayretini zâyi etmesün, Muradımızla bermurad eylesün âmin. Süleyman Efendi için yazılan doğru değildir. Mısır'da imiş; haberi geldi; baki duadır. Fi 2 kânun-ı evvel sene 92. Malûmınız."*[215]

11 Muharrem 1294 (26 Ocak 1877) tarihinde yazılan ikinci mektup: (Bu mektup hammallar kethüdası Hafız Emin Efendi'ye yazılmıştır. Bu mektupta Hafız Efendinin hatm-i hâcegân ettiğinden bahsedilişine göre kendisinin Nakşibendî tarikatine mensup olduğu anlaşılıyor)[216]

"Mâden-i hakikatim efendim,

Bu defa gönderilen cevabınızın mealinden fevkalâde memnun ve müteşekkir oldum; cenâb-ı hakka sad-hezâran şükürler olsun elhamdülillahi taâlâ hazırdır; mevlâ hayırlısiyle seni tiz günde muradına yetiştirsün âmin yâ muin. Vallahi'l-âzîm tarafınızdan isminiz ile selâmınızı söyledim; nutk-ı şahaneleri (ve aleykümselam, biliyorum om, beni sever ve afiyetim için hatm-i hâcegân etti) deyu buyurdular. Ben yalnız selâmınızı söyledim ol kadar; hatm-i hâcegânı kendileri buyurdular, artık burasım siz bilürsiniz ve muıtazır olduğum kâğıdı Salı günü isterim. Allaha, çok şükürler olsun her şey yolundadır, yarabbi muradını ver. Bâki cenâb-ı hakka emanet olunuz. Fi 11 Muharrem sene 94. Malûmınız."

[215] Uzunçarşılı, 2012, s.545.
[216] Uzunçarşılı, 2012, s.546.

15 Muharrem 1293 (30 Ocak 1877) tarihinde yazılan üçüncü mektup:

"Efendim,

Denize düşen yılana sarılırfehvasınca iyi kötü her kimi bulduk ise okutup tertiplerini icra ettik;fakat matlubum vech üzere olamadı, okuyanlardan büsbütün fayda görülmedi ise de zararı da görülmedi; lâkin bu adamın üzerinde peri alâmeti olduğu hakikaten müşahede olunmaktadır; zatiniz ise müstaid ve bu işte mahir olduğunuzu gönlüm isbat ediyor ve evlâdıma sıdk u muhabbetiniz olup gayretinizi görüp işitiyorum teşekkürler ederim; evlâdımı evvel Allaha, saniyen resulüllaha ve sâlisen size teslim ve emanet ederim; her ne türlü ister isen icra edin, bir ayak evvel çaresine bakmanızı rica ederim; Vallahi nüsha da boynunda duruyor, çıkarmadım; bundan sonra kimseye bir şey yaptırmam; yapan da kalmadı; tamamiyle size teslim olduk; ölürüm sizi bırakmam. Allah rızası için evlâdım sana emanet. Sây ügayretinizi temenni ederim, her ne ki emreder isen yaparım; illa bu dertten afiyetle halâs olsun efendim-, inşallah bir gün olur ki teşrifbuyurup kendü yüzüne dahi okursunuz; tertibinizi Mehmed Bey yediyle isterim. Bâki cevabınıza muntazırım. Fi 15 Muhanem sene 94 (Valide Sultan)."[217]

Valide Sultan'nın Hafız Emin Efendi'ye yolladığı bu mektuptan anlaşıldığına göre Sultan Murad'ın manevî tedavisi için birçok kimselere başvurulmuş, bir faydası görülmemiş ve nihayet bu iş Hafız Emin Efendi'ye bırakılmıştır[218].

Bundan sonra yapılan manevî tedavinin müessir olduğundan bahs ile Valide Sultan Hafız Efendi'ye 25 safer 1294 (11 Mart 1877) tarihinde yazdığı dördüncü mektup:

"Canım Hafiz Efendi,

Tebşirlerini aldım, fevkalâde memnun oldum; cenâb-ı hak sâyinizi zâyi et- mesün; an karibi'z-zaman maksadımıza nâil buyursun âmin. Maşallah kendü- sinin günden güne kesb-i afiyeti mütezayid olmaktadır. Malûmunuzdur, halimizi pek râna bilirsiniz, ağlar ise müjde demişsiniz, bir haftadır kendü kendüsi- ne düşünüp haline ağlıyor-, görmüş olsanız yürekler dayanmaz; gözünden leblebi gibi yaşlar iniyor ve onunla beraber vacibü'l-vücud hazretlerine tazarru ve niyaz etmektedir; hemen Allah kabul ile kusurunu af buyursun âmin. Ben onu öyle gördükçe helak oluyorum; fakat ağladıktan sonra açılıyor, fehmi, idraki ziyade oluyor; okuyor ve kitap da mütalea ediyor ve yazu

[217] Uzunçarşılı, 2012, s.545.
[218] Uzunçarşılı, 2012, s.545.

dahi güzel yazıyor. Elhamdülillah; yani her gün ve her saat iyilik artmaktadır; lâkin haline pek müteessftir. Anladıkça ben kime ne yaptım ki beni böyle muhasara etmişler diye ağlayıp meyus oluyor ve cümle yazılan haberlerdenfevkalade memnun oldum; baba hazret- terinin mübarek ellerinden öperim, tebşirlerinden teşekkür edip sevindim; baki halimiz budar efendim; Allah yüz aklığı versin cümlemize. Fi 25 Safer sene 94 Malûmınız."[219]

Yine Hafız Emin'e yazılan ve tarihi belli olmayan beşinci Mektup:

"Hakikatlû efendim,

Mahsus selâm ederim, cevab-ı aliyyelerini meserrette aldım ve cümle meali malûmum oldu; bakalım inşaallahü taâlâ bu dahi defolur, öbür şeyler def oldu; zahmet geçtiğimiz (çektiğimiz) *budur, bu da yoluna girerse artık pir ü pâktir-, kendülerinin elhamdülillahi taâlâ afiyetleri vardır-, bununla beraber Süleyman efendi için yazılan doğru ise Allah bilir fevkalade memnun ve müteşekkir oldum,- canım sahi midir? doğm haberini isterim, pek inanmadım; Allah versin ki doğru olsun. Bayram geldi demişsiniz; cenâb-ı Allah hakkımızda müteyemmin ve mes'ut eylesin âmin. Mevlâdan ümit kesmem. Bâki duadır efendim. Malûmınız."*

Tarihi belli olmayan altıncı mektup:

"*Cevab-ı aliyyeleriyle Melâmiyyun çavuşu İbrahim Bey mühriyle mühürlü tebşiratlannı birden aldım; kıraet olunup cümle meali malûmum oldu. Bu hususta verilen tebşirat ve müjdelerindenfevkalhad memnun olduğumu ikinize de beyan ederim; her hal ü kârda vacibü'l-vücud hazretlerine mütevekkil olup yüzümüzü tuttuk. Allah hakkımızda ve cümle ibad hakkında hayırlısını ihsan buyursun âmin yâ muin. Takdire bağlanıp oturuyoruz. Oğlum hazretlerinin elhamdülillah taalâ kesb-i sıhhat ve afiyette olduklarım ben de size tebşir ederim. Baki memnuniyetimin beyaniyle iktifa eylerim. Fi 5 Şaban sene 94 Malûmınız* Ş"

Valide Sultan imza yerine Şevkefzâ adının baş harfini koydurmuştur.

Hammallar kethüdasına gönderilen yedinci mektupda Sultan Murad'm üç gündür

[219] Uzunçarşılı, 2012, s.547.

iyiliğe doğru gittiği yazılarak yine baba efendiden bahsolunup duası isteniyor[220]:

‘’Benim canım,

Cevabınızı aldım; cümle meali malûmum olmuş idi; yazdığımız gibi hamden sümme hamden pazartesi ve salı ve çarşamba üç gündür âdeta iyi halleri ken- düsünden müşahede ediyoruz; Allah ömrünüze berekât, vücutlarınıza sıhhat ve afiyeti ihsan buyursun. Artık mesruriyetimden neyapacağmı bilmiyorum. Maşallah öyle kendü kendüsine evvelki gibi söylemiyor; her veçhile farklı oldu; inşallah bundan böyle tesyir (tesir) *edecektir; haber verdim ki memnun olasınız diye. Cenâb-ı hakka çok şükür. Baba hazretlerinin mübarek ellerinden öperim, himmetlerini temenni ederim. Afiyetimizi bilsünler de memnun olsunlar. Baki dua. Valideniz."*

Valide Sultan’ın aynı şahsa gönderdiği sekizinci mektup ta tarihsizdir ve Sultan Murad’ın iyiliğe yüz tuttuğundan dolayı Hafız Efendi'ye teşekkür olunarak şöyle deniliyor:

"Efendi hazretleri,

Mahsus selâm ederim; emriniz üzere elhamdülillah teâlâ zerre kadar üzül- miyerek ve bir ziyan gelmiyerek o işi icra buyurdular; iki gündür mâşâallah bakıyoruz, her bir veçhile kendüsini iyi görüyoruz; inşâallah bundan böyle açılacaktır. Size reca ederim daha üzerinde bulunan cüz’i fenalıklar için dahi çalışın; el-hasıl şimdiki halimizi Mehmed Bey'den sual edin,- o size söylesün. Doğrusu bu hususta sizin sâyiniz şüphesiz meydana çıktı; bunun için ayrıca ben size teşekkür ederim. Allah ömrünüze berekât ve vücudunuza sıhhat ve afiyet ihsan buyursun da çok zaman evlâdımın hizmetini etmek nasip ve müyesser buyursun âmin. Siz ne üzere çalışıyor iseniz onu bırakmayın, çalışın. Öteberii çalıştırıyor diye kendünize şüphe gelmesin; sizin işinizi kimse yapamaz. Yanınızda bulunan hanıma dahi mahsus selâm ederim. Hizmetine baksun canım, bırakmayın, evvel Allah evlâdımı size emanet verdini; Tevfik Bey'e ve Şahinde Hanım’a dahi mahsus selâm ederim.

Malümınız.’’[221]

Son ve uzunca olan dokuzuncu mektup da Hafız Emin Efendi’ye yazılmış olup bunda, Sultan Murad’ın yemek yiyip iyice uyuduğu, gözüne görünen şeylerin bertaraf olduğu,

[220] Uzunçarşılı, 2012, s.548.
[221] Uzunçarşılı, 2012, s. 548.

vücutca toplamağa başladığı, fakat büyük abdestini yapmak üzere helaya girip korku ve telâşla dışarı çıktığı için bunun bir çaresine bakılması yazılıp istenilen yirmi liranın gönderildiği beyan edilerek Hasan Baha'nın da himmeti istenmektedir. Mektup aynen şöyledir[222]:

"Benim canım Hafız Efendi hazretleri,

Mahsus selâm ederim; cevabınızı aldım, hemen meali malûmum oldu; halbuki bizim halimizden sual olunursa cenâb-ı hakka sad-hezâran şükürler olsun taam pek güzel ediyor ve geceleri dahi uyku güzel uyuyor ve gözüne görünen şeyler bitti, eseri kalmadı ve aklı dahi evvelkinden çok iyi farklıdır, vücutça dahi afiyettedir; zafiyeti ol kadar kalmadı; elhamdülillahi teâlâ eyice topladı ve benzine adeta kan geldi; rengi güzeldir; fakat iki kusurumuz vardır; biri giyinip, soyunmak, biri abdeste gidip işini bitirmek. Bu ikisi için fevkalâde kendüsi ve biz mükedder üzereyiz. İdrarını abdesthaneye gidip bozuyor ve bazıları maşrapaya kendüsi güzel güzel idrarını edip bırakıyor, ille ve lâkin büyük işini mem- şanede edemiyor; kendüsi memşaneye giriyor, hemen bir havf ve telâş ile dışarıya çıkıyor, nihayet donuna ediyor ve onu da çıkarırken artık ne zahmetler çekiliyor tarif edemem. Canım efendim, Allah aşkına bu işinin kendü kendüsiyle rahat etmelerine çalışılsun. Bu ikisi yoluna girmedikten sonra dünya benim olsa nafle gözümde değildir; fevkalâde keder ettiğimiz budur; kendüsi de istiyor ki memşa- nede edeyim diye;fakat içerüye girer girmez bir korku ile dar kendüsini dışarıya atıyor; bunun elinde değildir, çaresine bakmalı canım. Allah emaneti bu halimizi kimse duymasın. Artık bu ikisi yoluna girer ise bir şey kalmıyacaktır; matlubunuz olan yirmi lira tarafınıza irsal kılınmıştır. Vallahi maaşlarımız çıkmıyor, para hususi için zaruret çekiyoruz; para verdiğime yanmıyorum, Allah kabul eylesin; evlâdım iyi olsun, uğruna feda olsun, lâkin bunlar yoluna girmediğinden canım sıkılıyor. M."[223]

Mektubun arkasındaki ilâve:

"Hasan Baha'nın elini, ayağını öperim. Halimizin tıpkısını beyan ettim, malûmunuz olsun; çaresine bir an evvel bakılsın; mutlaka peri alâmeti gibi anlaşılıyor. Kendüsi her şeyi yolunda olduğunu istiyor; fakat yaptırmıyorlar, korkutuyorlar; fakat hamdolsun gözüne görünen bitti; hiçbir şey görünmüyor ve hem kendi kendisine söylenmiyor; adeta güzel konuşuyor; bu iki kusur olmaz ise bir şeyi yoktur, görseniz kendüsi pek âlâ; fakat bu kusur vardır. Mahsus selâm ederim bâki duadır fendim himmet."

[222] Uzunçarşılı, 2012,s.549.
[223] Uzunçarşılı, 2012, aynı yer.

Uzunçarşılı'dan alıntılanan bu doktor raporları ve de mektupların hemen hepsinde Sultan Murad'ın karasevda illetine tutulduğu vurgulanmaktadır. O dönemde karasevda illeti olarak isimlendirilen ruhsal hastalık aslında ya paranoya ya da şizofreni hastalığıdır. İlk doktor raporlarında Sultan Murad'ın ani bir korku ve panik nedeniyle travma geçirdiği anlaşılmaktadır. Abdülaziz'in tahttan indirilme olayı kararlaştırılan tarihten bir gün önce yapılması ve Sultan Murad'ın bundan haberdar olmaması, bir anda kendisinin tahta çıkarılması onda çok ciddi etkiler yaratmıştır. Temelde yine ölüm anksiyetesi vardır. Zira Abdülaziz halihazırda hükümdardı ve kendisine karşı düzenlenen bu isyanın başarısızlıkla sonuçlanması ihtimali Sultan Murad'ın ölüm fermanı olurdu. Abdülaziz'i tahttan indirme planları kendisinde yerince bir korku oluşturmuştu zaten ve bir de bu ani plan değişikliği de eklenince bu korku travmaya dönüşmüştür. Bu olaya ek olarak Sultan Murad'ın içki ve madde kullanımı da kendisinde oluşan travmanın etkisini arttırmıştır. Yaşanılan bu tür travmalar ve madde kullanımı şizofreni hastalığına sağlam bir zemin hazırlar. Yukarıda verilen raporlar ve mektuplarda Sultan Murad'ın ekseriyetle uykusuzluk problemi olduğu, halüsinasyonlar (gerçekte olmayan kişiler, fareler gibi) gördüğü, titreme nöbetleri, şiddetli korku ve panik anları yaşadığı, yeme bozukluğu, her herkesin kendisine zarar vereceği düşüncesinin olduğu ve bu nedenle herkesten şüphelendiği gibi sorunlar yaşadığı yazılmaktadır. Tüm bu belirti ve tepkiler şizofreni hastalığına dairdir. Verilen ilk raporlarda kendisinin iyileşme olanağının olduğu söylense de daha sonraki raporlarda bunun artık mümkün olmadığı, bedensel bir iyileşme gerçekleşse bile aklı dengesinin yerini bulamayacağı yazılmaktadır. Validesinin doktorların bu raporlarından sonra okuyucu hoca ve şeyhlere başvurması da bunun bir göstergesidir. Maneviyat tedavisinin de işe yaramadığı mektuplardan anlaşılmaktadır.

Kafes sistemine maruz kalan padişahların yaşamların verilen bu kesitler doğrultusunda bu sistemin uygulandığı zaman zarfının Osmanlı Devleti için iyi olmadığı açıkça görülmektedir. Kardeş katline bir çözüm olarak getirilen bu sistem devletin çöküşüne rahat bir zemin hazırlamıştır. Sancak sisteminin geçerli olduğu dönem ile kafes sisteminin geçerli olduğu dönem arasında uçurum gibi bir fark vardır. İlk dönemde devletin hemen hemen tüm kurumlarında oturmuş ve iyi işleyen bir sistemi bulunmaktaydı. Her şeyden önce devleti yönetecek olan şehzadelerin sistemli olarak işleyen bir yaşam alanları ve tarzları vardı. İlk doğumdan itibaren birçok alanda (iyi bir evlat olma, yöneticilik, savaşçılık gibi) eğitimleri başlıyor, başa geçene kadar da devam ediyordu. Sarayda teorik alanda başlayan eğitimleri sancağa çıkmaları ile birlikte pratik alanda da pekişmiş oluyordu. Küçük

yaşlarından itibaren babalarıyla savaşa çıkan şehzadeler başa geçtiklerinde savaş alanına ve orduya da hakim olmuş oluyorlardı. Devletin başındaki kişinin/kişilerin sistemli disiplinli bir hayatları olduğu için devletin diğer alanları, kurumları da sistemli bir şekilde işlemiş oluyordu. Kafes sisteminin geçerli olduğu ikinci dönemde ise bu yerli yerinde olan sistem çözülmeye başlamıştır. Bu dönemdeki şehzadelerin yetiştirilme yöntemleriyle birinci dönemdeki şehzadelerin yetiştirilme yöntemleri bir birinden farklı olmakla beraber yalnızca doğum merasimleri ve ilk çocukluk dönemleri (sütnine tarafından emzirilmeleri, bakımları vs.) ortaktır. İkinci dönem şehzadelerin çoğu daha çocukluk yaşlarından itibaren kafes yaşamına maruz kalmışlardır. Hemen hemen hepsi eğitimsiz kalmış, bazıları okuma yazmayı bile öğrenememişlerdir ki I. Mustafa bunun bir örneğidir. Teorik ve de pratik eğitimden yoksun kaldıkları gibi kafesten ötürü psikolojik hastalıklarla karşı karşıya gelmiş, hemen hemen hepsi psikolojik travmalar yaşamışlardır. Ruh sağlığı yerinde olmayan, eğitimsiz, bilgisiz ve de çoğu zaman çocuk yaşta başa geçen padişahlar tarafından yönetilen devletin, elbette ki doğal olarak diğer tüm kurumları da bundan etkilenmişlerdir. Birinci bölümde daha çok şehzadelerin şah olarak içinde olduğu taht oyunları ikinci dönemde farklı bir boyut kazanarak bu taht oyunlarında şehzadeler, kendilerinin özel durumlarından (ruhsal bunalımları, kafeste olmaları, zevk yaşamına dalmaları gibi) yararlanarak valideleri, güçlü devlet adamları, şeyhler, hocalar (Sultan İbrahim'in devrindeki cinci hocalar özellikle) tarafından birer piyon olmuşlardır. Başka önemli bir husus var ki o da feodal düzlemde oluşan ataerkil devlet yapısını ayakta tutan üreme unsurudur; erkek çocuklarının olması ve soyu devam ettirmesi durumudur. Kafes sisteminden geçen tüm padişahlar bu konuda sorun yaşamışlardır. Birçok padişahın çocuğu olmadığı gibi birçoğunun da saltanatının sonlarına doğru çocuğu olmuştur. Cinsel sorunların yaşandığı bu dönemde harem kurumu her zamankinden daha fazla bir etkinliğe sahip olmuş, buradaki kadınlar (Kösem Sultan, Turhan Sultan gibi) yönetime karışma olanağını daha çok elde etmiş oldular.

Tüm bunların sonucunda devletin siyasi, mali, ticari, eğitim gibi birçok alanında bozulmalar meydana gelerek çöküşü için zemin hazırlamıştır. Elbette ki devletteki çözülmeler ve kötüye doğru gidişatı yalnızca kafes sistemine bağlı olarak olmamıştır. Çok daha farklı nedenleri de olmuştur ama çöküşün ana kaynağı bu sistemdir.

SONUÇ

Annales Okulu'nun kurulduğu Yirminci Yüzyılın başına kadar, tarih yazımı genellikle savaşlar, diplomasi, askeri, siyaset üzerine yoğunlaşan, büyük olayların, büyük insanların yapmış olduğu faaliyetleri öyküleştiren bir yazım sergilemiştir. Tarih yazımında farklı bir metodun olması gerektiğini savunan ve başta Lucien Febvre, Marc Bloch olmak üzere bazı tarihçi ve bilim insanları 20. Yüzyılda Annales Okulu'nu kurarak tarih yazımında yeni bir başlangıç yapmışlardır. Annales Okulu kurucularına göre; odak noktası siyaset olan bir tarih anlayışı yerine, inanoğlunun tüm faaliyetlerine odaklanan bir tarih ve bu amacın gerçekleşebilmesi için de tarihin dışındaki diğer sosyal disiplinler olan ekonomi, sosyoloji, felsefe, antropoloji, coğrafya ve psikoloji gibi bilimlerle işbirliği yapılmalıdır. Tarihin temel öznesi insandır ve buna bağlı olarak kendilerinin de başlıca kaygı nesnesi de insan olmuştur. İnsan toplulukları sürekli bir değişimin içerisindedir, bu nedenle tarih de özünde devamlı bir değişimi gerektiren bir bilimdir. Bu bağlamda sosyal bilimlerde, odak merkezine insanı bulunduran ve esasen değişimleri dert edinmiş global bir süreyi inceleme görevini ise ancak tarih üstlenebilmektedir[224].

19. yüzyılda dilbilim, psikanaliz, antropoloji gibi yeni toplumsal bilimler de ortaya çıkmıştır. Tarih biliminin bu disiplinlerle olan işbirliği yeni alanların da doğması sağlamıştır. Yirmi birinci yüzyılın başından başlayarak bilimsel araştırmalarda psikolojiye verilen önem giderek artmıştır. Artan ilgiyle birlikte psikotarih denilen bir alan ortaya çıktır. Psikotarih, en genel anlamda tarih ile psikolojiyi birleştiren yaklaşım, psikoloji biliminin yöntemlerinin tarihe uygulanması ve "tarihteki insanların psikolojisi"dir[225].

Tarihe dair psikolojik yaklaşımlar, bir anlamda biyografik yaklaşımların sonucudur. Çünkü biyografi yazarları kaçınılmaz olarak psikolojik saptamalarda bulunurlar. Biyografi bir insan tarihidir ve genellikle de büyük adamların tarihidir[226]. Bu çalışma, büyük adamların tarihinden hareketle Osmanlı Padişahlarından bazıları üzerine odaklanmıştır. Tarih açısından büyük öneme sahip olan bazı padişahların hayatları vakanüvistlerin eserlerinden yararlanarak ve psikobiyografi perspektifiyle ele alınarak işlenmiştir.

---

[224] Bekir Sıtkı Gürler, *Yeni Bir Tarih: Annales Okulu*, http://blog.mllyet.com.tr/bsgurler.
[225] Mehmet Elban, *Tarihyazımından Tarih Eğitimine Psikotarih,* Tarih Okulu Dergisi, Yıl 11, Sayı XXXV, s. 226-248.
[226] Mehmet Elban, a.g.m.

Çalışmamızda Osmanlı Padişahlarının şehzadelik yılları ele alınmıştır. Osmanlı şehzadelerinin hayatları ele alınırken özellikle vakanüvistlerden yararlanılmıştır. Diğer yandan Psikoloji biliminin verileri ele alınmış, buna bağlı olarak Freud'un psikanalitik yönteminden bahsedilmiştir. Freud'un psikoseksüel gelişimi kuramı, Erikson'un psikososyal gelişim kuramı, narsisizm ve diğer kuramlardan yararlanılarak şehzadelerin yaşamları psikobiyografi yöntemiyle ele alınmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, şehzadelerin çocukluk yıllarında yaşadıkları onların ileriki yaşlarını da etkilediği tespist edilmiştir. Şehzadelik yıllarını tamamlayıp tahta geçen padişahların devlet yönetiminde izledikleri yol, kendi şahsi yaşamları, askeri ve siyasi kişilikleri çocukluk yıllarında almış oldukları eğitim, yetiştirilme koşullarına bağlı olarak gelişmiştir.

Osmanlı veraset sistemi de padişahların kişilikleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz bulgulara göre; ilk sistemden yani sancak sisteminden geçen şehzadeler, devlet yönetimi, askeri ve siyasi yönde güçlü oldukları kadar, psikososyal yönden de güçlü karakterler olmuşlardır. Bu sistemden geçen padişahların çocukluk yılları özgürlüğün hâkim olduğu bir zaman dilimini içerisinde geçmiştir. Bu nedenle tarihsel kişilikleri güçlü olmuştur. Sancak sistemiyle yetişen padişahlar özgür bir ortamda büyüdükleri için özellikle devlet yönetiminde başarılı olmuştur fakat hanedan sisteminin gereklilikleri bakımından çocukluk yıllarını kapsayan psikoseksüel gelişim evreleri bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar onlara bakım veren kişinin direkt anne değil de bazı saray hizmetkârlarının olmasıdır. Psikoseksüel ve psikososyal kuramalara göre çocuğa bakım veren kişinin bu bakımın devamlılığını sağlaması çocuğun ileriki yaşlarını da olumlu yönde etkilemektedir. Şehzadelere bakım veren kişilerin her evrede değişmesinden ötürü onların ileriki yaşlarını olumsuz etkilemiştir.

Osmanlı Devleti'nde şehzadeler için uygulanan değişmez bazı gelenekler vardır ki bunlardan en önemlisi onların 0-3 yaş arası bakım ve eğitim yıllarında uygulanan geleneklerdir. Hemen hemen tüm şehzadeler için aynı yöntemler uygulanmıştır. Şehzadeler doğar doğmaz onlar için bakıcılar tutulur ve bunlar içerisinde en önemli rolü üstlenen bebeği emzirecek olan taye ya da sütninedir. Diğer önemli rol ise lala ünvanıyla şehzadenin eğitiminden sorumlu olan kişinindir. Hanedan içerisinde uygulan bu gelenek şehzadelerin tarihsel kişilikleri açısından olumlu sonuçlar doğursa da diğer gelişim evrelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Osmanlı veraset sistemine bağlı olarak uygulan bir diğer uygulama ise kafes sistemidir. Bu sistem Osmanlı'da kardeş katline bir çözüm olsun diye uygulanan bir sistemidir. I. ahmed'in getirmiş olduğu bu sisteme göre, bundan sonra şehzadeler sancağa gönderilmeyecektir. Topkapı Sarayı'nın Şimşirlik mevkiinde oluşturulan ve toplamda 12 daireden oluşan bir mahzende hayatlarını geçireceklerdir. İlk sistemde güçlü olan diğer kardeşlerini katledip taht sahibi olmuştur. Bu sistemde ise taht varisleri içerisinde en yaşlı olan tahta geçmiştir. Konu hakkında elde edilen bulgular sonucunda bu sistemin Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırladığı kanısına varılmıştır. Sistem hem tarihsel verilerle hem de psikoloji verileriyle ele alınmıştır. Bu sisteme maruz kalan bazı padişahların hem siyasi kişilikleri hem de sosyal kişilikleri ele alınmış, durumun vehameti ortaya konulmuştur. Bu padişahlardan bazıları çok küçük yaşlarından itibaren kafes sistemine maruz kalmış, bazıları neredeyse bir ömrü orada geçirmek zorunda kalmıştır. Durum psikoloji bilimiyle ele alındığında kapalı bir mekânda her gün ölüm korkusuyla yaşayan bir bireyin paranoya, şizofreni, anksiyete gibi psikolojik hastalıklara maruz kalacağı görülmektedir. Öte yandan konu psikotarih bağlamda ele alındığında koca bir devletin yıkılma sürecine nasıl gittiği anlaşılmaktadır. Bu sistemden geçen hemem hemen tüm padişahlar psikolojik hastalıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sistemden geçen padişahlar, hem sistemin zorluklarından kaynaklı hem de yukarıda anlatıldığı gibi şehzadelerin bakım yıllarında uygulanan geleneklerden dolayı sıkıntılı, güçsüz, güvensiz karakterlidirler. Kişilik gelişim açısından en kritik yaş evreleri birçok travmaya maruz kalmıştır. Bu da onların ileriki karakterlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri,* Yay. Hzr Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Ansan Günay) C. I.

Abraham, Karl, *Rüyalar ve Mitler*, Çev. Emine Nur Gökçe, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017.

Adasal, Rasim, *Yeryüzü Tanrıları Liderler Komutanları ve Kahramanlar psikolojisi*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1979.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,* Haz. Dündar Günday-Mümin Çevik, Sabah Gazetesi Yayınları, İstanbul 1972, C. 8.

Akgündüz, Ahmed, *İslâm Hukukunda Kölelik- Câriyelik Müessesesi ve Osmanlıda Harem,* Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

Akman,Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.

Aksoy, Alev, *Croutier, Harem: Gizemli Dünya,* Çev. Leyla Özcengiz, Remzi Kitapevi, İstanbul 2009.

Ali Ufki Bey, *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayı'nda Yaşam,* Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Anaç, Hilmi, *Osmanlı İmparatorluğu, Vak'anüvis ve Toplumsal Cinsiyet*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi 2016.

Armağan, Mustafa, *Osmanlının Harem Tarihi,* Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Asimov, İsaac, *Vakıf Serisi: Vakıf,* Çev. Kemal Boran Özbek, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017.

Bahadıroğlu, Yavuz, *Osmanlı'da Şehzade Katli,* Yeni Nesil Yayınları, İstanbul 2014.

Baykal, Ebru, *Osmanlılar'da Törenler,* Erdirne Trakya Üniversitesi,Yüksek Lisans Tezi, 2008

Berktay, Fatmagül, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım,* Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Breuer, J., Freud, S. *Histeri Üzerine Çalışmalar,* Çev. Emre Kapkın Payel Yayınevi, 2013.

Bon, Gustav, *Kitleler Psikolojisi*, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayınları, Ankara,2013.

Burke, Peter**,** *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu,* Çev. Mehmet Küçük, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 2002.

Carr, Edward Hallet, *Tarih Nedir,* Çev. Misket Gizem Gürtürk, Birikim Yayınları, 1980.

Celal, Mehmed, *Osmanlı'dan Aşk Sözlüğü*, Rumuz Yayınevi, İstanbul 2014.

Certeau, Michelde, *Tarih ve Psikanaliz,* Çev. Ayşegül Sönmezay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Collingwood, R. George, *Tarih Tasarımı,* Çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu-Batı Yayınları, Ankara 1996.

Corey, Gerald, *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları,* Çev. Tuncay Ergene, Mentis yayınları, İstanbul 2015.

Çelikkol, Ahmed, *Tarih Psikiyatri Divanında,* Stüdyo İmge Yayınları, İstanbul 2002.

DSM: *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, Çev. Ertuğrul Köroğlu, Hyb Yayıncılık, 2015.

Dursun, Turan, *Din ve Seks*, Berfin Yayınları, İstanbul 2017.

Elban, Mehmet, *Tarihyazımından Traih Eğitimine Psikotarih,* Tarih Okulu Dergisi, Yıl 11, Sayı XXXV.

Ergün Reyda- Cemal Bâli Akal, *Kimlik Bedenin Hapishanesidir: Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Eroğlu, Haldun, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu,* Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Ertüzün, M. Işıl, *Baba İşlevi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Freud, Singmund, *Totem ve Tabu,* Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul 2017.

Freud, Sigmund, *Psikanaliz üzerine Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış,* Çev.Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul 1998.

Freud, Sigmund, *Psikanaliz ve Uygulama*, Çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul 1997.

Freud, Sigmund, *Psikanalize Giriş: Rüya,* Çev. A. Can İdemen, Cem Yayınları, İstanbul 2014.

Freud, Sigmund, *Yaşamım ve Psikanaliz,* Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul 1993.

Freud, Sigmund, *Musa ve Tektanrıcılık,* Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Freud, Sigmund, *Rüyaların Yorumu*, Çev. Dilman Muradoğlu, Say Yayınları, İstanbul 2014.

Freud, Sigmund, *Uygarlığın Huzursuzluğu,* Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul 2013

Fromm, Erich, *Rüyalar Masallar Mitler*, Çev. Aydın Arıtan- Kaan H. Ökten, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Gay, Peter, ,*Tarih Disiplininde Psikanaliz*, çeviren: Mustafa Alican, Tarih Okulu Degisi, 2009.

Geçtan, Engin, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar,* Remzi kitapevi, İstanbul 1997.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Görgü ve Toplum Üzerinde Ziyafet Sofraları: Mevaidü'n-nefâis fî kavâidil mecalis,*C.I, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1978.

Grosrichard, Alain, *Sultanın Sarayı: Avrupalıların Doğu Fantezileri,* Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Araştırma Yayınları, İstanbul 2004.

Guntrip, Harry, *Şizoid Görüngü Nesne İlişkiler ve Kendilik,* Çev. İpek Babacan, Metis Yayınları, 2013.

Gürler, Bekir Sıtkı, *Yeni Bir Tarih: Annales Okulu*, http://blog.mllyet.com.tr/bsgurler.

Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih- i Enderun-Leta if-i Enderun (1812-1830),* Çev. Cahit Kayra, Güneş Yayanları, İstanbul 1987.

Halaçoğlu, Yusuf, Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilâtı, www.Altayli.Net Türkçülerin Kavşıt Yeri.

Haşmetli Yosmalar, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.

Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun:1812-1830,* Güneş Yayınları, 1987.

Hiçyılmaz, Ergun, *Avrat Pazarından Hareme,* Destek Yayınları, İstanbul 2011.

Hobsbawm, Erich, *Tarih Üzerine,* Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

İbni Haldun, *Mukaddime*, Cilt: III, Çev. Sevim Belli, Onur Yayınları, Ankara 2014.

İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-name, Hzr. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2016.

İzenberg, Gerald, *Psikotarih ve Zihniyetler Tarihi,* çeviren: Gülmis V. Canik, Tarih Okulu Dergisi, sayı: VI, 2010.

Jean Delay-Pierre Pichot*, Pisikolojinin Tanımları, Metodları ve Komşu Disiplinlerle İlgileri*, Çev. Erdoğan Fırat, Amerikan Psikiyatri Birliği (APA).

Jung, Carl Gustay, *Bilinç ve Biliçaltının İşlevi*, Çev. Engin Büyükinal, Say Yayınları, İstanbul 1997.

Kantemiroğlu, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu C.2, 1979.

Kapanoğlu,Sedef, *Tarihte Kadın,* acikarsiv.ankara.edu.tr.

Karakaş, Sirel, *Psikoloji Sözlüğü,* www.psikolojisozluğu.com.

Kesebir, Sermin, SÖ. Kavzoğlu, MF. Üstündağ, *Bağlanma ve psikopatoloji, Psikiyatride Güncel Yaklaşımla*r 2011.

Kırpık, Cevdet, *Osmanlıda Şehzade Eğitimi*, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2016.

Kroner, Richard, *Tarih ve Tarihsicilik*, çeviren: Mustafa Alican, Tarih İnceleme Dergisi 2010

Koçu, Reşad Ekrem, *Osmanlı Tarihinin Panoraması,* Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.

Koçu, Reşad Ekrem, *Aşık ve Şair Padişahlar*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

Koçu, Reşad Ekrem, *Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.

Koçu, Reşad Ekrem, *Erkek Kızlar,* Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

Koçu, Reşad Ekrem, *Tarihimizde Garip Vakalar,* Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2017.

Koçu, Reşad Ekrem, *Tarihten Hikayeler Kızlar Ağasının Piçi,* Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2016.

Kulaksızoğlu, Işın B. ,*Psikiyatri,* İstanbul 2009.

Kurtaran, Uğur, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumuna yeni bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme,* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014.

Kütükoğlu, Mubahat, *Tarih Araştırmalarında Usûl,* Türk Tarih Kurumları Yayınları 2004.

Lefebure, Henri, *Mekânın Üretimi,* Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2016.

Lotfi, Sayra, M. Başcıllar, *Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sosyal Hizmet*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (IGUSABDER) 2017.

Masterson, Jamesf, *Kişilik Bozuklukları,* Çev. Betül Taylan Bozkurt, Tuğrul Veli Soylu, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, Çev. Neşet Çağtay, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: I-II, III-IV Ankara, 1979.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi,* Çev. İsmail Erünsal, Cilt:I-II, Tercüman 1001 Temel Eser.

Na îma Mustafa Efendi, *Naima Tarihi,* C.II-III-IV, Çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1968.

Neslim GD, Arzu DC., *Bağlanma ve Yaşamdaki İzdüşümleri,* Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 2016; 25(4).

Noland, Richard *Psikotarih Teori ve Pratik* , (çev. Mustafa Alican), Tarih İnceleme Dergisi, 2010

Oksa çan, Halit Erdem, *Sultanlar Devrinde Oğlanlar*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2015.

Özakkaş, Tahir,MD.PHD., Bütüncül Psikoterapi, İstanbul 2013.

Özalp Balım, Elvan, *Erken Başlangıçlı Şizofreni*, www.journalagent.com

Özbaran, Salih, *Tarih Tarihçi ve Toplum*, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir 2015.

Özbay, Ender, *Adem-Havva-Lilith Figürleri İzlendiğinde Bir Olanaksızlık Miti: Aşk,* İdil Sanat Ve Dil Dergisi, Cilt 2, Sayı 10, 2013.

Özdemir, O. ,P.G. Özdemir, M.T. Kadak, S. Nasıroğlu, *Kişilik Gelişimi,* Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Kongresi 2012.

Özpoyraz, Nurgül, *Anksiyete Bozuklukları*, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Ders Notları 5.

Özyalçıner, Adnan, *Güç ve Güzellik*, İnklap Kitabevi, İstanbul 2005.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* C.I-II.III.IV, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, Hzr. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Pedegoloji Derneği, *Çocuğun psikoseksüel Gelişimi:Freud,* www.pedegolojidernegi.com.

Peirce, Leslie P. , *Harem-i Hümâyun: Osmanlı İmparatorluğunda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çev. Ayşe Berktay, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Plehanov, G.V, *Tarihte Bireyin Rolü*, Çev. İbrahim Altınsay, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.

Psikologlar Derneği, *Travma sonrası stres bozukluğu,* Türk Psikoloji Yazıları, 1999.

Prochaska, John C. Norcross, *Psikoterapi Sistemleri: Teoriler Ötesinde Bir Çözümleme* , Yay. Hzr. Sevgi Çorabatur, İş Bankası Yayınları, 2013.

Ralamb, Claes, *İstanbul'da Bir Yolculuk(1657-1658),* Çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Reich, Wilhelm, *Kişilik Çözümlenmesi,* Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul 1997.

Robins, Robert S.-Jerrold M. Post, *Politik Paronaya: Nefretin Psikopolitiği,* Çev. İnci Kurmuş, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul 2001.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2015.

Savrun, B. Mert, *Hezeyanlı Bozukluk*, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri [Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyumu], Mart 2008.

Schick, İrvin Cemil, *Batının Cinsel Kıyısı Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Sevde Düzgüner, *Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımının Tarihi Serüveni*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 45, Eylül 2013, e Makaleler II. İstanbul 2012.

Şeyh Muhammed el Nefzavi, *Itırlı Bahçe,* Çev. Nevzat Ekrem, Yol Yayınları, İstanbul 1991.

Şimşirgil, Ahmet,*Valide Sultanlar ve Harem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Tezcan, Hülya, *Osmanlı Sarayının Çocukları: Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri,* Aygaz Yayınları, İstanbul 2006.

Tokmakçıoğlu, Erdoğan, *Osmanlıda Katledilen Şehzadeler*, Geçit Kitabevi, İstanbul 2004.

Tuna, Saffet Murat, *Şeyh ve Arzu,* Metis Yayınları, İstanbul 2014.

Uluçay, Çağatay, Harem II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

Uluçay, Çağatay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* Ankara 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri- Aziz Bey Komitesi,* Belleten Dergisi, C. VIII., S.30, Nisan 1944.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri,* Belleten, Ankara 1975, C.39, S.156.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Hanedanı üstüne İncelemeler, Seçme Makaleler 2*, 2012.

Veyne, Paul, *Tarih Nasıl Yazılır*, Çev. Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul 2014.

Yalom, İrvin D. , *Varoluşçu Psikoterapi*, Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.

Yıldız, Sibel, *Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek*: *Tuhaf Öyküler*, Atatürk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi 2014.

Yılmaz, Banu, *Arama-Kurtarma Çalışanlarında Travma Sonrası stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme ile İlişkili Değişkenler,* Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü Doktora Tezi.

Weinstein, Fred, Platt, Gerald, "Psikotarihin Yokla Krizi", (çev. Mustafa Alican), Tarih Okulu Dergisi, 2010.

Zelyut, Rıza**,** *Esirciler Hanı,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

Zelyut, Rıza, *Osmanlı'da Oğlancık*, Kaynak Yayınları, Ankara 2016.

Zelyut, Rıza, *Sultanlar ve Cellatlar,* Bilgi Yayınevi, Ankara 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Rahime ÇELİKER

Doğum Tarihi : 12.02.1992

Doğum Yeri : Çaldıran/VAN

Medeni durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Lisans (Anadal) 2011-2015: Gazi üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi/Tarih

Ön Lisans 2012-2014 Açık öğretim fakültesi/ Sosyal Hizmetler

*Staj 2014: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İl Genel Müdürlüğü

Lisans 2015-16: Açık Öğretim Fakültesi/ Sosyoloji

Lisansüstü Öğrenimi: Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü /Tarih

Bilimsel Faaliyetler:

1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi; Eylül 2012

Uluslararası katılımlı 3. Ulusal Disiplinlerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi; Eskişehir, Nisan 2016

YBÜ Psikoloji Kongresi; Ankara, Nisan 2016

I. Psikanaliz Kongresi; Ankara, Mayıs 2016

İletişim Bilgileri:

Adres: General Zeki Doğan Mahallesi, 538. Cadde, 30/8, Mamak/ANKARA

GSM: 05558778964

E-posta: rahime.celiker@mail.com